श्री
भाग॰

अभिज्ञः । स ऐक्षत लोकान्नु सृजा इति स इमाँल्लोकानसृजतेति श्रुतेः ॥ ईक्षितेर्नाशब्दमिति न्यायाच्च तर्हि जीवः स्यादित्याह
स्वराट् स्वेनैव राजते यः तं स्वतःसिद्धज्ञानमित्यर्थः ॥ तर्हि किं ब्रह्मा हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आ-
सीदिति श्रुतेरित्याह ॥ तेने इत्यादि कवये ब्रह्मणे ब्रह्म वेदं यः तेने प्रकाशितवान् ॥ यो ब्रह्माणं विदधाति ॥ पूर्वं यो वै वेदांश्च
प्रहिणोति तस्मै तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये इति श्रुतेः ॥ ननु ब्रह्मणोऽन्यतो वेदाध्ययनम
प्रसिद्धमस्ते ॥ तत्राह हृदा मनसैव तेने ब्रह्मणो बुद्धिप्रवर्तकत्वेन गायत्र्यर्थोऽपि दर्शितः ॥ उक्तं हि ॥ प्रचोदिता येन पु-
रा सरस्वती वितन्वताजस्य सतीं स्मृतिं हृदि ॥ स्वलक्षणा प्रादुरभूत्किलास्यतः स मे ऋषीणामृषभः प्रसीद-

तां ॥ ननु च ब्रह्मा स्वयमेव सम्यक् प्रतिबुद्धमायेन न वेदमुपलभतां तेनाह यत्र स्थिते भूरि सूरयोऽपि मु-
ह्यन्तीति तस्माद्ब्रह्मणोऽपि परतन्त्रज्ञानत्वात्स्वतःसिद्धज्ञानः ॥ परमेश्वर एव जगत्कारणं तत एव सत्यः
सत्यतः ॥ सत्यां प्रदर्शनादपरमार्थसत्यम् ॥ सर्वज्ञत्वेन निरस्तकुहकः ॥ तं धीमहीति गायत्र्याः प्रारंभे-
न च गायत्र्याख्यब्रह्मविद्यारूपमेतत्पुराणमिति दर्शितं ॥ यथोक्तं मत्स्यपुराणे ॥ पुराणदानप्रस्ता-

वे यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः ॥ वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमिष्यते ॥ लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धेम-
सिंहसमन्वितं ॥ प्रौष्ठपद्यां पौर्णमास्यां स याति परमं पदं ॥ अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत्प्रकीर्तितं ॥ पुरा-
णान्तरे च ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कन्धसम्मितः ॥ हयग्रीवब्रह्मविद्या यत्र वृत्रवधस्तथा ॥ गायत्र्या च समारं-
भः तद्वै भागवतं विदुः ॥ पद्मपुराणेऽम्बरीषं प्रति गौतमवचनं ॥ अम्बरीष शुकप्रोक्तं नित्यं भागवतं शृणु पठस्व स्व-
मुखेनापि यदीच्छसि भवक्षयमिति अतएव भागवतं नामान्यदित्यपि नाशंकनीयं ॥ इदानीं श्रोतृप्रवर्तनाय श्री-
भागवतस्य काण्डत्रयविषयेभ्यः ॥ सर्वशास्त्रेभ्यः श्रैष्ठ्यं दर्शयति धर्म ॥ इति ॥ राम॰ राम॰

तत्र स्वरूपलक्षणं सत्यमिति ॥ सत्यत्वे हेतुः ॥ यत्र यस्मिन्ब्रह्मणि त्रयाणां मायागुणानां तमोरजःसत्वानां भूतेंद्रियदेवतारूपः ॥ अमृषा सत्यः ॥ यत्सत्यतया मिथ्यासर्गोपि सत्यवत्प्रतीयते तं परं सत्यमित्यर्थः ॥ अत्र दृष्टांतः ॥ तेजोवारि-
मृदां यथा विनिमयो व्यत्ययो न्यस्मिन्नन्यावभासः ॥ स यथाधिष्ठानसत्तया सद्वत्प्रतीयत इत्यर्थः ॥ तत्र तेजसि वारि-
बुद्धिः ॥ मरीचितोये प्रसिद्धा ॥ मृदि काचादौ वारिबुद्धिः ॥ वारिणि च काचादिबुद्धिरित्यादि यथायथमूह्यम् ॥ यद्वा तस्य-
ैव परमार्थसत्यत्वप्रतिपादनाय तदितरस्य मिथ्यात्वमुक्तं ॥ यत्र मृषैवायं त्रिसर्गो न वस्तुतः सन्निति ॥ यत्रेति ब्र-
ह्मेन प्रतीतसोपाधिकबंधं वारयति ॥ स्वेनैव धाम्ना महसा निरस्तं कुहकं कपटं यस्मिंस्तं ॥ तटस्थलक्षणमाह ॥

जन्माद्यस्य यतोन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् ॥ तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यंति यत्सूरयः ॥
तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोमृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि ॥ १ ॥

जन्मादीति ॥ अस्य विश्वस्य जन्मस्थितिभंगं यतो भवति तं धीमहीति तत्र हेतुः ॥ अन्वयादितरतश्चार्थेषु कार्येषु
उपरि ... अन्वयात् ॥ अकार्येभ्यः खपुष्पादिभ्यस्तद्व्यतिरेकात् ॥ यद्वा अन्वयशब्देनानुवृत्तिरि-
तरशब्देन व्यावृत्तिः ॥ अनुवृत्तत्वात् सद्रूपं ब्रह्म कारणं मृत्सुवर्णादिवत् ॥ व्यावृत्तत्वात् ॥ विश्वं कार्यं घटकुंड-
लादिवदित्यर्थः ॥ यद्वा सावयवत्वादन्वयव्यतिरेकाभ्यां यदस्य जन्मादि तद्यतो भवतीति संबंधः ॥ तथा च श्रु-
तिः ॥ भृगुर्वै वारुणिर्वरुणं पितरमुपससार अधीहि भगवन्ब्रह्मेति तस्मा एतत्प्रोवाच ॥ यतो वा इमानि भूतानि जायंते येन जा-
तानि जीवंति यत्प्रयंत्यभिसंविशंतीत्यादि ॥ स्मृतिश्च ॥ यतः सर्वाणि भूतानि भवंत्यादियुगागमे यस्मिंश्च प्रलयं या

मालयः सर्वथा लयोमक्ष ॥ तत्रा वेव ॥ रसं सेवनायेन आनंदी भवतीति सूचितं ॥ अहो हे रसिकाः रसज्ञाः तत्रापि भुवि भावुका इत्य
तिशयभावनायुक्ताः अहो भुवि गलितं नपिबतीति सूचितमपना मोक्षेपि ॥ इदं भागवतं नाम फलं तदुद्धृः पिबत नन्वत्वगस्थ्यादिकं
त्विरायपलीरसः पीयते कथं फलमेव मानतां तत्राह रसं रसरूपमतः त्वगस्थ्यादि हेयांशाभावात्फलमेवर्हं तु
पिबतस्वच्छरसमानत्वाद्विवक्षितपारसवतत्वाविवक्षितत्वाद एतावदेनेपि सपाद्वेमनुयः आमभावात्ते
न विनेवरसफलमिति सामानाधिकरण्येन फलमिति पियाना संभवो हेयां शाभस्ति सम वेदितितन्निहम
श्चरसमिति ... रसमित्वेपि गलितत्वा रसस्य पानस्य ... फलमित्युक्तं इह भागवतान्यत्र पाने मोक्षे
पि भागवतमिष्टास्य ॥ आलयः लयमोक्षं अभिविधावाकारः लयमभिव्याप्य तं लयं स्वर्गादिसुखवन्मुक्तेरपसने किं
तु सेव्यत एवेत्यर्थः ॥ हि अपातनो अमतभगवे तेन यो नित्यः ग्राह्यः ॥ रूपक मः ॥ कवेतिहेतु ... इत्यादि ... नत्वा हरि
तिन देवमनेनतश्लोकत्रयेण विशिष्टदेवतानमस्कारपूर्वकं प्रतिपादितं शास्त्रस्य विषयप्रयोजनादि संबंधादिकारित्वं पि
द्धं नैमिषेनिमिषक्षेत्रे ऋषयः शौनकादयः ॥ सत्रं स्वर्गाय लोकाय सहस्रसममासत ॥ १ ॥ तम.
स्तोत्रं सचेत्मसेवं तेनबद्धा तु न निमिषलीलत्व या सम्मानं भान्तेनैमिषं इति श्रीब्रह्मणा विसृष्टस्य चक्रस्य नेमिः शीर्यते कुंठी भव
ति यत्रतन्नैमिषं ... नेमि ... भवनेमिषं ... वायवीये ... नेमयच्चक्रं मया सृष्टं विसृज्यते यत्रास्य शीर्यते नेमिः स देशः
तपसः शुभः ॥ इत्युक्त्वा सूर्यसंकाशं चक्रं सृष्ट्वा मनोमयं ॥ प्रणिपत्य महादेवं विससर्जपितामहः ॥ तेपि हृष्टतमा विप्राः प्रण
म्य जगतां प्रभुं ॥ प्रययुस्तस्य चक्रस्य यत्र नेमिर्व्यशीर्यत नवि ... नेमिषं ... इति नैमिषं इति पाठे वाराहपुराणोक्तं इ
त्यवगंतव्यं ... मभगवता ... तनैरवो मुनिगणो ... ततः ॥ उवाचनि मिषेणेदं निहतं दानवं बलं ॥ अ
रण्ये ... तस्मिंस्ते नैमिषारण्यं सज्ञितं ... विष्णु ... ब्राह्मणानां विशेषकमिति अनिमिष ॥ श्रीविष्णुक्षेत्रमहात्म्यं ... त्वा
त तस्य ... शौनकादि वचनं ... स्मिन्नैव ... सिद्धि ... इति स्वर्गायो हरिः ॥ सर्वतो कः भक्तानां निवा
सस्थानं ... मंगलं ... सहस्र ... प्राः ... सहस्र ... कर्माद्विषयं ... विविधं ... य
... अभ्यंनस्य ॥ आत्मन निवृत्ति ... नित्यमादिवसयत्र ... यत्र ... तत्र ... विवदितत्वात् ४

श्रुतेन ज्ञान[illegible] विषयेभ्य

अत्र श्रीमति सुंदरे श्रीभागवते परमो धर्मो निरूप्यते परमत्वे हेतुः । प्रकर्षेणोज्झितं कैतवं फलाभिसंधिलक्षणं कपटं यस्मिन्सः । प्रकर्षेण ।
मोक्षाभिसंधिरपि निरस्तः । केवलमीश्वराराधनलक्षणो धर्मो निरूप्यत इति । अधिकारिणोऽपि परमं विशिनष्टि निर्मत्सराणां परोत्क-
र्षासहनं मत्सरः । तद्रहितानां सतां भूतानुकंपिनामेवं कर्मकांडविषयेभ्यः शास्त्रेभ्यः । श्रैष्ठ्यमुक्तं ज्ञानकांडविषयेभ्योऽपि श्रैष्ठ्य-
माह । वेद्यमिति वास्तवं परमार्थभूतं वस्तु वेद्यं न तु वैशेषिकादीनामिव द्रव्यगुणादिरूपं । यद्वा वास्तवशब्देन वस्तुनोंऽशो जीवः
वस्तुनः । शक्तिर्माया च वस्तुनः । कार्यं जगच्च तत्सर्वं वस्त्वेव न ततः पृथगिति वेद्यं त्वयत्नेनैव ज्ञातुं शक्यं ततः । किमत आह शिव-
दं परमसुखदं किंच आध्यात्मिकादितापत्रयोन्मूलनं च [illegible] विषयेभ्यः । श्रैष्ठ्यं दर्शितं कर्तृतोऽपि श्रैष्ठ्यमाह ।
महामुनिः । श्रीनारायणः तेन प्रथमं संक्षेपतः कृते देवताकांडगतं श्रैष्ठ्यमाह परैः । शास्त्रैस्तदुक्तैः । साधनैर्वा ईश्वरो हृदि ।
किं वा सद्य एवावरुध्यते स्थिरीक्रियते वा आशु ह्यः । कदाचित् किं न विलंबेन कश्चिदेवात्र शुश्रूषुभिः । श्रोतुमिच्छद्भिरेव तत्-

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनं । श्रीमद्भाग-
वते महामुनिकृते किं वा परैरीश्वरः सद्यो हृद्यवरुध्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणात् ॥ २ ॥ निगमकल्प-
तरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतं । पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ३ ॥

क्षणादेव रुध्यते । इदमेवं तर्हि किमिति सर्वे न शृण्वंति । तत्राह कृतिभिरिति श्रवणेच्छा तु पुण्यैर्विना नोत्पद्यत इत्यर्थः । त-
स्मादत्र कांडत्रयार्थस्यापि यथावत्प्रतिपादनादिदमेव सर्वशास्त्रेभ्यः । श्रेष्ठं अतो नित्यमेतदेव श्रोतव्यमिति भावः ॥ २ ॥ इदा-
नीं तु न केवलं सर्वशास्त्रेभ्यः । श्रेष्ठत्वादस्य श्रवणं विधीयते । अपि तु सर्वशास्त्रफलरूपमिदमतः परमादरेण सेव्य[illegible]इ
ति निगमेति ॥ २ ॥ ३ ॥ निगमो वेदः । स एव कल्पतरुः । सर्वपुरुषार्थोपायत्वात्तस्य फलमिति भागवतं नाम तत्तु वैकुंठग-
तेन नारदेनानीय मह्यं व्यासाय दत्तं मयापि शुकस्य मुखे निहितं तेन च मुखाद्भुवि गलितं शिष्यप्रशिष्यादिरूपपल्लवपरंपरया
शनैरखंडमेवावतीर्णं न तु उच्चनिपातात्स्फुटितमित्यर्थः । अतश्च [illegible] निर्दिष्टमनागतत्वेनैवास्य शास्त्रस्य
वृत्तिः । अतएवामृतद्रवेण संयुतं लोके हि शुकमुखस्पृष्टं फलममृतवत्स्वादु भवतीति प्रसिद्धं अत्र च शुको मुनिस्तत्पर

श्री॰ भाग॰ टी॰ ५

सर्वं सा यो ऽस्मि सृगो कर्ता स्वस्था पुत्रो नता ॥ तथापि मंदाः स्वतसाः तथापि सन्मंद मतयः ॥ तथापि मंदभाग्या वि
[illegible] तथापि [illegible] दिभिः [illegible] पिता [illegible] भूती [illegible]
[illegible] समग्रीदंति [illegible]
श्वाता [illegible] नास्ति इति [illegible] भगवानिति [illegible] यादि [illegible] ॥
[illegible] मतिर्भगवान् [illegible] तथा [illegible] मिति [illegible] ॥
[illegible] भवतिते [illegible] पतिः [illegible] यस्या [illegible] कीर्तिः [illegible] समा
[illegible] जातः ॥ [illegible] ॥ [illegible] नामाया
देव [illegible] कीर्त्या ॥ ततः [illegible] गान [illegible] ॥ ९ ॥ यस्मा
[illegible] ॥ [illegible] ॥ १० ॥ ततः सद्यो वि
[illegible] ॥ ११ ॥ यत्पाद [illegible] मुनयः [illegible] यनाः ॥ [illegible] ः स
[illegible] ॥ १२ ॥ को वा भगवतस्तस्य [illegible] कर्मणः ॥ [illegible] कामो [illegible] यथा यशः
कलिमलापहं ॥ १३ ॥ [illegible] मुनिभिः ॥ [illegible] नः [illegible] पाद
यतः कला ॥ १४ ॥ [illegible] ॥ [illegible] नतः [illegible] ॥
[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] ॥ [illegible] मा विष्णुर्वेति [illegible] इति त्रिभिः
[illegible] ॥ [illegible] ॥ किं [illegible]
[illegible] मुनयः [illegible] ॥ [illegible] ः सप्त ः
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

मानः कालेन ज्ञाता एव कृता स्वप्रयोर्थैस्तैः ॥ स्वेनेन निमेन सिद्धिकरोमहाकल्पं दर्शितं ॥ इदं वस्तुमात्राज्ञारतम
मङ्कुरः ॥ ५ ॥ विविदिशितानर्थान् स्पष्टं स्तनस्य सर्वज्ञात्मज्ञानातिशयमाह ॥ तयोरिति द्विभिः श्लोकैः ॥ इतिहासेम
हाभारतादिः तन्त्रश्रितानि तत्केवलमधीतानि ॥ अपि च आख्यानान्यपि च आख्यानानि च उनस्य उपनिषत्
में शास्त्राणि नामपि ॥ किं च यानीमादिवेद विदं विडंबांमध्येस्थः व्यासः योनिवेद ॥ यत्रावरे सगुणानि गु
णोत्र रत्नानि विदंतीति तथा ॥ वेदज्ञानानिसोम्यदेहेभा योते षामनुग्रहात् ॥ नन्ननोत्रानेहे नमाहद्भुवे

तपकयानुमनपः मातर्ङ्ग तदुता ग्रयः ॥ सकृतं स्रुत मासीनं प्रकृतिदमारदात् ॥ ५ ॥ सबयक
तुः ॥ तया खल्पुराणानि शेतिहासानि चानव ॥ आख्यानामप्यधीतानि धर्मशास्त्राणि ॥
यामृत ॥ ६ ॥ यानि वेदविदां श्रेष्ठो भगवान् बादरायणः ॥ अमेच मुनयः स्रुतपरावरविशेषविड ॥
वेन्य नसोम्यनन्सर्वं ततनस्त्वस्तु ग्रहात् ॥ अयुः स्त्रियस्मोप्यसगरवोगुहसप्तुत ॥ ७ ॥
ग्रनत्रांजसा युग्मनवनतायदिनिश्चितं ॥ पुसामेकांततः श्रेयः तत्रः प्रोक्तमहं सि ॥ ८ ॥ प्रायो
णाल्पायुषः सभ्य कलावस्मिन्युगे जनाः ॥ मंदाः सुमंदमतयो मंदभाग्या ह्युपद्रुताः ॥ ९ ॥ भू
रीणि भूरिकर्माणि श्रोतव्यानि विभागशः ॥ अतः साधोत्र यत्सारं समुद्धृत्य मनीषया ॥ १० ॥
ब्रूहि भद्राय भूतानां येनात्मा सुप्रसीदति ॥ सूत जानासि भद्रं ते भगवान् सात्वतां पतिः ॥
देवक्यां वसुदेवस्य जातो यस्य चिकीर्षया ॥ ११ ॥ तन्नः शुश्रूषमाणानामर्हस्यंगानुवर्णितुं ॥
यस्यावतारो भूतानां क्षेमाय च भवाय च ॥ १२ ॥ आपन्नः संसृतिं घोरां यन्नाम विवशो गृणन् ॥
ततः सद्यो विमुच्येत यद्बिभेति स्वयं भयं ॥ १३ ॥

तदेवं प्रथमेऽध्याये षट्प्रश्ना मुनिभिः कृताः ॥ द्वितीये तूत्तरं सूतः वक्ति लोमहर्षणेः सुतः ॥ विप्राणामिति ॥ प्रवृत्तेः सम्यक्प्रश्नस्सम्यक्हृष्टः ॥ रोमहर्षणस्य पुत्रः उग्रश्रवाः ॥ तेषां वचः ॥ प्रतिपूज्य सत्कृत्य प्रव- क्तुमुपक्रान्तवान् ॥ प्रवक्ता ... गुरोर्देवतानां नमस्कारं करोति नमामीति त्रिभिः ॥१॥ तत्र स्वगुरोः श्रीशु- कस्य ... तेनैव योगेन ... नाह ॥ यं प्रव्रजन्तं संन्यासाय गच्छन्तं अनुपेतमाश्रुपनयसंस्कारेण ... अनुयासस्य ॥ यद्वा केनाप्यनुपेतं अननुगतमेकाकिनमित्यर्थः ॥ तत्र हेतुः ॥ अपेतकृत्यं ... मार्गे प्रवर्तमानत्वे ... ॥ द्वैपायनः ॥ श्रीव्यासदेवः ॥ विरहकातरो भीतः पुत्रेति ...

व्यासउवाच ॥ इति संप्रश्नसंहृष्टो विप्राणां रोमहर्षणिः ॥ प्रतिपूज्य वचस्तेषां प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥१॥ सूत उवाच ॥ यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव ॥ पुत्रेति तन्मयतया तरवोभिनेदुस्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोस्मि ॥२॥ यः स्वानुभावमखिलश्रुतिसारमेकमध्यात्मदीपमतितितीर्षतां तमोंधं ॥ संसारिणां करुणयाह पुराणगुह्यं तं व्याससूनुमुपयामि गुरुं मुनीनां ॥३॥ रामायनमः ॥ रामजी ॥

तेन ... ॥ हृदयार्द्रतेस्थितेन वृक्षैरपि ... र्थः तदानन्दमयतया श्रीशुकरूपतया तरवो ... ॥ ... विर० ... सर्वभूतानां हृदयं ... ॥ ... सर्वभूतानां हृदयं ... ॥ ... व्याससूनुं ... इति ॥ ... ॥ संसारिणां ... ॥

श्री भा प्र स्कं १ अ २

एवं श्रोतॄणां ... गृहीतानामेव श्लोकानां मिश्रीकृतः सर्वशास्त्रेभ्यः सारभावमावेदयन्ति वयं त्विति ॥ योगमायादि-
भिर्नानाभूतः उत्कृष्टः श्लोको यस्मात्स उत्तमः तथाभूतः श्लोको यशो यस्य तस्य विक्रमे चरित्रे श्रोत्रेण न तृ-
प्यामः ॥ अलमिति न मन्यामहे तत्र हेतुः ॥ यद्विक्रमं शृण्वतां यद्वा येन तृप्यन्ति नाम वयं त्वनेनेति न पाहस्वादे-
यः ॥ अथ सर्वैः श्रेयो लब्धुमिर्भवति ॥ गुरुत्वादिमत्त्वेन वा रसज्ञानेन वा स्वादुविशेषाभावाद्वा ॥ तेषु
एतन्नास्तीत्याह रसज्ञानामिति रसज्ञत्वेन तत्तदास्वादनतः प्रत्यवतारमिति रसज्ञतां
इत्यर्थः ... भावेन तृप्तिनिराकरोति पदे पदे प्रतिक्षणम् ॥ स्वादु तत्राऽपि स्वादु इत्यतः श्रीकृष्णचरि-

वयं तु न वितृप्याम उत्तमश्लोकविक्रमे ॥ यच्छृण्वतां रसज्ञानां स्वादु स्वादु पदे पदे ॥ १९ ॥ कृतवा-
न्किल वीर्याणि सह रामेण केशवः ॥ अतिमर्त्यानि भगवान्गूढः कपटमानुषः ॥ २० ॥
कलिमागतमाज्ञाय क्षेत्रेऽस्मिन्वैष्णवे वयं ॥ आसीना दीर्घसत्रेण कथायां सक्षणा हरेः ॥ २१ ॥
त्वं नः सन्दर्शितो धात्रा दुस्तरं निस्तितीर्षतां ॥ कलिं सत्त्वहरं पुंसां कर्णधार इवार्णवं ॥ २२ ॥ ब्रू-
हि योगेश्वरे कृष्णे ब्रह्मण्ये धर्मवर्मणि ॥ स्वां काष्ठामधुनोपेते धर्मः कं शरणं गतः ॥ २३ ॥

तानि कथयेत्याशयेनाह ॥ कृतवानिति अतिमर्त्यानि मर्त्यानतिक्रान्तानि वीर्याणि लोकद्वयप्राणदीति मनुष्यरूपे सं-
भावितानीमर्त्यैः ॥ ननु यजनाप्यायनादि विहायाग्निं कथाश्रवणे ... अत आहुः कलिमागतं ज्ञात्वा निःश्रे-
याशीघ्रमपवर्गं कामयमानाः दीर्घसत्रेण निमित्तेनासीना हरेः कथायां सक्षणाः कृतावसराः ॥ २१ ॥ अस्मिन्युगे
ये न तृप्तेन मीमांसा ... दिनमिति दुःखमिदं तिलक्षितमिति ॥ किं लिलिक्षते ... निस्तितीर्षतां नाविक

तदेवं श्रीहरिभक्तिद्वारा तदितरवैराग्यपर्यन्तमापवर्गपर्यन्तः॥ तस्याभक्तौ वितरस्मिन्नस्मिन्न फलमुक्त
फलभोगो वैराग्यं॥ अस्य तु मतं तेषां धर्मस्यार्थः॥ फलं तस्य च कामः फलं तस्य चेन्द्रियप्रीतिः॥ तत्प्रीतेश्च पुनर
पि धर्मार्थादिपरम्परेति यथाहुः धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते इत्यादि तत्राह धर्मस्येति द्वाभ्यां
आपवर्ग्यस्यापवर्गपर्यन्तस्य॥ धर्मस्य फलत्वायार्थो नोपकल्पते योग्यो न भवति तथा धर्मस्यैकान्तफलभूत
स्यार्थस्य व्यभिचारिणः॥ कामो लाभाय फलत्वाय न हि स्मृतो मुनिभिः॥ कामस्य विषयभोगस्येन्द्रियप्रीतिर्ला
भः फलं न भवति किन्तु यावता जीवेत तावानेव कामस्य लाभः जीवनपर्याप्त कामः सेव्य इत्यर्थः पडक्ते श्रा
द्धार्थकर्मकृत्यां यदि हा प्राणो मेधायतोऽर्थः प्राणाः॥ तथा यावज्जीवं तत्त्वजिज्ञासार्थं न तु जिज्ञासा
येन भूयो न इह लोके इति जीवस्य जीवनस्य च पुनः कर्मानुष्ठानद्वारा कर्मभिर्यश्चेह प्रसिद्धः सोऽर्थो न भव

धर्मस्य ह्यापवर्ग्यस्य नार्थोऽर्थायोपकल्पते॥ नार्थस्य धर्मैकान्तस्य कामो लाभाय हि स्मृतः॥ ९॥ का
मस्य नेन्द्रियप्रीतिर्लाभो जीवेत यावता जीवस्य तत्त्वजिज्ञासा नार्थो यश्चेह कर्मभिः॥ ॥१०॥ वदन्ति तत्त
त्त्वविदः तत्त्वं यज्ज्ञानमद्वयम्॥ ब्रह्मेति परमात्मेति भगवानिति शब्द्यते॥ ११॥ तच्छ्रद्दधाना मुनयो ज्ञान
वैराग्ययुक्तया पश्यन्त्यात्मनि चात्मानं भक्त्या श्रुतगृहीतया॥ १२॥ अतः पुंभिर्द्विजश्रेष्ठा वर्णाश्रम

ति किं तत्तत्त्वजिज्ञासैवेति॥ ॥ ननु तत्त्वजिज्ञासा नाम धर्मजिज्ञासैव ननु तत्त्वं विशेषणविशिनष्टि वदन्तीत्येव
तत्त्वविदस्तु तदेव तत्त्वं वदन्ति किं तत् यज्ज्ञानं नाम अद्वयमिति क्षणिकविज्ञान
पक्षं व्यावर्तयति॥ ननु तत्त्वविदां विविधानि वचनानि एव नैवं तत्त्वविदामेकमेव तत्त्वं शब्दान्तरैरभिधीयते
इत्याह ब्रह्मेति॥ परमात्मेति साक्षात् भगवानिति शब्द्यते॥ ॥ तत्तत्त्वं हरिकथाश्रवणेन
वैराग्ययुक्तया ज्ञानवैराग्ययुक्तया भक्त्या श्रुतगृहीतया पश्यन्ति किं तत्
तत्त्वं तद्वैराग्यं स्मृतं तत्तत्त्वं यावत्तेन पश्यन्ति॥ ॥ अतः फलं पश्य तत्कामाद्विमि
नीतमर्थः॥ वर्णाश्रमविभागशः॥ ॥ हरिहरस्य हरितोषणं संसिद्धिः फलं १२ श्रीवृन्दा

कमपदेन [illegible] गुणः ॥ तस्मै श्रीविष्णवे इति सर्वं तत्त्ववेदी रथम् ॥ अस्मान्नो [illegible] कालदर्शितत्वमिति ॥ ४ ॥ ते
[illegible] ॥ [illegible] लक्ष्मीनिवासम् [illegible] करोति ॥ हे मूलपः साधुपद्यावरतिनयाहंस्तुः ॥ पतोलोके
[illegible] नवपनः श्रीकृष्ण [illegible] सर्वशास्त्र [illegible] विष्णुमेव पर्यवसानाः
[illegible] ॥ ५ ॥ नवं [illegible] सर्वशास्त्रसारं करोतीति के श्रेयो भूदिति ॥ तत्रोत्तरमाह सर्वेषु शास्त्रेषु [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] लक्षणस्मृतत्वम् ॥ [illegible] अर्थः ॥ [illegible] ॥ यत
[illegible] नित्यत्वात् [illegible] लक्षणस्मृततत्वपः [illegible] धर्मः ॥ [illegible]
श्रेयइति ॥ कथं [illegible] ॥ फलानुसंधानेन [illegible] विष्णुरेव नमितमुना ॥ ६ ॥ नन्वत
एवात्मा [illegible] विविधानि [illegible] ॥ यतो नरानेनत [illegible]
नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ ७ ॥ तुनयः साधु
इत्याहं भवद्विलोकमङ्गलं ॥ यत्कृतः [illegible] प्रसीदति ॥ ८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] प्रसीदति ॥ ८ ॥ वासुदेवे भगवति भक्तियोगः प्रयो
जितः ॥ [illegible] ॥ ९ ॥ धर्मः स्वनुष्ठितः पुंसां विष्वक्सेनकथासु यः ॥ नो
[illegible] भक्तिरेव [illegible] ॥ [illegible] भक्तिद्वारेण [illegible] देव इति ॥ [illegible]
[illegible] निषेधमित्यर्थः ॥ ९ ॥ [illegible] एकमाद्यमिति [illegible] धर्म इति [illegible] विष्णु [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ तन्मोक्षार्थ [illegible]
[illegible] ॥ केवलं विफलं श्रम इत्यर्थः ॥ [illegible] स्वर्गादिफलं [illegible]
[illegible] फलमित्यर्थः ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

ग्रवस्मावात्मनात्मवनभक्तिरिति भक्तिनिष्ठा मनःप्रसादीनाम नः प्रीयते नीवासुदेवे भक्तिं कुर्वन्तीति भजनीयविशेषोपद
र्शितः २२ ननु त्रयाणामेकात्म्येपि वासुदेव एव भजनीयो नान्य इत्याह सत्वमिति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः पर
पुमानस्य विश्वस्य स्थित्यादये स्थित्युत्पत्तिलयार्थं धत्ते केवलमित्यर्थः हरिविरिंचिहरेति संज्ञा धत्ते तेषां तत्र तेषां
मध्ये श्रेयांसि शुभफलानि सत्त्वतनोर्विष्णोः सकाशात्स्युः २३ यथा पार्थिवादिष्वनफलं विशिष्टं तस्य प्रदानमाह पार्थिवात्
दारुणः काष्ठाद्धूमः प्रवृत्तिस्वभावमयो वेदोक्तकर्मप्रवर्तकत्वात् तस्माद्धूमादग्निस्त्रयी
मयः साक्षात्कर्मसाधनत्वात् एवं तमसः सकाशाद्रजो रजसः सकाशात्सत्वं ब्रह्मदर्शनं ब्रह्मप्रकाशकं
लयात्मकत्वात्तमसः सकाशाद्रजसः सोपाधिकत्वात् रजस्त्वं न किंचिद्ब्रह्मदर्शनं सत्वात्मकमिति भावः ...

अतो वै कवयो नित्यं भक्तिं परमया मुदा। वासुदेवे भगवति कुर्वन्त्यात्मप्रसादनीम्॥ २२ सत्वं रजस्तम इति
प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते। स्थित्यादये हरिविरिंचिहरेति संज्ञाः श्रेयांसि तत्र
खलु सत्वतनोर्नृणां स्युः॥ २३ पार्थिवाद्दारुणो धूमस्तस्मादग्निस्त्रयीमयः। तमसस्तु रजस्तस्मा
त्सत्वं यद्ब्रह्मदर्शनम्॥ २४ भेजिरे मुनयोऽथाग्रे भगवन्तमधोक्षजम्। सत्वं विशुद्धं क्षेमाय कल्पन्ते येऽनु ता
निह॥ २५ मुमुक्षवो घोररूपान्हित्वा भूतपतीनथ। नारायणकलाः शान्ता भजन्ति ह्यनसूयवः॥
२६ रजस्तमःप्रकृतयः समशीला भजन्ति वै। पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियैश्वर्यप्रजेप्सवः॥ २७

तथा तमः काष्ठकल्पं विलेपत्वात् ... तस्मात्सत्वं तदर्शनं ... मतः सत्वगुणोपाधीनां व्यादी
नामपि प्राधान्येऽपि श्रेष्ठमिति भावः २४ वासुदेवभक्तौ सदाचारं प्रमाणयति भेजिर इति मुनयोऽ
ऽग्रे पूर्वं विशुद्धं सत्वं भगवन्तमधोक्षजं मनोऽनन्तरं ये तानिह अनुवर्तन्ते ते क्षेमाय कल्पन्ते २५ ननु त्वयि कोवि
शेषोऽस्ति तत्राह मुमुक्षवः मुमुक्षवः ... भजन्ति किंतु ... भूतपतीन्निरूपयन्
प्रजेशादीनपि ... नानारूपाः ... २६ रजस्तमसी ...

एकेनैकाग्रेण मनसा भक्तिरहितो धर्मः केवलं श्रम इत्युक्तं इदानीं भक्तेः सर्वोत्तमत्वमाह यदिति य-
स्यानुध्यानं ध्यानमेवासिः खड्गः तेन युक्ताः विवेकिनः ग्रन्थिमहंकारं निबध्नाति यत्कर्म तत् छिन्दन्ति तस्य कथायां
रतिं प्रीतिं को न कुर्यात् १५ ननु सत्यमेवं कर्मणि मलिनीकृते हृदि कथायां रतिस्त्वन्ता विनोत्पद्यते ।
...ततः पुण्यतीर्थनिषेवणाच्छिन्निनिघ्नायश्यमहत्सेवा स्यात् तया च वासुदेवकथायां रुचिः ...
रुचिः स्यादित्यर्थः १६ ततः शृण्वतां नित्यं पुण्यश्रवणकीर्तनेन यस्य सः सतां सुहृत् हृत्कामादिदिया...

तस्मादेकेन मनसा भगवान्सात्वतां पतिः श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च ध्येयः पूज्यश्च नित्यदा १४ यदनु-
ध्यासिना युक्ताः कर्मग्रन्थिनिबन्धनं छिन्दन्ति कोविदास्तस्य को न कुर्यात्कथारतिम् १५ शुश्रूषोः श्र-
द्दधानस्य वासुदेवकथारुचिः स्यान्महत्सेवया विप्राः पुण्यतीर्थनिषेवणात् १६ शृण्वतां स्व-
कथाः कृष्णः पुण्यश्रवणकीर्तनः हृद्यन्तःस्थो ह्यभद्राणि विधुनोति सुहृत्सताम् १७ नष्टप्राये-
ष्वभद्रेषु नित्यं भागवतसेवया भगवत्युत्तमश्लोके भक्तिर्भवति नैष्ठिकी १८ तदा रजस्तमोभावाः का-
मलोभादयश्च ये चेत एतैरनाविद्धं स्थितं सत्त्वे प्रसीदति १९ एवं प्रसन्नमनसो भगवद्भक्तियोगतः भ-
गवत्तत्त्वविज्ञानं मुक्तसङ्गस्य जायते २० भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः क्षीयन्ते चास्य क-

णि अभद्राणि कामादिवासनाः तानि धुनोति हृदयस्थः किं कृत्वेत्यर्थः १७ ततश्च नष्टप्रायेष्वित्यादि भद्रा-
णामस्तानां नाशकालत्वात् प्रायग्रहणं भागवतानां श्रीभागवतशास्त्रस्य वा सेवया नैष्ठिकी निश्चला विक्षेप-
काभावात् १८ ततश्च तदेत्यादि रजस्तमोभावाः कामादयः तैरनाविद्धमस्पृष्टं सत् सत्त्वे प्रसीदतीति १९ तथा चात्मनि भगव-
द्भक्तियोगतः प्रसन्नमनसः मुक्तसङ्गस्य ज्ञानफलमाह भिद्यत इति हृदयमेव ग्रन्थिश्चिज्जडयोर्ग्रन्थन-
रूपोऽहंकारः सर्वसंशयाः असंभावनादिरूपाः कर्माण्यनारब्धफलानि आत्मनि स्वरूपभूते ईश्वरे।

श्री
भाग
टी
८

तेषु ... ... मीतामाह ॥ असौ ह्रीभूतसूक्ष्माणीन्द्रियाणि चात्मा मनश्च तैः ॥ स्वनिर्जितेषु यत्र निविष्ट इति भोगा
स्वीयात्मने ॥ ततः गुणान् स्रक्चन्दनरूपादीन् विषयान् इति कथं भुंक्ते भोजयतीति लिंगस्थैर्वा स्थेयः पालयतीति वा तदा त्म
नेपदमाह ॥ भुंक्तेऽलिप्त इति स्मरणात् ॥ ३३ ॥ इदानीं सृजनानन्तरं स्थितिक्रियामाह ॥ भावयति पालयति ॥ एतत् सर्वावतार
साधारणं तत्प्रयोजनं ॥ विशेषतः ॥ स्वलावतारवस्य कुर्वन् स्वयं स्वयति ॥ लोकभावनः ॥ लोकपालो देवादिषु ये लीलावतारास्ते
ष्वनुरक्तः ॥ ३४ ॥ प्रथमे द्वितीयः ॥ २ ॥ अवतारकथाप्रश्ने तृतीये तु नवात्मिका ॥ ऊरुणा यवताराणां ततः तत्त्ववादिस्म वर्णितैः
यडंगं ॥ अथ ख्यातो हि हरेर्लीला अवतारकथाः स्फुटा इति तद्दर्शनेन नानावतारान्वक्तुं मिस्य प्रथमं पुरुषावतारमाह
जगृहे इति पंचभिः ॥ महदादिभिः महदहंकारपंचतन्मात्रैः एकादशेन्द्रियाणि पंचमहाभूतानीति षोडशकलाश्च शाय.

असौ गुणमयैर्भावैर्भूतसूक्ष्मेन्द्रियात्मभिः ॥ स्वनिर्मितेषु निर्विष्टो भुंक्ते भूतेषु तद्गुणान् ॥ ३३ ॥ भावयत्येष सत्त्वेन लो
कान्वै लोकभावनः ॥ लीलावतारानुरतो देवतिर्यङ्नरादिषु ॥ ३४ ॥ इति प्रथमे द्वितीयः ॥ २ ॥ सूतः ॥ जगृहे पौ
रुषं रूपं भगवान्महदादिभिः ॥ संभूतं षोडशकलमादौ लोकसिसृक्षया ॥ १ ॥ यस्यांभसि शयानस्य योगनि
द्रां वितन्वतः ॥ नाभिह्रदाम्बुजादासीद्ब्रह्मा विश्वसृजांपतिः ॥ २ ॥ यस्यावयवसंस्थानैः कल्पितो लोकविस्त
रः ॥ तद्वै भगवतो रूपं विशुद्धं सत्त्वमूर्जितं ॥ ३ ॥ राम

स्मिन् ॥ १ ॥ ननु यद्यपि भगवद्विग्रहो नैवंभूतः ॥ तथापि विराड्जीवान्तर्यामिणो भगवतो विराड्रूपेणोपासनार्थमे
वमुक्तमिति द्रष्टव्यं ॥ कोऽसौ भगवानिति ॥ अपेक्षायां तं विशिनष्टि ॥ यस्यांभसि प्रलयकालीनैकार्णवे भूतेस्मिन्द्रे शयानस्य
विश्रान्तस्य ॥ तत्र च योगः समाधिः ॥ तद्रूपां निद्रां विस्तारयतस्तस्य नाभिरेव ह्रदः ॥ तस्मिन्यदम्बुजं तस्मात्सकाशाद्ब्र
ह्मासीत् ॥ अभूत् ॥ पद्मकल्पे पौरुषं रूपं जगृहे ॥ २ ॥ कीदृशं रूपं तदाह यस्येति ॥ कीदृशी विग्रह स्यात् ॥ योऽभ
सिप्रोतस्य तदाह ॥ तत्तस्य भगवतो रूपं विशुद्धं रजोद्यसंभिन्नं सत्त्वं ऊर्जितं निरतिशयं सत्त्वं यतः अयोगिनामप्यद
मित्याह ॥ अध्यपति ३ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥

८

मोक्षप्रदत्वाद्वासुदेवो भजनीय इत्युक्तं सर्वशास्त्रतात्पर्यगोचरत्वादपीत्याह ॥ द्वाभ्यां वासुदेवः परः तात्पर्यगोचरो येषां ते नन्वेवं वेदा मखपरा इत्याशंक्याह तेनापि तदाराधनार्थत्वात् तत्परा एव इत्युक्तं योगा योगशास्त्राणि तेषामप्या सनप्राणायामादिक्रियापरत्वमाशंक्य तासामपि तत्प्राप्त्युपायानां तत्परत्वम् ॥२८॥ ज्ञानं ज्ञानशास्त्रं ननु यत् ज्ञानपर मेवेत्याशंक्य ज्ञानस्यापि तत्परत्वमुक्तं ॥ तपो ज्ञानं धर्मो धर्मशास्त्रं दानव्रतादिविषयं ॥ ननु तत्स्वर्गपरमित्याशंक्य गम्यत इति गतिः नन्वादिफलमपि तदानंदांशरूपत्वात्तत्परैवेत्युक्तं यद्वा वेद इत्यनेनैव तन्मूलत्वात्सर्वाण्यपि [illegible] वासुदेवपराणीत्युक्तं तत्र तेषामन्यमत्वयोगक्रियादीनां नानार्थपरत्वान्मदेकपरत्वमित्याशंक्य स्वादीनामपि तत्परत्वमित्युक्तमिति द्रष्टव्यं ॥२९॥ ननु जगत्सर्गप्रवेशनियमनादिविलासयुक्तं च रूपविग्रहाणि सर्वशास्त्रसमन्व

वासुदेवपरा वेदा वासुदेवपरा मखाः ॥ वासुदेवपरा योगा वासुदेवपराः क्रियाः ॥२८॥ वासुदेवपरं ज्ञानं वासुदेवपरं तपः ॥ वासुदेवपरो धर्मो वासुदेवपरा गतिः ॥२९॥ स एवेदं ससर्जाग्रे भगवानात्ममायया ॥ सदसद्रूपया चासौ गुणमय्यागुणो विभुः ॥३०॥ तया विलसितेष्वेषु गुणेषु गुणवानिव ॥ अन्तः प्रविष्ट आभाति विज्ञानेन विजृंभितः ॥३१॥ यथा ह्यवहितो वह्निर्दारुष्वेकः स्वयोनिषु ॥ नानेव भाति विश्वात्मा भूतेषु च तथा

योऽयमुपपादयति कथं वासुदेवपरत्वं सर्वस्येत्याह स एवेति त्रिभिः ॥ स एक एव अग्रे इदं ससर्ज सदसद्रूपया कार्यकारणात्मिकया गुणमय्यात्मायया ॥ स्वतो निर्गुणोऽपि विभुर्नित्यर्थः ॥ भगवतो जगत्कारणत्व मुक्तं ॥ प्रवेशनियमनलक्षणां लीलामाह तयेति ॥ विलसितेषु सृष्टेषु गुणकार्यादिषु ॥ प्रविष्टः सन् गुणा [illegible] नामिव ॥ मदधीनाः एते गुणा इत्यभिमानशालिवत्स्वरूपतस्तु ख्याप्यते विज्ञानेन चित्शक्त्या विजृंभितः स्फुरितः [illegible] लीलामाह यथेति ॥ स्वयोनिषु स्वाभिव्यञ्जकेषु अवहितो निहितः विश्वात्मा परमात्मा एक एव भूतेषु प्राणिषु [illegible] नाना भातीत्यन्वयः ॥३२॥ ॥ राम ॥

श्री मा स्क प्रथ १

आह [illegible] तत्त्वानां ग्रामः समूहः तस्य निर्णयो यस्मिन्‌ तत्‌ सांख्यं ॥ दत्तात्रेयावतारमाह षष्ठ इति अत्रे
रपत्यत्वं [illegible] वृतः प्रार्थितः [illegible] अनसूयया [illegible] वदमानेन कथं प्राप्तो न तु [illegible]
प्रोक्तवानिति [illegible] वानिति ॥ ऊहाद्भिः प्रह्लादादिभ्य इत्यर्थः आन्वीक्षिकीम्‌ आत्मविद्याम्‌ [illegible] प्रह्लादादिभ्य इत्यर्थः ॥
यज्ञावतारमाह तत इति सप्तमे [illegible] आकूत्यां रुचेः प्रजापतेः [illegible] स यज्ञः स्वायम्भुवं मन्वन्तरं पालित
वान्‌ ततः स्वायम्भुवे [illegible] ॥१२॥ ऋषभावतारमाह अष्टमे इति [illegible] सर्वाश्रमनमस्कृतं परमहंस
[illegible] पृथ्ववतारमाह [illegible] भेजे ततः ॥ नवमं पार्थिवं वपुः राजदेहं पृथुरूपं प्राप्तवान्‌ [illegible]

पंचमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतं प्रोवाचासुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयं ॥११॥ षष्ठमत्रे
रपत्यत्वं वृतः प्राप्तोनसूयया आन्वीक्षिकीमलर्काय प्रह्लादादिभ्य ऊचिवान्‌ ॥१२॥ ततः सप्तम आकूत्यां
रुचेर्यज्ञोभ्यजायत स यामाद्यैः सुरगणैरपात्स्वायम्भुवांतरं ॥१३॥ अष्टमे मेरुदेव्यां तु नाभेर्जात उरुक्रमः
दर्शयन्‌ वर्त्म धीराणां सर्वाश्रमनमस्कृतं ॥१४॥ ऋषिभिर्याचितो भेजे नवमं पार्थिवं वपुः दुग्धेमामोषधी
विप्रास्तेनायं स उशत्तमः ॥१५॥ रूपं स जगृहे मात्स्यं चाक्षुषोदधिसंप्लवे नाव्यारोप्य महीमय्यामपा
द्वैवस्वतं मनुं ॥१६॥ सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मंदराचलं दध्रे कमठरूपेण पृष्ठ एकादशे विभुः

१६

[illegible] ओषधीः [illegible] उशत्तमः कमनीयतमः [illegible] हे विप्राः तेन पृथ्वी
देहेन [illegible] उशत्तमः कमनीयतमः [illegible] ॥१५॥ मत्स्यावतारमाह रूपमिति चाक्षु
षमन्वन्तरे य उदधिसंप्लवः तस्मिन्‌ ॥ यद्यपि मन्वन्तरावसाने प्रलयो नास्ति तथापि [illegible] मत्स्यव
[illegible] दर्शिनः [illegible] महीमय्यां [illegible] मित्यर्थः ॥ अपादरक्षत्‌ [illegible]
वैवस्वतमिति [illegible] ॥१६॥ कूर्मावतारमाह सुरासुराणामिति [illegible] कूर्मः तद्रूपेण एकादशे वर्ते वि

महा

तं मा

[illegible]

ग्रदृश्यमनंतं ज्ञानात्मकं चक्षुस्तेन सहस्रमपदि मितानि यानि पादादीनि तैरद्भुतं॥ सहस्रमूर्धादयो यस्मिं-
स्तत् सहस्रं यानि मौल्यादीनि तैरुल्लसद्भ्राजमानं॥ एतत्तु कूटस्थं न त्वन्यावतारवदाविर्भावतिरोभाववदित्याह ४
यतस्तदादिनारायणरूपं निधीयंतेऽस्मिन्निति निधानं॥ कार्यावसाने प्रवेशस्थानमित्यर्थः॥ बीजमुद्गमस्थानं
बीजत्वेनापि बीजत्वं किं न व्ययं॥ न केवलमवताराणामेव बीजं किंतु सर्व[illegible]प्राणिनामित्याह॥ यस्यांशो ब्र-
ह्मा तस्यांशो मरीच्यादिस्तैः न सृतक्रमावतारानाह स एवेति॥ कौमार ब्राह्मं[illegible]भूत्वा इ

पश्यंत्यदो रूपमदभ्रचक्षुषा सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतं॥ सहस्रमूर्धश्रवणाक्षिनासिकं सहस्र-
मौल्यंबरकुंडलोल्लसत्॥४॥ एतन्नानावताराणां निधानं बीजमव्ययं॥ यस्यांशांशेन सृज्यंते देवति-
र्यङ्नरादयः॥५॥ स एव प्रथमं देवः कौमारं सर्गमाश्रितः॥ चचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमखंडितं॥६॥ द्वि-
तीयं तु भवायास्य रसातलगतां महीं॥ उद्धरिष्यन्नुपादत्त यज्ञेशः सौकरं वपुः॥७॥ तृतीयमृषिसर्गं
वै देवर्षित्व[illegible]मुपेत्य सः॥ तंत्रं सात्वतमाचष्ट नैष्कर्म्यं कर्मणां यतः॥८॥ तुर्ये धर्मकलासर्गे
नरनारायणावृषी॥ भूत्वात्मोपशमो[illegible]पेतमकरोद्दुश्चरं तपः॥९॥ रामायनमः॥ रामायनमः

त्याहेतौ सर्गाविशेषनामानि यः पौरुषं रूपं जगृहे स एव देव कौमाराख्यं सर्गमाश्रितः ब्रह्मा ब्राह्मणो भूत्वा ब्र-
ह्मचर्यं चचार॥ प्रथमं द्वितीयादि शब्दा निर्देशमात्रापेक्षया॥ अस्य विश्वस्य भवायोद्भवाय महीमुद्धरिष्यन्नि-
ति[illegible] एवं सर्वत्रावतारक्रमाः[illegible]नारदावतारमाह तृतीयमिति॥ ऋषिसर्गमृ-
षीणां[illegible] सात्वतं वैष्णवं तंत्रं पंचरात्रागममाचष्टोक्तवान्॥ यतस्तंत्रात्कर्मणां नैष्कर्म्यं मोक्षहेतुत्वं भ-
[illegible] कर्मणां[illegible]मोचकत्वं भवतीत्यर्थः॥८॥ तुर्ये धर्मकलासर्गे धर्म-
स्य पत्न्यां[illegible]कर्माभिनिवेशानां[illegible]

असंख्येयत्वे हेतुः सत्वनिधेः अविदासिनः उपक्षयशून्यात् ॥ सरसः सकाशात् कुल्याः क्षुद्रप्रवाहाः ॥ २६ ॥ विभूतीराह ऋषय इति ॥ २७ ॥ तत्र विशेषमाह एते चेति ॥ पुंसः परमेश्वरस्य केचिदंशाः केचित्कलाः विभूतयः ॥ तत्र मत्स्यादीनामवतारत्वेन सर्वज्ञत्वे सर्वशक्तित्वेपि यथोपयोगमेव ज्ञानक्रियाशक्त्याविष्कारः कुमारनारदादिषु यथोपयोगमंशकलावेशः ॥ पृथ्वादिषु शक्त्यावेशः ॥ कृष्णस्तु भगवान्नारायण एवाविर्भूतसर्वशक्तित्वात् तेषां प्रयोजनमाह इन्द्रारयो दैत्यास्तैर्व्याकुलमुपद्रुतं लोकं मृडयंति सुखयंति ॥ २८ ॥ एतत्कीर्तनफलमाह जन्मेति गुह्यं प्रयोजनमाह इन्द्रारयो दैत्यास्तैर्व्याकुलमुपद्रुतं लोकं मृडयंति सुखयंति ॥ २८ ॥ एतत्कीर्तनफलमाह जन्मेति ॥ तत्र कथं देहहयं सर्वं यस्मात्तत्तद्धिज्ञानतिविरोधमति रहस्यं जन्म प्रयत ॥ शुचिः ॥ मनुष्यः दुःखग्रामात्संसाराद्विमुच्यते इत्यर्थः ॥

अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्वनिधेर्द्विजाः ॥ यथाविदासिनः कुल्याः सरसः स्युः सहस्रशः ॥ २६ ॥ ऋषयो मनवो देवा मनुपुत्रा महौजसः ॥ कलाः सर्वे हरेरेव सप्रजापतयस्तथा ॥ २७ ॥ एते चांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयं ॥ इन्द्रारिव्याकुलं लोकं मृडयंति युगे युगे ॥ २८ ॥ जन्म गुह्यं भगवतो य एतत्प्रयतो नरः ॥ सायं प्रातर्गृणन्भक्त्या दुःखग्रामाद्विमुच्यते ॥ २९ ॥ एतद्रूपं भगवतो ह्यरूपस्य चिदात्मनः ॥ मायागुणैर्विरचितं महदादिभिरात्मनि ॥ ३ ॥ यथा नभसि मेघौघो रेणुर्वा पार्थिवोऽनिले ॥ तथा द्रष्टरि दृश्यत्वमारोपितमबुद्धिभिः ॥ ३१ ॥

ननु शंका देहरूपं संबंधस्य भगवन्मायोत्थाविद्याविलसितत्वादेतत्श्रवणाद्धि ज्ञानिनां विषयानविच्छिन्नरूपपत्तेरस्मात् शास्त्रेनाह एतदिति पंचभिः ॥ ३० ॥ अरूपस्य चिदेकरसस्यात्मनो जीवस्येतत्स्थूलरूपं शरीरं भगवतो या माया तस्या गुणाः शास्त्रेण महदादिरूपैर्विरचितं कल्पितं आत्मस्थाने शरीरे कल्पितमित्यर्थः ॥ ३ ॥ कथमित्यपेक्षायां स्वरूपावरणेन तद्धर्मा मिथ्यात्वेनारोपितः ॥ यथा नभसि मेघौघो अबुद्धिभिर्नभस्यारोपितः ॥ यथा वा पार्थिवो रेणुरनिले ॥ एवं द्रष्टर्यात्मनि दृश्यत्वं दृश्यता दिधर्मकं शरीरमारोपितं ॥ ३१ ॥ राम० ॥ राम०

धान्वन्तरं [illegible] न्वन्तरमिति । धान्वन्तरं धान्वन्तरं द्वादशमं मादि प्रयोगस्त्वार्षः । त्रयोदशमेन रूपेण स्त्रीति
नाम्ना स[illegible] अपाययदित्यत्र सुधामिति अध्याहारः । मोहिन्या मोहिन्या स्त्रिया रूपेण मोहयन् धान्वन्तरि रूपे
णामृतमानीय मोहिन्या पाययदित्यर्थः ॥१७॥ नरसिंहावतारमाह चतुर्दशमिति नारसिंह रूपं बिभ्रत् एरका नि
र्मितं तृणं ॥१८॥ वामनावतारमाह पंचदशमिति इत्थं नाम दवामन रूपं कृत्वा बलेः अध्वरमगादित्यन्वयः । त्रसात्क्रियग्रही
न्पिलिप्सुः ॥१९॥ परशुरामावतारमाह अवतार इति । त्रिःसप्तकृत्वः त्रिवारा भवति तथा सप्तकृत्वः सप्तवारानेकविंश

धान्वन्तरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च ॥ अपाययत्सुरानन्यान्मोहिन्या मोहयन् स्त्रिया ॥१७॥ चतुर्दशं नार
सिंहं बिभ्रद्दैत्येन्द्रमूर्जितं ॥ ददार करजैरूरावेरकां कटकृद्यथा ॥१८॥ पंचदशं वामनकं कृत्वागादध्व
रं बलेः ॥ पदत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुस्त्रिविष्टपं ॥१९॥ अवतारे षोडशमे पश्यन्ब्रह्मद्रुहो नृपान् ॥
त्रिःसप्तकृत्वः कुपितो निःक्षत्रामकरोन्महीं ॥ ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् ॥ चक्रे वेदतरो
शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः ॥२१॥ नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकीर्षया ॥ समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे
वीर्याण्यतः परं ॥२२॥ एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी ॥ रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भ
रं ॥२३॥ ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषां ॥ बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥२४॥
अथासौ युगसंध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु ॥ जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्किर्जगत्पतिः ॥२५॥

तिवारानित्यर्थः ॥२०॥ व्यासावतारमाह तत इति अल्पमेधसो अल्पप्रज्ञान्पुंसो दृष्ट्वा तदनुग्रहार्थं शाखाश्चक्रे
॥२१॥ रामावतारमाह नरदेवत्वमिति रामः सन् ॥२२॥ अतः परं एकोनविंशे रामकृष्णावतारमाह विं
शतितमे इति वक्तव्ये मकारलोपः । एकोनविंशे विंशतिमे रामकृष्णाविति जन्मनी प्राप्य ॥२३॥ अञ्जनस्य सुतः जिनसु
त इति पाठे जिनः । सम्यक्कीकटदेशमध्ये [illegible] मध्ये ॥२४॥ कल्क्यवतारमाह युगसंध्यायां कलेरन्ते विष्णुय
शसो ब्राह्मणात् सकाशाज्जनिता जनिष्यते । अवतारान् सर्वे संग्रहीत्वा अवतार इति ॥२५॥ रामाय नमः

अकारैः कर्माणि सुमनसां मनसा निरस्यते तेन यो मिता ॥३४॥ नहि तीवारी स्वरूपैको विशेषः स्यात्स एव विशेष इत्या
हसनाइतिषाइव ॥ किं बहिरिन्द्रियवृद्धकलानि विषयं निवृत्तिरूपाइवगाथवतरन्ह्रीति न नन्दयजते इत्यर्थः ज्ञानं परत्वमेषः
षरिन्द्रियनिपना ॥३५॥ ननु किं भीष्म रसस्वाद्यादिकं मनसि विषयभोगेवानचाहनचेति ॥ यानजोगहि यानसीष्ट रस
ऽतीजगहीला ॥ कमनीयाः ज्ञडहिनिपुलेनतकोदिको शालेननावेति जानाति ॥ मनसा रूपाणि वच सामामा
विमन्तवनो विस्तारयतो वचोभिरिति वहुत्वं वह अन्याभिप्रायेण मनो वचोभिः ॥ सहेतिवा ॥३७॥ भक्तस्तकिम

एवं जन्मानि कर्माणि नजनेरजनस्य च ॥ वर्णयन्ति स्म कवयो वेदगुह्यानि हृत्पतेः ॥३५॥ स वा इदं विश्वममोघली
लः सृजत्यवत्यत्ति न सज्जतेऽस्मिन ॥ भूतेषु चान्तर्हितआत्मतंत्रः षाड्वर्गिकं जिघ्रति षड्गुणेशः ॥३६॥ न चास्य कश्चित्
निपुणेन धातुरवैति जन्तुः कुमनीष ऊतीः ॥ नामानि रूपाणि मनो वचोभिः संतन्वतो नटचर्यामिवाज्ञः ॥३७॥ स वेद धा
तुः पदवीं परस्य दुरन्तवीर्यस्य रथाङ्गपाणेः ॥ योऽमायया संततयानुवृत्त्या भजेत तत्पादसरोजगन्धं ॥३८॥ अ
थेह धन्या भगवन्त इत्थं यद्वासुदेवेऽखिललोकनाथे ॥ कुर्वन्ति सर्वात्मकमात्मभावं न यत्र भूयः परिवर्त उग्रः ॥
३९॥ इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितं ॥ उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानृषिः ॥४०॥ निःश्रेयसाय लोक
स्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ॥ तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरं ॥४१॥ सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतं
स तु संश्रावयामास महाराजं परीक्षितं ॥४२॥ राम·

धातुरिति धातुर्नीमा हरेर्दुरन्तवीर्यस्य अमायया अकुटिलभावेन संततया निरंतरया अनुवृत्त्या अनुकूलेन भजेत ॥३८॥ अ
त्र भाग्यवशान्न कृतार्थानि भवन्त इति ग्रन्थे निबध्नो ग्रन्थस्य एवं भगवतत्त्वं जानातीत्युपपादने भगवन्तः ॥ सर्वज्ञाः भवन्तो
धन्याः ॥ कृतार्थाः ॥ कुतः यद्यस्मात् ॥ इत्थं भूते तस्मिन् वासुदेवे आत्मभावं मनोवृत्तिं कुर्वन्ति सर्वात्मकमेका
ग्रमनसि तत्र भावे सति भूयः परिवर्त्तो जन्ममरणप्रवाहो न भवतीति ॥३९॥ ननु किमेतेन शास्त्रेण प्रश्नवक्तृप्य
अग्नीनाह इदमिति ॥ इत्याद्युभिनेकवेदवत्सलत्वाच्छास्त्राचार्यनिर्मितमस्मिन् स्तद्विः वासः ॥४०॥ तत्सम्प्रदाय प

ध्यानेन ... न्वन्तरमिति || धान्वन्तरं धान्वन्तरं द्वादशमं मादि प्रयोगस्तावत् || वक्ष्यदशमेन रूपेण मूर्तिने
न सत्वद ... सुधाया अपायसदित्यत्र स्थापयामिति व्यवहारः || मोहिन्या मोहिन्या मायया अपास्या सुरानन्यान् हन्यन् धान्वन्तरि रूपे-
णामृतमानीय मोहिन्या पाययदित्यर्थः || १७ || नरसिंहावतारमाह चतुर्दशमिति नारसिंहं स्वरूपं बिभ्रत् एरकं नि-
ग्रंथितृणं || १८ || वामनावतारमाह पंचदशमिति छद्मना वामनं रूपं कृत्वा गत्वा दितेः || तस्माद्भिक्षां ग्रही-
तुमिच्छुः || १९ || परशुरामावतारमाह अवतार इति ... त्रिःसप्तकृत्वः यथा भवति तथा सप्तकृत्वः सप्तवारानेकविंश-

धान्वंतरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च || अपाययत्सुरानन्यान्मोहिन्या मोहयन्स्त्रिया || १७ || चतुर्दशं नार-
सिंहं बिभ्रद्दैत्येंद्रमूर्जितं || ददार करजैर्वक्ष एरकां कटकृद्यथा || १८ || पंचदशं वामनकं कृत्वागादध्व-
रं बलेः || पदत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुस्त्रिविष्टपं || १९ || अवतारे षोडशमे पश्यन्ब्रह्मद्रुहो नृपान् ||
त्रिःसप्तकृत्वः कुपितो निःक्षत्रामकरोन्महीं || ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् || चक्रे वेदत-
रोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः || २१ || नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकीर्षया || समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे
वीर्याण्यतः परं || २२ || एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी || रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भ-
रं || २३ || ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषां || बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति || २४ ||
अथासौ युगसंध्यायां दस्युप्रायेषु राजसु || जनिता विष्णुयशसो नाम्ना कल्किर्जगत्पतिः || २५ ||

तिवारानित्यर्थः || २० || व्यासावतारमाह तत इति अल्पमेधसो अल्पप्रज्ञान् पुंसो दृष्ट्वा तदनुग्रहार्थं शाखा अकरोत् ||
२१ || रामावतारमाह नरदेवत्वं राजत्वं ... सन् || २२ || अतः परं रामकृष्णावतारमाह विं-
शतितमे इति ... भारं ... || २३ || बुद्धावतारमाह ... अजिनस्य सुतः जिनसु-
त इति पाठे जिनः ... कीकटेषु मध्ये गयाप्रदेशे || २४ || कल्क्यवतारमाह अथेति युगसंधौ ... विष्णुयश-
सो विप्रात् सकाशात् जनिता जनिष्यते || अवतारेषु सर्वसंग्रहार्थमाह अवतारा इति || २५ || रामाय नमः

20

ष्वकर्तुः कर्माणि च जन्मनश्च जन्मानि स्मनते नियोमिता ॥३४॥ तर्हि जीवात्मनोऽस्य को विशेषः स्यात्तत्राह यदि विशेषं सा
ह यदाऽस्यति साहुर्व लोके बहिरिंद्रियमहं मनसि विषयं निवर्तते ह्रास्वेनाथ वृत्त सह्योतिन न सज्जते इत्यर्थः कुतः षड्गुणेश्वरः
षडिंद्रियनियंता ॥३६॥ नन्वस्मिन्नेव स्त्र सृष्ट्यादिकर्मणि विषयभोगे वा न चास्य नवेति ॥ पात्तजंगद्वि धातुरीश्वरस्य
कुतीजगद्धीलाः कुमनीषाः कुबुद्धिर्निपुणेन तर्कादिकौशलेन न जानाति ॥ सम्यत्कूपाणि च नामानि
विसंतं वतो वितारयतो वचोभिरिति बहुत्वं वहम्मन्यमिश्रायेण मनोवचोभिः ॥ सहेतिवा ॥३७॥ भक्तस्तु किं मा

एवं जन्मानि कर्माणि ह्यकर्तुरजनस्य च ॥ वर्णयंति स्म कवयो वेदगुह्यानि हृत्पतेः ॥३५॥ सवा इदं विश्वममोघली
लः सृजत्यवत्यत्ति न सज्जतेऽस्मिन् ॥ भूतेषु चांतर्हित आत्मतंत्रः षाड्वर्गिकं जिघ्रति षड्गुणेशः ॥३६॥ न चास्य कश्चिन्
निपुणेन धातुरवैति जंतुः कुमनीष ऊतीः ॥ नामानि रूपाणि मनोवचोभिः संतन्वतो नटचर्यामिवाज्ञः ॥३७॥ स वेद धा
तुः पदवीं परस्य दुरंतवीर्यस्य रथांगपाणेः ॥ योऽमायया संततयानुवृत्त्या भजेत तत्पादसरोजगंधं ॥३८॥ अ
थेह धन्या भगवंत इत्थं यद्वासुदेवेऽखिललोकनाथे ॥ कुर्वंति सर्वात्मकमात्मभावं न यत्र भूयः परिवर्त उग्रः ॥
३९॥ इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितं ॥ उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानृषिः ॥४०॥ निःश्रेयसाय लोक
स्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् ॥ तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरं ॥४१॥ सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतं
स तु संश्रावयामास महाराजं परीक्षितं ॥४२॥ प्राय

यं विना नामानि रूपाणि च अमायया अकुटिलभावेन संततया निरंतरया अनुवृत्त्या आनुकूल्येन भजेत ॥३८॥ अ
हो भागवता एव धन्या इत्याह अथेहेति अथ अतो भगवंतस्तत्त्वं जानाति ये यातो भगवंतः ॥ सर्वज्ञाः भवंतो
धन्याः ॥ तत्र हेतुः कुतः यद्यस्मात् इह अस्मिन् वर्तमाने वासुदेवे आत्मभावं मनो दृढं कुर्वंति सर्वात्मकं प्रेमकार्य
निरुपाधि यत्र भावे सति भूयः संसारे जन्ममरणप्रवाहो न भवति ॥३९॥ एतत्किमित्यत आह इदमिति चतु
र्भिः ॥४०॥ ब्रह्मसंमितं वेदतुल्यं उत्तमश्लोकस्य चरितं यस्मिन् निःश्रेयसाय ॥४१॥ तस्य पुत्राय प्र

अतः स्थूलाद्रूपात्स्वमस्मदपि रूपमारोपितमित्यनुषंगः ॥ कथंभूतेनापि यस्य तत्सूक्ष्मेन तत्त्वरूपेण ॥ सूक्ष्मरूपात्
सूक्ष्मतरमुक्तं ॥ दृश्यरूपादि परिणामः ॥ तथा प्रथमाविभक्त्या आगमानां हेतुहेतुमद्भावेन प्रकारविशेषप्रदर्शित
त्वात् अखण्डं भिन्नार्थः ॥ एतदेव स्फुटं प्रदर्शनाय तत्त्वस्वरूपमाह ॥ प्राकारविशेषवद्भावात् ॥ यः
स्थूलः सविशेषः तत्तदृश्यसादिवत् श्रूयते ॥ सूक्ष्मो हृद्यादिवदिदं तत्त्वयथात्र हि तत्त्वस्य सतो किं प्रमा
णं तत्राह स जीवो जीवे ॥ जीवाजीवेन निर्मुक्तः ॥ जीवो जीवे विहाय माद्यो ॥ जीवो पाधौ लिंगदेहे जी
व शब्दप्रयोगात् जीवो पाधितया कल्पनस्यमः ॥ ननु स्थूलसंवभागायत नन्वाज्ञीवोपाधिरस्ति ।
किमस्य कल्पनयेत्यत आह यस्य स्थान्तः स्पीत्यनुभावः ॥ पुनर्जन्मा तिगन्मादीनां तेन विनासंभवादि
ति भावः ॥ तदेवं पाधिद्वयमुक्त्वा तदपवादेन जीवस्य ब्रह्मतामाह ॥ यत्रयदेमे स्थूलसूक्ष्मरूपे स्वसंविदा

॥ अतः परं यद्ब्रह्म मत्त्वदृग्गतां हेहितं ॥ अहर्शा तत्त्वसत्त्वात्म जीवायतनं भवः ॥२॥ यत्रे ॥
मे सदसद्रूपे प्रतिषिद्धे स्वसंविदा अविद्ययात्मनि कृते इति तद्ब्रह्मदर्शनं ॥२॥ यथैघोपरतादि
वीमायावेशाद्दीपतिः ॥ सम्पन्नवदन्ति विदुः महिम्नि स्वमहीपते ॥ २८ ॥ रामाय नमः

स्वरूपसम्यक्ज्ञानेन प्रतिषिद्धे भवतः ॥ ज्ञानेन प्रतिषिद्धमाह तेन तत्त्वमेवेदमाह ॥ अविद्ययात्मनि कृते वा लिंगे इति हे
तः ॥ तद्ब्रह्म तदा जीवो ब्रह्मैव भवतीत्यर्थः ॥ कथंभूतं दर्शनं ज्ञानैकस्वरूपं तथाविभागवन्माय यः ॥ संसृतिकारण
भूताया विद्यमानत्वात् कथं ब्रह्मतेत्यत आह यदीति ॥ असंदेहं संदेहवचनं यदि स्वराः ॥ प्रमाणमस्तीति तत् वेशादीविद्या
दः सर्वज्ञ ईश्वरः ॥ तदेवा देवी संसारचक्रे क्रीडने पश्चामायापगुणता नाम भवति किं तथा पश्चताभवेत् ॥ तत्राह मति
विद्या अयं भावः ॥ यावद् विद्यात्मना ॥ वरणविशेषो करोति तावन्मायापरमति ॥ यदा तस्येव विद्यारूपेण पतिरनात
सदसद्रूपं जीवोपाधिद्वयं निर्दिष्टं नाग्निवत्स्वयमेवापरमेदिति ॥ तदा सम्पन्नो ब्रह्मस्वरूपं प्राप्तवत्येति विदुस्तत्त्वा
ज्ञाः ॥ किमतो यथेव स्वमहिम्नि परमानंदस्वरूपे महीपते स्फुरत्येव विराजते इत्यर्थः ॥ यथा जीवस्य जन्मादि माया
वशमीश्वरस्य अपि जन्मकर्मादि माहेत्याह पवतीति ॥ २८ ॥ राम ॥

श्री ३

श्री· भाग· टी· २२

एवंभूतो ऽसौ कथमात्तिमेतान: कुरुतां गता श्रुतिदेशा विशेषाः तां संग्राम: प्रथमं ततो गजसाह्वये विवादं गङ्गे वसति तो
आहूयो नामपरस्थितस्मिन् तेन ताप्रोद्दस्ती नाम ता तां निमित्तत्वात् ॥८॥ एवंभूते न मुनिना सह यत्र संवादे स्त्या भागवती आगव
ती श्रुतिः संहिता ॥९॥ एतत्तव्याख्यानं वदु काला वस्या नयेत्तत्य वेकत्र वस्था न दुर्लभमित्या हस इति ॥ गोदोहनमात्रा
कालं प्रतीक्षते तेन दृष्टिं नमित्वा यं किं तत्तेषामा श्रुतं गृहं तीर्थी कुर्वन् ॥ तं तीर्थसीर्थं स्व पवित्री कुर्वन् ॥१०॥ तमारे वंभू
तो नवमे ता श्रुयं श्रोतृत्व बुवितमनी वा श्रुयं यतो नः कथयेत्याह ॥ अभिमन्युसुतमिति पञ्चभिः म एतौ हि कथय ॥१॥
समं ब्राह्म यज्ञवती नेति वितं कोयस्य वादेतो: ॥ कस्मात्कारणात् ॥ अधिराट् श्रियं श्रुधिकां गतोत्रियं संपदमनाहृस
कथमात्मवितः पौरेसंप्राप्ता कुरुजांगलान् ॥ अन्य नमकत स्ववनिवरो न्याजसाहूये ॥३॥ कथं वा पाण्डवेयस्य ॥
राजर्षेर्मुनिना सह ॥ संवादः समभूत्तात यत्रैषा सात्वती श्रुतिः ॥४॥ स गोदोहनमात्रं हि गृहेषु गृहमेधिनाम्
वेक्षते महाभागस्तीर्थी कुर्वंस्तदाश्रमम् ॥५॥ अभिमन्युसुतं सूत प्राहुर्भागवतोत्तमम् ॥ तस्य जन्म महाश्चर्यं कर्माणि
च गृणीहि नः ॥६॥ स सम्राट्कस्य वा हेतोः पाण्डूनां मानवर्धनः ॥ प्रायोपविष्टो गङ्गायामनादृत्याधिराट्श्रियम् ॥७॥ न
मन्ति यत्पादनिकेतमात्मनः शिवाय हानीय धनानि शत्रवः ॥ कथं स वीरः श्रियमङ्ग दुस्त्यजां युवैषतोत्स्रष्टुमहो स
हासुभिः ॥८॥ शिवाय लोकस्य भवाय भूतये य उत्तमश्लोकपरायणा जनाः ॥ जीवन्ति नात्मार्थमसौ पराश्रयं
॥ मुमोच निर्विद्य कुतः कलेवरम् ॥९॥ तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह किंचन ॥ मन्ये त्वां विषये वाचां स्नातमन्यत्र छान्दसात्
॥१०॥ ... [illegible] ... इति ॥ ... [illegible]
... [illegible] ... शिवाय ... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]
... [illegible] ॥१३॥ ... [illegible]

सव

...मोपविहमिति वेदाः पोतिः ॥ ७३ ॥ इ विश्वानि पुष्टः सखा पाल ॥ ७४ ॥ अथ गामे...नवानसितनकी
...यथाक्रियतेन मूर्खत्वं परमेश्वरेति ... तनलुप्तं परमेश्वरहितनदीषु ... यथा ... इति नलसमतिविनसित ... तनकृत्याप्रतिमस्मन्सारे ...
...तिः ... यमेदा मत्तपदाहृति देवः ॥ ... यथा ... तनसमर्तिविनमित तत्वकृत्या अतिमतम्न सारेतमते
...तः ... आनति श्राम ॥ ७५ ॥ इति श्रीभागवते ... ६ ॥ नये भागवता एव कालत्व नवार्पिते ॥ आसन्ना परितोषः
तन्नपः प्रवचनादिभिः ॥ ... इत्याह ... पुराणाग्रणीनां बहूनां मध्ये ॥ एकेनव... हृदये...
...नाः ... दीते ... अत एव भगवान् ... लोको ... अबीत ॥ ... यथा ...
... कुलपतिः ... अत एव ... पुनर्वेनतल्हिता करणोकिका ... इत्यर्थः ॥ कुनरु
मात ॥ ७ ॥ कस्मिन्स्थाने ... भारतादिधर्म ... पुनर्वेनतल्हिता ... ॥ कलोनहह स्वामेघपुरा
प्रायो प्रविहं गंगायां पर्वतेन परमविधिः ॥ कृते ... मोपवीते धर्मतत्त्वानादिभिः सत ॥ ७३ ॥ कलोनहह ...
...कौ पुनादितः ॥ न ... विप्रा विप्रर्षिभूतिते ... ॥ ७४ ॥ अहं ... गतत्र निविष्ट सदनग्रहात् ॥ सोऽहं
...यथा ... मति ॥ ७५ ॥ इति श्रीभागवते ... माहात्म्ये ... षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ आसः ॥ इति ...
...मुनीनां दीर्घसत्रिणां ॥ वृद्धाः कुलपतिः सूतं बह्वृचः शौनको ... त ॥ १ ॥ शौनक ॥ सूत सूत महाभाग
वद नो वदतां वर ॥ कथां भागवतीं पुण्यां यदाह भगवान् शुकः ॥ २ ॥ कस्मिन्युगे प्रवृत्तेयं स्थाने वा केन हेतुना ॥
...नः संनोदितः कृष्णः कृतवान्संहितां मुनिः ॥ ३ ॥ तस्य पुत्रो महायोगी समदृङ्निर्विकल्पकः ॥ एकान्तमति
...निगूढो मूढ इवेयते ॥ ४ ॥ दृष्ट्वानुयान्तमृषिमात्मजमप्यनग्नं देव्यो ह्रिया परिदधुर्न सुतस्य चित्रं ॥ तदीक्ष्य
पृच्छति मुनौ जगदुस्तवास्ति स्त्रीपुंभिदा न तु सुतस्य विविक्तदृष्टेः ॥ ५ ॥ राम० राम० राम०
...ति स्वार्थे विमलिक ... नप्रवृत्ति ... ॥ कलो व्यास ॥ ६ ॥ यदर्कं सत्वं ... इति ...
क ... प्रश्ने ... गोदासी ... इति ... निर्विकल्पकः ॥ सो ... ॥
रतमेदः ॥ किं ... तः ॥ समा ... यतउ ... मायया ... यानि ... सर्वभूतानां
तस्या ... ॥ अत एव ... निर्विकल्पत्व प्रपंचयति दृष्ट्वेति ॥ ७ ॥ आत्मजं शुकं
... अनुयांतमनुगच्छंतम ... देव्यो ... परिदधुः ... अनग्नं

किंच द्विजबन्धवः त्रैवर्णिकेषु अधमाः॥ तेषां कर्मश्रेयसि श्रेयःसाधने श्रेय एवं भवेदनेन॥२५॥ अत एव तेषां कृपया मुनिना भारताख्यानं कृतं तथापि नैव तत्कारणेन भवितुं भूतानां श्रेयसि हिते॥२६॥ सर्वात्मकेनापि कर्मणा नातिप्रसीदद्धृदयं यस्य सः॥२७॥ विविक्तस्थ एकान्ते स्थितः वितर्कयन् इदं चोवाच॥२८॥ मानिताः पूजिताः अनुशासनमाज्ञा॥२९॥ दैह्यो देहभवः आत्मा जीवो वस्तुतो विभुः॥ परिपूर्णो दैवात्मना स्वेन रूपेणासंपन्नः॥ तादात्म्यमप्राप्त इवाभाति॥ ब्रह्मवर्चसं वेदस्वाध्यायतेजस्तद्वतां श्रेष्ठः॥ तत्र साधको ब्रह्मवर्चस्यासत्तम सन्नपि॥ अहं ब्रह्मेत्यपि यद्वा॥ न केवलमसंपन्न इवाभाति अत्र सत्तम ब्रह्मवर्चसी ब्र

स्त्रीशूद्रद्विजबन्धूनां त्रयी न श्रुतिगोचरा॥ कर्मश्रेयसि मूढानां श्रेय एवं भवेदिह॥२५॥ इति भारतमाख्यानं कृपया मुनिना कृतं॥ एवं प्रवृत्तस्य सदा भूतानां श्रेयसि द्विजाः॥२६॥ सर्वात्मकेनापि यदा नातुष्यद्धृदयं ततः॥ नातिप्रसीदद्धृदयः सरस्वत्यास्तटे शुचौ॥२७॥ वितर्कयन्विविक्तस्थ इदं चोवाच धर्मवित्॥ धृतव्रतेन हि मया छन्दांसि गुरवोऽग्नयः॥२८॥ मानिता निर्व्यलीकेन गृहीतं चानुशासनं॥ भारतव्यपदेशेन ह्याम्नायार्थश्च दर्शितः॥२९॥ दृश्यते यत्र धर्मादि स्त्रीशूद्रादिभिरप्युत॥३०॥ अथापि बत मे दैह्यो ह्यात्मा चैवात्मना विभुः॥३१॥ असंपन्न इवाभाति ब्रह्मवर्चस्यसत्तमः॥ किं वा भागवता धर्मा न प्रायेण निरूपिताः॥३२॥ प्रियाः परमहंसानां त एव ह्यच्युतप्रियाः॥ तस्यैवं खिलमात्मानं मन्यमानस्य खिद्यतः॥ कृष्णस्य नारदोऽभ्यागादाश्रमं प्रागुदाहृतं॥३३॥ तमभिज्ञाय सहसा प्रत्युत्थायागतं मुनिः॥ पूजयामास विधिवन्नारदं सुरपूजितं॥३४॥ इति श्रीप्रथमे चतुर्थः॥४॥ राम·

ब्रह्मवर्चसतमः नतु ब्रह्मसत्तम इवाभाति॥ पाठान्तरे कमनीयतमोऽपि॥ (उत्तमः) अत्र संपन्नोऽहं हेतुं स्वयमेवाशंकते किं वेति सार्द्ध॥३२॥ अ... ये परमहंसानां प्रियाः त एव धर्मा अच्युतस्य प्रियाः॥३३॥ खिलं न्यूनं खिद्यतः कृष्णस्य व्यासस्य प्रागुदाहृतं सरस्वत्यास्तटे॥३४॥ तं नारदमागतमभिज्ञाय सहसा प्रत्युत्थाय विधिवत्पूजयामास॥३५॥ इति प्रथमे चतुर्थः॥

सिद्ध तः २५

द्वापरे समनुप्राप्त इति हेतुमद्भावेनाह । तृतीये युगस्य पर्यये पर्याये वैवस्वतमन्वन्तरे वसुकन्यायां वसोर्वीर्याज्जातायां सत्यवत्यां योगी ज्ञानी व्या
सो जातः ॥१४॥ सरस्वत्या उपस्पृश्य जलं स्नानादिकं कृत्वा विविक्त एक आसीनो बभूवेति शेषः । विविक्ते देशे एकस्मादिविविक्तेऽकाक्याद्यर्थं युगे
युगेनैवं तद्रहित्का श्रमस्थानेषु चित ॥१५॥ तत्र सकृदृषिर्युगधर्माणां व्यतिकरं वीक्ष्य सर्ववर्णाश्रमाणां यद्धितं तद्दध्याविति त्रि
येणान्वयः परावरज्ञः अतीतानागतवित् । अव्यक्तरंहसा अलक्ष्यवेगेन कालेन युगधर्माणां व्यतिकरं संकरं प्राप्तं वीक्ष्येति ध्या

सूतः ॥ द्वापरे समनुप्राप्ते तृतीये युगपर्यये ॥ जातः पराशराद्योगी वासव्यां कलया हरेः ॥१४॥ स कदाचित्सर
स्वत्या उपस्पृश्य जलं शुचिः ॥ विविक्त एक आसीन उदिते रविमण्डले ॥१५॥ परावरज्ञः स ऋषिः कालेनाव्यक्तरंहसा
युगधर्मव्यतिकरं प्राप्तं भुवि युगे युगे ॥१६॥ भौतिकानां च भावानां शक्तिह्रासं च तत्कृतं ॥ अश्रद्दधानान्निःसत्वान्
दुर्मेधान्ह्रसितायुषः ॥१७॥ दुर्भगांश्च जनान्वीक्ष्य मुनिर्दिव्येन चक्षुषा ॥ सर्ववर्णाश्रमाणां यद्दध्यौ हितममो
घदृक् ॥१८॥ चातुर्होत्रं कर्म शुद्धं प्रजानां वीक्ष्य वैदिकं ॥ व्यदधाद्यज्ञसंतत्यै वेदमेकं चतुर्विधं ॥१९॥ ऋग्यजुः
सामाथर्वाख्या वेदाश्चत्वार उद्धृताः ॥ इतिहासपुराणं च पंचमो वेद उच्यते ॥२०॥ तत्रर्ग्वेदधरः पैलः सामगो जैमि
निः कविः ॥ वैशंपायन एवैको निष्णातो यजुषामुत ॥२१॥ अथर्वांगिरसामासीत्सुमंतुर्दारुणो मुनिः ॥ इतिहा
सपुराणानां पिता मे रोमहर्षणः ॥२२॥ त एत ऋषयो वेदं स्वं स्वं व्यस्यन्ननेकधा ॥ शिष्यैः प्रशिष्यैः वेदास्ते शाखिनो
ऽभवन् ॥२३॥ त एव वेदा दुर्मेधैर्धार्यंते पुरुषैर्यथा ॥ एवं चकार भगवान्व्यासः कृपणवत्सलः ॥२४॥ राम ॥

युगे युगे ॥१६॥ भौतिकानां शरीरादीनां तत्कृतं कालकृतं निःसत्वान् धैर्यशून्यान् दुर्मेधान् मंदमतीन् ॥१७॥ तत्र चातुर्होत्रो
पलक्षितानाः ॥ चत्वार ऋत्विजः होतारस्तेषु हेयं कर्म चातुर्होत्रं शुद्धं शुद्धिकरं यज्ञसंतत्यै यज्ञानामविच्छेदाय चतु
र्विधत्वमेवाह ऋग्यजुरिति ॥१९॥ उद्धृताः पृथक्कृताः ॥२०॥ दारुणः अथर्वोक्ताभिचारादिप्रवर्तकः ॥२२॥ व्यसन् विभक्तवंतः वेद
विभागप्रयोजनमाह त एवेति ॥२३॥ यथा स्वं मतिमेधाविनिर्धार्यंते तथा एव ॥२४॥ ॥ राम ॥ राम ॥ राम

श्री भा॰ म॰ टी॰ २५

सा

23

अनादिनिधनाप्रमेयप्रभावभगवद्यशो विमलं विना येनैव धर्मादिज्ञानेनासौ भगवान्न तुष्येत ॥ न तद्दर्शनं ज्ञानं खिलं न्यूनं मन्ये नन्वभ
गवद्यशः प्रायेणानुक्तं तन्नत्राह यथेति ॥८॥ यथा ह्यादौ धर्मादिसाधनानि त्वया धर्मादिवर्णनं यथा मे न वा सुदेवस्य महिमानो
अनुवर्णितः वासुदेवस्य महिमा ॥ सविशेषस्तावन्न वर्णितो विषयं वाक्यं यावन्नेति खिलमेवेत्याह नेति ॥९॥ चित्रपदमपि यद्वचो ह
रेर्यशो न प्रगृणीत तत्तद्वायसं तीर्थं ॥ काकतुल्यानां कामिनां रतिस्थानमुशन्ति मन्यन्ते यतः मानसाः सत्त्वप्रधाना मनस्विनो
मानाः हंसा यत्र न निरमन्ति उशिक्क्षयाः ॥ उशिक् कमनीयं ब्रह्म तत्र क्षयो निवासो येषां ते
तथापि शुद्धाः हंसा मानसे सरसि चरन्ति ॥ कमनीयपद्मषण्डनिवासाः ॥ विचित्रविचित्राम्बुजविकसितपुष्पकाननकीडा अस्या
नैव विरमन्ति इति शेषः ॥ विनापि च वचनं भगवद्यशः ॥ प्रधानवचः पवित्रमित्याह ॥१०॥ तद्वाग्विसर्गो सर्वोपि सदा सेवा गि..

नारदः ॥ भवतानुदितप्रायं यशो भगवतोमलं ॥ येनैवासौ न तुष्येत मन्ये तद्दर्शनं खिलं ॥८॥ यथा धर्मादयः
श्चार्था मुनिवर्यानुकीर्तिता ॥ न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णितः ॥९॥ न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशो जगत्प
वित्रं प्रगृणीत कर्हिचित् ॥ तद्वायसं तीर्थमुशन्ति मानसा न यत्र हंसा निरमन्त्युशिक्क्षयाः ॥१०॥ तद्वाग्वि
सर्गो जनताघविप्लवो यस्मिन् प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि ॥ नामान्यनन्तस्य यशोङ्कितानि यत् शृण्वन्ति गा
यन्ति गृणन्ति साधवः ॥११॥ नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं न शोभते ज्ञानमलं निरंजनं ॥ कुतः पुनः श
श्वदभद्रमीश्वरे न चार्पितं कर्म यदप्यकारणं ॥१२॥ रामः ॥ रामः ॥ रामः ॥

सर्गः वाग्प्रयोगः जनतानां समूहो जनता तस्या अघं विप्लावयति नाशयतीति ॥ तद्यायस्मिन्नपि सर्गो बद्धवत्यपि
प्रमादादिदुष्टेपि ॥ प्रतिश्लोकमनन्तस्य श्रीविष्णोः ॥ यशसाङ्कितानि नामानि भवन्ति ॥ तत्र हेतुः यद्यानि नामानि सा
धवो महान्तो वक्तरि सति शृण्वन्ति श्रोतरि सति गायन्ति गृणन्ति अन्यदा स्वयमेव गायन्ति कीर्तयन्तीति ॥ भक्तिहीनं कर्मैव धन
मेवेति केवलं कर्म यत्र शायति ॥११॥ निष्कर्म ब्रह्मन्नैकरूपत्वान्निष्कर्मतारूपं नैष्कर्म्यं ॥ अज्ञानेनेति अञ्जनमुपाधिः
तन्निवर्तकं निरंजनं मतमपि एवंभूतमपि ज्ञानं मुक्तेर्भावो भक्तिः ॥ तद्वर्जितं चेत् ॥ अलमत्यर्थं न शोभते सम्यग् अपरोक्षा
पनबोधकत्वमर्थः ॥ तदा शश्वत्साधनकाले च फलकाले च अभद्रं दुःखरूपं ॥ यत्काम्यं कर्म यदप्यकारणं मकाम
.. दृशि कर्म .. नार्पितं चेत् तत्तः ॥ पुनः शोभते बहिर्मुखत्वेन सत्त्वशोधकत्वाभावात् तदेव
येन ..

यं येनोयं सर्वदर्शी ...तिनधौरं ॥ आसक्षिप्रप्रसादाय नारदेनोपदिश्यते ॥ ३ ॥ दशमीं पंचमीं श्रासीनेति मुर्धविहतनस्ववा महय
त्वा: श्रयत्सीबहुमपि येन तेन स्वयं ग्रहं नियोमने ॥ यद्वाहवेत्य नाधिकार्य महोमहानविम्हतीति स्वयमानः ॥ १
पार्थिवः ॥ श्रादीष्टपिवालिनी ॥ २ ॥ श्रात्मास्त्रात्मनाते श्रादीरेष कश्चि त्किपरितस्य तिमानवं श्रात्मा मनोभिमानीतेन म
नस्मरति तद्युक्ति ॥ कश्चिन्नो वाइतित जिज्ञासीनं स्नातमपि हि धर्मादि यत्नात्सर्वं हम्युपप्रसम्यक् ॥ ज्ञातमपि वा ह्यारस्तु
ते वेत्यर्थः ॥ श्रपि इतिपाठे सर्वोधनं संपन्नत्वेहेतुः ॥ महद्दद्भुत इति सर्वं दर्थे धर्मादिभिः परिहृहितपरिपूर्ती ॥ ३ किं च
यत्मनातनेतिमंगलतत्रुत्वपाजिज्ञासितमधिगतप्राप्तं येत्यर्थः ॥ श्रत्यापि सोवसितत्किमर्थमिति शेषः ॥ ४ श्रात्मा
शादीवोमानमस्थतन्मूलतस्यापरितोषस्तकारणमस्मरमस्मदहेनावेदनाश्चछ्रामहेश्रात्मभावोज्ञातस्यात्मनो ॥

सूत उवाच ॥ श्रथतेस्त्वमासीनसुपासीनेतरतुश्रवा ॥ देवर्षिं प्राहविप्रर्षिं वीणामातिस्मयन्निव ॥ नारदः
यातुधार्थमस्ताभागमवताकश्चिदात्मनः ॥ परितवृत्तिशाखीरश्रात्मामानसमध्ववा ॥ जिज्ञासितेसुसंपन्न
श्रपितेमहदद्भुतं ॥ लतवानश्रातं यत्वं सर्वाथ्यवर्जितं ॥ ३ ॥ जिज्ञासितमधीतं वब्रसयत्सनातनं ॥ त
थापिशोचस्यात्मानमकृतार्थइवप्रभो ॥ ४ ॥ वेदव्यासः ॥ श्रस्त्येवमेसर्वमिदंत्वयोक्तंनतथापिनात्मापरितु
ष्यतेमे ॥ तन्मूलमव्यक्तमगाधबोधं पृच्छामहेत्वात्मभवात्मभूतं ॥ स वै भवान्वेदसमस्तगुह्यमुपासितो यत्
पुरुषः पुराणः ॥ परावरेशो मनसैवविश्वं सृजत्यवत्यत्ति गुणैरसंगः ॥ ५ ॥ त्वं पर्यटन्नर्कइवत्रिलोकीमं
तश्चरो वायुरिवात्मसाक्षी ॥ परावरेब्रह्मणि धर्मतो व्रतैः स्नातस्य मे न्यूनमलं विचक्ष्व ॥ ७ ॥ तात० ॥ तस्य०

देहोद्भूतऽद्भुत: ॥ तमपत्यवागाधो लिंगं भीतो वोयो यस्य त्वं त्वा ॥ श्रगाधबोधत्वं प्रपंचयन्नाह स वै इति द्वाभ्यां ॥ ५ सर्वगुह्य
ज्ञाने हेतुर्यत्स्या श्राराणः प्रकृष्टउपासितः ॥ तयाकथ्यभूतः ॥ परावरेशः कार्यकारणनियंता मनसैव संकल्पमात्रेण
गुणैः सृजत्यविसंगसृजतीत्यादि ॥ ५ किंच त्वं त्रिलोकीं पर्यटन्नर्कइवसर्वदर्शीयोगबलेनचप्राणवायुरिव सर्वप्राणि
नामंतश्चरः सन् श्रात्मसाक्षी बुद्धिवृत्तिः ॥ श्रतः परेब्रह्मणि धर्मतो योगेन निष्णातस्य यद्धर्मे यावत्तव सेनेदृन्या
यादस्याद्विं स्नातानस्नाप्रापकमलं ॥ श्रयतपरमात्मयोगेनात्मदर्शनं श्रवरब्रह्मणि वेदाध्ययनैः स्वाध्यायनियमैर्निसा

श्री
भा.प्र.
टी.
२५

नचैवं प्रवृत्तिमार्गोर्पितेन तेन हि निवृत्तिमार्गो सर्वक्रियात्यागेनैव॥ परमेश्वरसम्बन्धरूपानुष्ठानं किं तेन भवः [illegible] स्वरूप
त्यागो निवर्तनात्मा तिनिष्ठाः कश्चिद्दनिवृत्तिमतः सर्वक्रियापाति गुह्यस्य विभागत्वं निर्देशतः केवलात्मक स्वरूपवैदिकेन तामस्य
ति॥ न पुनः निवर्तनाः प्रवृत्ति स्वभावविभुत्वे हेतुनोनः कालतः यावद्धर्मानोपशाम्यमविभुत्वाहतन्तनं [illegible] याद्विभा स्वना
त्मनो हेतु [illegible] भिमानि सोनपरस्य तो स्वमादि मिश्रवर्तमानस्य मनस्य दुर्योगमवानितिनामिस्य पूः॥ यावानवेद्मवतिनि संबोध
नं॥ एवं तावत्काम्यकर्मादित्वर्थं हेतु [illegible] तात्रैविद्याय हेलीलेवर्णात्ययमुक्त इदानीं निनाने मितिन [illegible] धनिष्ठामयतनाद्दम
केवलं भक्तिर्योऽपदेद्दृ एनामाग्रेनाद्द्मस्केति॥१८॥ ननु स्वधर्मत्यागेन भजन्भक्तिपरिपाकेन यदि कृतार्थो भवेत्॥ नदाना
कश्चिद्विनापदिपुनरपक्वे दृश्येतेनाध्यपशा॥ स्वधर्मत्यागनिमित्तोनर्थः स्यादित्याशंक्याह ततो भजनात्कथंचित्पतनभयेपत्नः
स्त्रियनवापरित [illegible] दापिभक्तिरम्भिकस्य [illegible] मांन [illegible] नानर्थं शंकाशंगीकृत्याप्याह्वा यादृ॥ कथंते यत्कृतवनी व यो नाव
तिवन्तो योस्याद्भूतिवेदितं विमोचने॥ न पापस्य निवृत्तिः सत्वं॥ प्रवर्तमानस्य गोरत्नात्मनस्तनोभ [illegible] वान् धर्म
वेहितं विभो॥ महात्मा स्वधर्मं च त्यागं गुरुं भजन स पक्वो यपतेनतो यदि॥ यत्कथं वा भद्दमभूरस्य स्पष्टं किंकोवापं [illegible]
नो भजनात्स्वधर्मतः॥१०॥ तस्येव सेनेतः प्रयतेन कोविदोन लभ्यते यद्भ्रमतां मृगपयधः॥ तल्लभ्यते दुःखवत्पतनः सुखंका
लेन महता गम्भीरं रूपा॥१८॥ राम
विशुद्धभक्तिरसिकस्य भद्रमभूत किं नाभूदेव मर्त्यः भक्तिवामनाम ज्ञानादिमर्थः॥ इतिं प्रभजन्ति क्लिः न केवलं स्वधर्मतः
कोनर्थप्राप्तः प्रभजतामिति शीलं सर्वधर्मात्र विवरया॥ ननु स्वधर्मप्रयाद्रतिकर्म [illegible] पितृलोक इतिष्कृतोपितलोक
र्मप्रिफलमस्त्येव तन्नाह॥२०॥ न स्येव भजनस्येव हेतोः ल [illegible] पतत्कर्मात्॥ उपरिव्रह्मपर्यंतमधः स्यादरव पर्यन्तं धर्मादृ
जीवेन [illegible] लभ्यते॥ वक्षीनहर्वत॥ तस्य विषयसुखमस्मनत एव प्रावीनकर्मणा सर्वत्र नरकादावपि लभ्यते दुःखवा
तयथाद्दः सुखमपतत्वेविनापि लभ्यते तद्वत्तनदृक्तं॥ श्रमापि नानिदुःखानि यथैवायान्तिदेहिनां सुखानि मापि
तथा मन्ये दैवमत्रातिरिच्यते॥ यद्र्कं यत्नकृता वा भद्रमभूदिति तत्र उपपाद यति नवेइति॥१८॥
राम

म
भ
लोक

त्रि

धि

अतो कारणेन ॥ अमोघा यथा यो ह कश्चित् यस्य शुद्धिश्रुतं श्रवो यत्तो यस्य सम्मतः ॥ एतानि व्रतानि येन सम्भवाने वमहामन्त्रस्य स्नात्वा वहन्त उद्दालकस्य तस्य वि वि धं वेष्टितं लीनां समाधिना वि नै काग्न्येण त्वि तस्य वपुः क्रमेण य न मन स्मरन् त्वावता येन मर्थः ॥ एतत्सर्वावस्थानतरमिति मध्यम पुरुष प्रयोगो नान्यपदः विपद्येदोषा तस्मात् ॥ १२ ॥ ततः उद्दालक सविवेष्टितानन्तः पृथग्दृशा ॥ अत एव नायं यथा प्रकारान्तरेण यत्किं चिदर्थानं विवदितं नयावि वदता याहतेः स्फुरितेह येनाममिवेक्षते नोपस्थितेः दुःस्थितानवस्थिता सती मतिः कदाचित्तापि विषये अस्पदं स्थानेन नलभेत वा ते ना हन्ता तूर्णीं नानो रिवतड्मे गीतास ॥ अवसायां [illegible] कावृद्धि रेके दृढक्रमनंदन ॥ वहुशालो सन्तं तच्छ्रुतं दृष्टो यथा।

अतो महाभाग भवान् नमे हकथं विश्रवाः समागतो धन्यतमः ॥ उद्दालकस्याखिलं वपुः क्रमेण समाधिना।
न स्मरति हि वेष्टितं ॥ १३ ॥ ततो यथा किं चन यद्धि वदतः पृथग्दृशा सल्लक्षत इत्येनाममिः न कदाचित्का
पि यद् दुःस्थिता मतिः ॥ नभेत वा ताहतनो रिवास्पदं ॥ १४ ॥ जगत्स्थिते धर्म कृतेन प्रासतः सभावनक्रमस्य म
हान्यातिक्रमः ॥ यद्वा कतोऽध मेस्ती तत् स्थितो न मन्यते नस्य नि वारणो जनः ॥ १५ ॥ राम०

व समाधिनामिति ॥ तदेवं हरिय शोविनाभावना दि पुरुते धर्मादि वर्णाश्रम किंचित्कारमिति क्रमेण सन्तविक दृश्य मेवज्ञा नमित्याह ॥ १६ ॥ जगत्स्थिते नि यं काम्यक र्मादि स्वभाव तन्यवरक्षस्य तत्र रामिताः ॥ पुरुषस्य धर्मकृते धर्म प्रथम शास्त्रते तत्र महानर्थो स्यातिक्रमः ॥ अप्रमापः कुलदृष्टम तत्राह ॥ यस्य वा कर्ता यमेव पुरुषो धर्मे स्थितः स्थितः इतरः शास्त्रतो जनः ॥ तस्य काम्य कर्मादेः ॥ अमे नन तन्तेन न क्रिया कालो निवारणे स्वयमेव वा नया क्रिय माणान मन्यते य द्वा न कर्म णान प्रजया याधनेन त्यागे नैके न मृत मं न मान नमुक्तिरिति भक्त्या क्रिय मानो निवारणे यथा धर्मे नदि तिनमन्यते किं तु प्रतिमाशां न दृष्टि कृते रि भयं नदि तिकल्पयति [illegible]
क्रमे [illegible] वादयो नराः ॥ तद्दृश्यते न प्रकालिकं तेते धामयो विधिः ॥ नेकित्

अहं पुरा पूर्वकल्पेतीते भवे पूर्वजन्मनि वेदवादिनां दास्याः कस्याश्चन पार्श्वसंजातोस्मि निरूपितो नियुक्तः शुश्रूषणे शुश्रूष
णे प्रावृषि चातुर्मास्ये निर्विविक्षतां एकत्र वासं कर्तुमिच्छतां ॥२३॥ अपेतमखिलं चापल्यं यस्मिन्
॥ दांते जितेंद्रिये धृतक्रीडनके त्यक्तक्रीडने अनुवर्तिनि अनुकूले ॥२४॥ उच्छिष्टलेपान् पात्रलग्नानन्नशेषान्
द्विजैरनुज्ञातः सकृद्भुंजे स्म तेन भोजनेनापास्तं किल्बिषं यस्य सोहमस्मि ॥ तेषां धर्मे भागवतधर्मे एवात्मनो मनसो रुचिः
प्रजायते इत्यर्थः ॥२५॥ अनुग्रहेण तदनुग्रहेणाशृणवं श्रुतवानस्मि ॥ अनुपदं प्रतिपदं ॥ अतो मम
प्रियश्रवसि भगवति ममाभवद्रुचिः इत्यन्वयः ॥२६॥

अहं पुरातीतभवेभवं मुने दास्यास्तु कस्याश्चन वेदवादिनां ॥ निरूपितो बालक एव योगिनां शुश्रूषणे प्रावृषि निर्विविक्ष
तां ॥२३॥ ते मय्यपेताखिलचापलेर्भके दांते धृतक्रीडनकेनुवर्तिनि ॥ चक्रुः कृपां यद्यपि तुल्यदर्शनाः शुश्रूषमा
णे मुनयोल्पभाषिणि ॥२४॥ उच्छिष्टलेपाननुमोदितो द्विजैः सकृत्स्म भुंजे तदपास्तकिल्बिषः ॥ एवं प्रवृत्तस्य
विशुद्धचेतसस्तद्धर्म एवात्मरुचिः प्रजायते ॥२५॥ तत्रान्वहं कृष्णकथाः प्रगायतामनुग्रहेणा
शृणवं मनोहराः ॥ ताः श्रद्धया मेनुपदं विशृण्वतः प्रियश्रवस्यंग ममाभवद्रुचिः ॥२६॥ तस्मिंस्तदा
लब्धरुचेर्महामुने प्रियश्रवस्यस्खलिता मतिर्मम ॥ ययाहमेतत्सदसत्स्वमायया पश्ये मयि ॥ ब्रह्मणि
कल्पितं परे ॥२७॥ इत्थं शरत्प्रावृषिकावृतू हरेर्विशृण्वतो मेनुसवं यशोमलं ॥ संकीर्त्यमानं मुनिभिर्महात्म
भिर्भक्तिः प्रवृत्तात्मरजस्तमोपहा ॥२८॥ तस्यैवं मेनुरक्तस्य प्रश्रितस्य हतैनसः ॥ श्रद्दधानस्य बालस्य दांतस्या

यया मत्या परे ब्रह्मणि स्थूलसूक्ष्मरूपे प्रविष्टं सदसत्स्थूलसूक्ष्मं च प्रपंचं मयि स्वमायया अविद्यया कल्पितं न तु वस्तुतोस्ती
ति न तदा तदेवं पश्यामि स्म तत्र इह तत्रापीति भावः ॥ एवं मम शुद्धे परार्थे जाते देहादिष्वहंमतिर्विहीना
भक्तिर्जाता रजस्तमोपहा भक्तिर्जातेत्याह इत्थमिति ॥२७॥ हरेर्यशोनुसवं त्रिकालं ॥२८
तस्यैवंनुरक्तस्य भक्तिमतो मे प्रश्रितस्य विनीतस्य ॥ २९॥ श्रीराम॰ राम॰

मुकुंदसेवीजनः ॥ ज्ञानकर्मविरक्त्यचनरूपोनिगतोपिसंस्कृतिंनाप्नोतीत्येतन्नातिपेत ॥ यन्न हि श्रमवत्केवलकर्मनिष्ठत्वदितिवेप
र्यदृष्टांतः कृतकेप्याह ॥ मुकुंदांघ्र्युपगूहमालिंगनंपुनः ॥ स्मरंविस्मृतेनैकृतः ॥ यतोयंजनोरसग्रहः ॥ रसेनरसिनीयेनग
स्तौ वशीक्रियते ॥ यद्वारसस्वरूपेरदेत्वागृहोयस ॥ नदंकृभगवतापततेचततोभूयः संसिद्धौकुरुनंदन ॥ एवंप्यासेनतेनैव क्रिय
तेएवमेवोपिसनृहितिनदेवंभगवल्लीलाप्रधानेनानुवर्णयेत्युक्तं ॥ ननुकोभगवान्काचास्यलीलाइत्यपेक्षायामाह ॥ १५ ॥ इ
दंविश्वंभगवान् सनयस्मात्प्रतिइश्वरात्पंचोनघ्यकइश्वरात्प्रपंचात्परमात्मर्थः ॥ नन्वहेतुः ॥ यतोभगवतोहेतोः जगतः
स्थिमादयोभवंतिश्रनेनैवलीलाप्यपिदर्शिताः ॥ यद्वाइदंविश्वंभगवानितरद्वेषः ॥ सजीवोपिभगवानेतेनतावेनप्रपंचसत्तास्ति

नवैजनोजातुकथंचनाव्रजेन्मुकुंदसेव्यन्यवदंगसंसृतिं ॥ स्मरन्मुकुंदांघ्र्युपगूहनंपुनर्विहातुमिच्छेन्नरसग्रहोजनः
इदं हि विश्वंभगवानिवेतरो ॥ यतोजगत्स्थाननिरोधसंभवाः ॥ तद्धि स्वयंवेदभवांस्तथापिते ॥ प्रादेशमात्रंभवतःप्रदर्शि
तं ॥ २० ॥ त्वमात्मनात्मानमवेह्यमोघदृक्परस्यपुंसःपरमात्मनःकलां ॥ अजंप्रजातंजगतःशिवायतन्महानुभावाभ्यु
दयोधिगण्यतां ॥ २१ ॥ इदंहिपुंसस्तपसःश्रुतस्यवास्विष्टस्यसूक्तस्यचबुद्धिदत्तयोः ॥ अविच्युतोर्थःकविभिर्निरूपि
तोयदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनं ॥ २२ ॥ नमोभगवतेवासुदेवाय ॥ रामः ॥ राम• ॥ राम• ॥ राम•

एकेनानास्तिसर्वत्रैकत्वमभिन्नार्थः ॥ २१ ॥ हि यादेन सर्वत्वल्विदंब्रह्मेत्यादिप्रमाणांतस्विति ॥ तद्विस्वयमेवभगवान्वेदपादे
शमात्रंतुवदेशमात्रं आचार्यरूपेणवेदेशादिकृतनार्थसंपादनायप्रदर्शितं ॥ नतुनदवाच्यार्थेष्वादीश्वराचनादेवादिसा
धनमिति ॥ २० ॥ हेअमोघदृक्त्वमात्मानमेवात्मनैवजगतःशिवायप्रजातंजानीहि ॥ अजं परमपुंसःकलामेवाभ्यन्तानतः
॥ स्वात्मनोनुभावस्याभ्युदयः ॥ पराक्रमादिपर्थिकं गण्यतांनिरूप्यतां ॥ अस्यचतपआदिस्वरूपमननंतस्यहितार्थ
॥ इदंहीति ॥ २२ ॥ श्रुतंवयोगाध्ययनादिहोइदमेवहितंयः ॥ आदरादेवतिच्युतोविनश्वरः ॥ फलंकरतंतुत्तमश्लोक
॥ कीर्तनमाहात्म्यंतदवर्णनमत ॥ सत्संगतोहरिकथाश्रवणात्प्रियत्वसंहानेनगमयतीति ॥ २२ ॥
राम• राम•

र:

व

तु

यत्र यदा भगवतोऽखिलस्य कर्माणि कुर्वाणा भवंति तदा [illegible] कस्य गुह्यानि नामानि गृणंतोऽनुस्मरंति तिष्ठामि सर्वैः ॥ एवं
भगवत्शास्त्रगीतानि यत्र [illegible] सिद्धा [illegible] ॥ [illegible] सुमहत्त्वमिति ॥ तानि
नम्रवाणि रूपमसि [illegible] नमो हृदा [illegible] नम इति ॥ ३६ ॥ नमो [illegible] ॥ ३७ ॥ [illegible]
कम [illegible] मूर्तिभूतेषु यजति पूजयति एवं [illegible] ॥ [illegible]
स्वदर्शं ज्ञानादि [illegible] ॥ ३८ ॥ इमं स्वनिगमं [illegible] भावं [illegible]

कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षया सकृत् ॥ गृणंति गुणनामानि [illegible] ॥ ३६ ॥ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ॥ ३७ ॥ इति मूर्त्यभिधानेन मंत्रमूर्तिममूर्तिकं ॥ यजते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान् ॥ ३८ ॥ इमं स्वनिगमं ब्रह्मन्नवेत्य मदनुष्ठितं ॥ अदान्मे ज्ञानमैश्वर्यं स्वस्मिन्भावं च केशवः ॥ ३९ ॥ त्वमप्यदभ्रश्रुत विश्रुतं विभोः समाप्यते येन विदां बुभुत्सितं ॥ प्राख्याहि दुःखैर्मुहुरर्दितात्मनां संक्लेशनिर्वाणमुशंति नान्यथा ॥ ४० ॥ इति [illegible] पंचमः ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ एवं निशम्य भगवान्देवर्षेर्जन्म कर्म च ॥ भूयः पप्रच्छ तं ब्रह्मन्व्यासः सत्यवतीसुतः ॥ १ ॥ व्यास उवाच ॥ भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञानादेष्टृभिस्तव ॥ वर्तमानो वयस्याद्ये ततः किमकरोद्भवान् ॥ २ ॥ स्वायंभुव कया वृत्त्या वर्तितं ते परं वयः ॥ कथं [illegible]

[illegible] व्याहर त्वमिति ॥ ३४ ॥ [illegible] यस्मात् [illegible] विभोर्यशः ॥ प्राख्याहि कथयेन [illegible]
[illegible] समाप्यते [illegible] प्रकारांतरेण नमस्यते ॥ ५ ॥
प्रथमे [illegible] ॥ [illegible] जन्म [illegible] ॥ [illegible] कथनाद्भव ॥ स्वयमपि [illegible]
[illegible] इति ॥ प्रवसिते [illegible] विज्ञानादेष्टृभिः
२ ॥ [illegible] इदमिति [illegible] ॥ ३ ॥ राम॰

गृहीतमर्त्यतिस्वाधनभूतधर्मेणतज्ज्ञानेनगृहीतत्वाप्राविविदित्वास्वज्ञानेनगृहीतं ॥ तस्मैसर्वज्ञानेनगुणैर्नमेभगवतोदितेर्मा
गवतपाणिस्वरूपबोधनमुपदिष्टवेतः ॥ तदेवज्ञानंसर्वांक्तनपदार्थज्ञानाद्धि केनदर्शयतियेनेवेति ॥ २० ॥ अविदंज्ञानवान्निहत
त्वाभूतधर्मेस्वरूपसूचितमिमापाहृपतदिति ॥ २१ ॥ तापत्रयस्याध्यात्मिकादेश्चिकित्सितंभेषजंनिवर्तकंसत्त्वसाधकमितिया
वत ॥ किंततभगवतिभावितंसमर्पितंयत्कर्मतत्तत्कथंभूतेभगवतीईश्वरेसर्वनियंतरि एवमपिवत्तत्वात्प्रवानहूपाहिरूपं
तत्रसंसारहेतोःकर्मणः कथंतापत्रयनिवर्तकत्वसामग्रीभेदेनघटतेदृष्टमिसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां ॥ २२ ॥ यन्मामयोपोमायो
नहत्तादिनाजायतेतदेवकेवलमामंकारणभूतंद्रव्यंतमामयंनपुनातिननिवर्तयतीत्यर्थः किंतुचिकित्सितंद्रव्यांतरेभी

ज्ञानंगुह्यतमंयत्तत्साक्षाद्भगवतोदितं ॥ अन्ववोचन्गमिष्यंतः कृपयादीनवत्सला ॥ ३० ॥ येनैवाहंभगवतोवासु
देवस्यवेधसः ॥ मायानुभावमविदंयेनगच्छंतितत्पदं ॥ ३१ ॥ एतत्संसूचितंब्रह्मंस्तापत्रयचिकित्सितं ॥ यदीश्वरे
भगवतिकर्मब्रह्मणिभावितं ॥ ३२ ॥ आमयोयश्चभूतानांजायतेयेनसुव्रत तदेवह्यामयंद्रव्यंनपुनातिचिकि
त्सितं ॥ ३३ ॥ एवंनृणांक्रियायोगाः सर्वेसंसृतिहेतवः ॥ तएवात्मविनाशायकल्पंतेकल्पिताःपरे ॥ ३४ ॥ यदत्र
क्रियतेकर्मभगवत्परितोषणं ॥ ज्ञानंयत्तदधीनंहिभक्तियोगसमन्वितं ॥ ३५ ॥ राम० ॥ राम० ॥ राम०

चितंसमुन्नासेवयथा ॥ ३३ ॥ आत्मविनाशायकर्मनिहृत्तयेकल्पंतेसमर्थाभवंति ॥ तोईश्वरेकल्पितां ॥ अर्पितामतः ॥
अतएवशर्मसङ्गत्वेवाततः [illegible] पाननत्सद्धर्मेश्वरार्पिततोभगवत्परितोषणं ततोभगवत्प्रीतिः ॥ तथावेदनविवेक
स्वज्ञानंततोदृढाभक्तिः ॥ ततोभगवत्तत्त्वविज्ञानंततःकृपया [illegible] ततोभगवत्प्राप्तिर्जन्मनिक्रमेदर्शितः ॥ नत्वक
ज्ञानेनाज्ञानमात्रं ॥ मकर्मनाशः ॥ तद्धर्मज्ञानंभक्तियोगात्प्रवर्तितकथंकर्मनाशः ॥ ज्ञानंत्रयंयेति २५ भगवदर्पणमिति
यमार्गोककर्म ॥ ॥ भक्ति ॥
॥ योगेजनपतिस्मृचारे ॥ सारांशमिति ॥ २५ ॥

२७

विवेधौतमिः स्वर्णरजतादिनिर्मितविमानवीथ्य ॥ इमे मेरुमुख्या [illegible] लोकेष्वाते कुमायेषु तान् ॥ [illegible] नित [illegible] ना
लिनीः सरसी ॥ २३ ॥ [illegible] स्वनार्थमान ॥ [illegible] [illegible] विभ्रमक्रि [illegible] श्रीः [illegible] मा ना वनि
नीः ॥ २४ ॥ [illegible] निरुद्भगतः [illegible] व [illegible] कीलस्थं [illegible] भूताः कीचके
[illegible] गृहं [illegible] ज्ञान [illegible] विप्रलाते [illegible] गर्भाः कीचकाः [illegible] इति [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible]
तिमयाकारभयंकर [illegible] दीना [illegible] स्थान [illegible] दिशा [illegible]
[illegible] विचित्रा [illegible] भुजङ्गमान् ॥ [illegible] नलिनीः [illegible] ॥ २७ ॥ वि
[illegible] विभ्रमा [illegible] ॥ [illegible] कीचक [illegible] ॥ २३ ॥ [illegible] म
[illegible] महत् ॥ [illegible] तिमयाकार [illegible] कशिवा [illegible] ॥ २४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible]
[illegible] भवितम ॥ २६ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] भयं [illegible] ॥ २८ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
२ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] आत्मना [illegible]
[illegible] ॥ २२ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ २२ ॥

न

८

पृथक्कृत्यानलत्वात्ः कालः तेऽस्मिन्निति कथनच्छद्मनानेन खेडितवान्। अनुरागाभावस्तात्पर्यं यतो दोषसर्वस्वनिपातकृतिः अचला।
योऽज्ञानेयत्स्यात्मः ॥४॥ अकार्यविघ्नकृतवान्हेरेफमकारयोर्विश्लेषः कृतेऽनेनेयेन ततस्तावत्किंचित्कालतत्त्वमात्... यन्विता
त्यवस्थमित्यादिविभिः ॥५॥ एकदा वात्सल्येनाहं यस्याः सा योषित्स्वच्छेति च स्नेहानुबन्धहेतुः ॥ किं करोमि यस्याः तत्प्रपञ्चयति अस्यत
ज्ञा सा अतो न कल्पा समर्था नासीत् दारुमयी योषेति पारवश्ये प्रदर्शितः तदेवं मा स्नेहे बद्धे ॥६॥ अहं च दिगादि भुवनमितस्ततो
वत्स्यवसमित्याह ॥ अहं ततः स्विन्नस्तत्कुलेन स्नामातः ॥ स्नेहानुबन्धस्या विनयाकदाचिद्विरमेदिति प्रतीत्य तत्पर्यः उषितवान्यास
कृतवान् पंचहायनः पंचवर्षः ॥७॥ गेहान्निर्गता गाढं तेनेति हेतोः शान्तप्रत्ययः ॥ दोर्भ्यां निर्गतामित्यर्थः पदाय देनास्पृष्ट
ईषदाक्रान्तः अदर्शनं दलोदन् ॥९॥ तन्मात्रा भ्रमरता शाकल्यानां ... ताईष्या स्यात्तु ग्रहं मन्यमानः दृश्योदिष्याश्रति संप्रा

शाकल्यस्य विधाय तेनास्य तिलेन स्वरस्वनम ॥ नत्वेषा अवपाकालपप्रमर्दनिरासकृतिः ॥६॥ ना ॥ दु ॥ वा ॥ भिन्न
मिविप्रवसिते विज्ञानादेहभिः मम ॥ वर्तमानो वयस्याये तत्पतेदकारक्षः ॥५॥ एकात्मजा मे जननी योषि
त्स्पृष्टा च किंकरी ॥ मया त्वनेन मगतो चक्रे स्नेहानुबन्धनम् ॥८॥ मा स्वतत्रानकस्तासी योगदोम ममच्छती
देशास्पृहि वशीलो लोके यो धारा दारुमयी यथा ॥९॥ अहं ततः स्वकुले उषितवान्सदेव तथा ॥ दिग्देशकालोत्त
स्थो बालकः पंचहायनः ॥१०॥ एकदा निर्गता गेहाद्दृष्ट्वा निशि मा पश्यन् ॥ सर्पोदष्टा मदात्र्यः पथ्या
कालचोदितः ॥११॥ तदा तदहमीशान्यं भक्ता नाथ मधोमतः ॥ अनुग्रहं मन्यमानः प्रातिष्ठे दिशमुत्तराम् ॥१२॥
स्फीतान्जनपदान्स्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान् ॥ खेटखर्वटवाटीश्च वनान्युपवनानि च ॥१३॥

तिष्ठं प्रस्थितोऽस्मि ॥१२॥ स्फीतान्जनपदान्देशान् ... तः सम्यग्दृष्टिं च नमज्ञानमितिसंबन्धेनान्वयः जनपदादिषु नानागुणदोष
पुष्टेषु समदृष्टिः सन्नाताहमिति तात्पर्यं स्फीतान्समृद्धान्जनपदान्देशान्तत्र तत्र तत्र तस्य दिक्षुपुरग्रामव्रजाकरान्
तत्र पुराणि राजधान्यः ग्रामा सामान्यग्रामाः लियाद्यः शिवभूम्या स्रवन्त्र देवसतिते सत्तग्रामादिर्गाम्या अत्रस्वा
सपवचेति व्रजा गोकुलानि आकाराः रत्नासुवर्णादिस्थानानि खेटाः कार्षिकग्रामाः खर्वटाग्निशितहग्रामास्त
...मा वाप्य क तो यत्र तत्र ग्रामो नगरं नेवच्छेन... निश्चितमिश्र ... एवं देनाम नदीगिरिसमाश्रयमिति वाटः ... प्रा
यादेशाः वनानि स्वतः सिद्धसुहृत्तान्तमसहैः उपवनानि रोपितवृक्षसमसाः तानेव च ॥१३॥ ... सम

श्री भाग. मा. ११

प्रवृज्यमाने मयि तां शिलामायामयां ः द्विजस्तु यस्मिंल्लोके येना मन्त्रमतस्मीति स्वाभावचर्या [illegible]
मयी तन्त्रः प्रतिमा जन्मो श्रुति भगवन्तमार्गे प्रवृज्यमाने मीय [illegible] ॥ [illegible] निर्वाणमसमाहन [illegible]
णमेव निर्वाणाय प्रेति नाम ः ॥ विद्वभन्ताः क्षेत्रोद्देशो सपत्न ॥ अनेन पाठेद न्नामक गोरअन ब्रह्मजनसंनः [illegible]
सिंतं भवति ॥ २९ ॥ इदं श्रीलोक मादाय्याप संहृत्मा इन्नन चक्ता मलक्षणं भाषि वायाने श्रीनाव याति [illegible] ः शयनेक
नं मिहूरो विभोश्रीम लोतम प्रमत्तु प्रणाणिश्याम नमह विदिशा प्रविशा हि भ्रामंनव इमाङ्गः ॥ नतो वा [illegible]
हमावि रूपवज्जिणा ः ॥ अवाप देमवीनिद्रामवी भूयाथ्यविद्मनेन निरुद्धो भोः ॥ शाप नेम हि पवे लाय नेमसिपनेद्धा

६१

मवृन्यमाने मयि तां भुज्ञं भागवती नते ॥ स्वारकमतिनी चाणे सपत्न्यांद्रमो तिकः ॥ ३१ ॥ कस्यां तदमावाय प्रायानेम यी
उरव नतः ॥ शिरा विषावन्नु प्राणोविविशेतरं [illegible] भोः ॥ ३ ॥ महत्स्वपुगप [illegible] स्थायेदमि स्तवः ॥ श्रीचित्ति आश्वनयः ॥
प्राणो भ्यो हं सजविरे ॥ ३ ॥ अनवहि श्रु लोका स्वाम [illegible] दितव्रतः ॥ अनुग्रहान्महाविलुवविवातगतिं [illegible] वित ॥ ३२ ॥
देव स्तामितं वीणां स्वरब्रह्मविभूषितां ॥ मूर्छयित्वा हरिकथा गायमानश्चराम्यहं ॥ ३ ॥ प्रगायतः स्ववीर्याणि तीर्थ
पादोहदभ्रवाः ॥ आहूत इव मे शीघ्रं दर्शनं याति चेतसि ॥ ३४ ॥ एतद्ध्यातुरचित्तानां मात्रास्पर्शेच्छया मुहुः ॥ भवसिंधु
प्रवोहष्टोहरिचर्यानुवर्णनं ॥ ३५ ॥ यमादिभिर्योगपथैः कामलोभहतो मुहुः ॥ मुकुंदसेवया यद्वत्तथाद्धात्मा न शा
म्यति ॥ ३६ ॥ राम ॥

यनेतस्मायनेमसिशिशयाविषोक्तेनगण इति श्रीनारायणेनाभेदविवत्तयोक्तमितिसमयित
स्य ॥ ३ ॥ आणो भाष्ट्वियमा हमवी विमिश्रा तत्क्षणो ऋषयमज्ञ [illegible] स्तहमिकुतोप्रनणा ः ॥ ३ ॥ एकमिमोलेवहि
याति तपश्चादिभिर्व्रमलोकमताः ॥ अननेपाति ॥ अहं तमहाविलोकग्रहो दवोडेतअत्तवर्धवन्तः ॥ संमतवहि स्वा
पर्येमिपर्यटामि ॥ द्विरदलविधानाप्रातिरतागतिर्यथमः ॥ किं मिति पयः स्मी सत्रात्तया लोकमगमाथर्मितमता
श्राहयतभिः ॥ ३२ ॥ इदैनेश्चेणदमाखराः निषादर्षभगांधार इतिसप्त ॥ ३८ ॥ राम ॥ [illegible] ॥ राम ॥

१५ देवनाए नमः

हं तेति सानुकंपसंबोधनमाह ते इति मां द्रष्टुं नार्हसीति ॥ यतो न विपक्वा दग्धाः कषाया मलाः कामादयो येषां तेषां कुयोगिनामतिदु
र्दर्शोऽहं ॥ अपक्वमलः ॥ कृतं लिंगं हि दृष्टोऽसि न गाद ॥ २२ ॥ सकृद्दर्शितं मयैतत् यत्तत्पुनः कामाय मय्युत्तरागाय तत्का
मे नेति किमित्यत आह ॥ मत्कामः शनकैः हृच्छयान् कामान् ॥ २३ ॥ सतां सेवया दीर्घयापि अल्पयापि दिवसैर्लोकं देहं हित्वा मज्जना
तां मत्पार्षदतां गंतासि ॥ २४ ॥ प्रजानां सर्गे सृष्टौ निरोधे संहारेऽपि प्रजासर्गनिरोधयोरपि वा ॥ २५ ॥ तन्महद्भूतं ब्रह्म
महत्त्वाद्भूतं सत्यमिति ॥ अशिलिलमेतच्च शब्दमूर्तिः कीदृशं ईश्वरं सर्वनियंतारं नभसि लिंगं मूर्तिर्यस्य तत् नभोलिंगं सन्नि
हितमपि लिंगं पदेन ॥ इममलिंगं तस्मै अहं शीर्ष्णा अवनामं प्रणामं विदधे कृतवानस्मि ॥ तेनानुकंपितः सन्नहं ॥ २६ ॥ नामानि

हं तास्मिन्जन्मनि भवान्मां द्रष्टुमिहार्हति ॥ अविपक्वकषायाणां दुर्दर्शोऽहं कुयोगिनां ॥ २२ ॥ सकृद्यद्दर्शितं
रूपमेतत्कामाय तेन च मत्कामः शनकैः साधुः सर्वान्मुंचति हृच्छयान् ॥ २३ ॥ सत्सेवया दीर्घयापि जाता मयि
दृढा मतिः ॥ हित्वावद्यमिमं लोकं गंता मज्जनतामसि ॥ २४ ॥ मतिर्मयि निबद्धेयं न विपद्येत कर्हिचित्
प्रजासर्गनिरोधेऽपि स्मृतिश्च मदनुग्रहात् ॥ २५ ॥ एतावदुक्त्वोपरराम तन्महद्भूतं नभोलिंगमलिंगमीश्व
रं ॥ अहं च तस्मै महतां महीयसे शीर्ष्णावनामं विदधेऽनुकंपितः ॥ २६ ॥ नामान्यनंतस्य हतत्रपः पठन्गुह्या
नि भद्राणि कृतानि च स्मरन् ॥ गां पर्यटंस्तुष्टमना गतस्पृहः कालं प्रतीक्षन्विमदो विमत्सरः ॥ २७ ॥ एवं
कृष्णमतेर्ब्रह्मन्नासक्तस्यामलात्मनः कालः प्रादुरभूत्काले तडित्सौदामिनी यथा ॥ २८ ॥ राम ॥

त्युः अविमत्सरो जातोऽस्मीति शेषः ॥ २७ ॥ काले सामर्थ्ये मृत्युः कालः प्रादुरभूत् आविर्बभूव ॥ अकस्मात्प्राविर्भावे दृष्टांतः
तडिदिवेति सौदामनी विशेषणं सुदाम्ना पर्वतेन सौदामिनी मालाकारेणार्थः ॥ यद्वा सुदामा
पर्वतः ॥ तेन एकदिशि स्फटिकादिमयपर्वतप्रांते भवति तडित्तस्मात् भवतीति तडिद्विशेषणं ॥ यद्वा तडि
दित्यनिकारः स्वार्थः ॥ तडिदिति कथयोर्विनेकत्वस्य अपाते अंतिके प्रादुर्भूता सौदामिनीव ॥ २९ ॥ राम ॥ राम ॥
राम

प्रतिहितेनिश्चले ॥ अव्यभिचारेण भक्तियोगेनामलेन सर्वप्रपञ्चपरित्यागपूर्वकमपरागरहितमर्थः सर्वाईश्वरमितिवापाठः स्व
पाश्रिपासीपवरागपानरधीनामाया मपरमते कृतानीचजीवानां संसृतिसपञ्चादिमाह ॥ ४ ॥ एवमसमो हि
नःस्वरूपावरणेनविहितसः यतोत्रिगुणत्वपापतिरिक्तोपेनकृतेत्रिगुणनाभिमानकृतमनर्थंवकर्त्तेनाहि
माप्नोति ॥ ५ ॥ अनर्थंमनर्थमयतिनी [illegible] यस्माल्लोके भक्तियोगः नेवापशान्तपनतसर्वस्वयंदृष्ट्वाएवमज्ञानेः
लोकस्यार्थेमानसंहितां श्रीभगवतो व्यासको ॥ नदनेनश्लोकत्रयेणभागवतार्थः संक्षेपतःदर्शितः २ ॥ संहि
तायाश्रवणोपायमकारं दर्शयति यस्यां श्रूयमाणायामेववक्ति पुनः श्रुतायामित्यर्थः ॥ अन्तकमपशोपनिता

भक्तियोगेनमनसिसम्यक्प्रणिहितेमले ॥ अपश्यत्पुरुषं पूर्णं मायांचतदपाश्रयां ॥ ४ ॥ यया संमोहि
तोजीवआत्मानंत्रिगुणात्मकं ॥ परोपिमनुतेनर्थंतत्कृतंचाभिपद्यते ॥ ५ ॥ अनर्थोपशमंसाक्षाद्भ
क्तियोगमधोक्षजे ॥ लोकस्याजानतोविद्वांश्चक्रे सात्वतसंहितां ॥ ६ ॥ यस्यां वै श्रूयमाणायां कृष्णेप
रमपूरुषे भक्तिरुत्पद्यते पुंसां शोकमोहभयापहा ॥ ७ ॥ स संहितां भागवतीं कृत्वानुक्रम्य चात्मजं
शुकमध्यापयामास निवृत्तिनिरतं मुनिं ॥ ८ ॥ शौनक उवाच स वै निवृत्तिनिरतः सर्वत्रोपेक्षको मुनिः कस्य
वा बृहतीमेतामात्मारामः समभ्यसत् ॥ ९ ॥ गोविंदाय नमः ॥ रामाय नमः ॥

एतदुक्तं भवति विद्याशक्त्या मायां नियम्य नित्याविर्भूतपरमानंदस्वरूपः सर्वज्ञः सर्वशक्तिरीश्वरः ॥ तन्मायया
[illegible] तिरोभूतस्वरूपः [illegible] जीवः तस्य त [illegible] भक्त्या लब्धज्ञानेन मोक्षपतेति ॥ त
दुक्तं [illegible] विद्यासंवृतो जीवः संक्लेशनिकरः तथा
[illegible] सच्चिदानंदः स्वाविर्भूतपरमानंदः स्वाविर्भूतसंवत्स्वरूपः स्वाहृतन्यविपर्यासंभ

...नभिरंजनः ...तेन विभूषितोस्त्वनः स्मिन्नु मनस्युतामिमर्थः ॥ नकेपिता मुक्तेनालापवतीकृता स्वप्रयोजनन्यायः ॥ श्रणा यतेइति प्रयोजनमाह एतदिति ॥ ३४ ॥ मात्रा विषयास्तेषां स्पर्शा भोगास्तेषामिच्छया ... आतुराणि चित्तानि येषां तेषां ॥ हरिचर्यानुवर्णनं पदेन तद्भवसिंधोः प्लवः पोतः न केवलं ... ति प्रमाणेन ॥ किं तत्र एतदिति विकाम्यां दृष्टएवेत्यर्थः ॥ एतदेव व्यतिरेकेण द्रढयति ॥ ३५ ॥ यमादिभिः न यथा शाम्यति मुकुंदसेवया अद्धा साक्षात् आत्मा मनः शाम्यति ॥ कथं चित् ... सेवामात्रेण शाम्यति किं पुनः तद्गुणवर्णनेन

सर्वं तदिदमाख्यातं यत्पृष्टोहं त्वयानघ ॥ जन्मकर्मरहस्यं मे भवतश्चात्मतोषणं ॥ ३६ ॥ एवं संभाष्य भगवान्नारदो वासवीसुतं ॥ आमंत्र्य वीणां रणयन् ययौ यादृच्छिको मुनिः ॥ ३७ ॥ अहो देवर्षिर्धन्योयं यत्कीर्तिं शार्ङ्गधन्वनः ॥ गायन्माद्यन्निदं तंत्र्या रमयत्यातुरं जगत् ॥ ३८ ॥ इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे षष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ शौनकः ॥ निर्गते नारदे सूत भगवान्बादरायणः ॥ श्रुतवांस्तदभिप्रेतं ततः किमकरोद्विभुः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ ब्रह्मनद्यां सरस्वत्यामाश्रमः पश्चिमे तटे ॥ शम्याप्रास इति प्रोक्त ऋषीणां सत्रवर्धनः ॥ २ ॥ तस्मिन्स्व आश्रमे व्यासो बदरीषंडमंडिते ॥ आसीनोप उपस्पृश्य प्रणिदध्यौ मनः स्वयं ॥ ३ ॥

तिभावः ॥ ३३ ॥ भवतो मनः परितोषकं चाख्यातं ॥ ३६ ॥ ... आह ... किं ... स्वप्रयोजनसंकल्पशून्यः ... यादृच्छिकः ... इति ॥ ३७ ॥ गायन्सन् ... आवीणया ॥ ३८ ॥ इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमस्कंधे षष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ अथ भागवत ... जन्मप्रवक्त्रीरीतितः ॥ सप्तमे ... अध्याये ... नारदस्याभिप्रायं ... प्रणिदध्यौ ... स्थिरीचकार समाधिना ... नारदेनोपदिष्टं ध्यानं कृतवानित्यर्थः ॥ ३ ॥ ६ ॥

भाग॰
श्री॰
२१

वाचयामक तासिविदतीः आकुलेश्च विमानीयमाः सकिरीटस्येकलेपितदंष्ट्राग्रो बद्धाकिरीटस्यासीमुके १५ स्तवः
...कुलिशमानशिरोभिजेजामि यथा बाणपद्मावधोबालालपाघमभ्यागतानि ... तिष्ठशिदागादस्तवणान्तपातितर्थे
...ह्रः हाव... तानतापिनः इति स्मरणात् क्राधनताधीशास्त्रपातिः तेनचपुत्रदत्तं तत्रस्ने
गाजेवा धनुधा... किशिरोवोगारुपाहरेन्तस्मीपमनयामि यत शिरःश्राकस्यासनविद्यायदायुधासती १६ व
...विमान... पातितैः सम्भूतेनः स्नातनपव स्थितः वयुस्पदसितावद्धकवचडम्भधनुष्पा पंचमा
कपिहेतूस्यानपूजेयस्य सः गुरोपुत्रश्चेनाशुद्धवत् १७ अपतनमनुपावेसद्रोणिकुमारहावालचालीडहिग्रमनः

माता स्वतानेनिधने शिरः सुतानां निपाय्य द्रोणेपितिमाना तदारुदन्महाधकनाकलालीनां सोत्वयस्माहकि
रीटमाली १९ तदा स्तुवस्तेमम्य जामिमदेयद्वस्तवधोशिरस्नातताथनः गांडीवस्तेविशिवेस्यापाहरे
ताक्रमयन्नास्पमिदायुधा २० इति प्रियावलवविविक्षनसोः समीत्वपितासुतमिस्त नः अवा
इवद्धसितस्वधनाकपिध्वजो गुरुपुत्रेरथेन २१ तमापतितेमविलस्पहराकुमारतो हिग्रमनारथेन प
याद्रवमानपतीस्फुरन्यायावद्गमेरुद्रभयाययथार्कः २२ राम॰

कंचिन्नहृदयः प्राणापतीस्तुः भागांशवमिकः तत्रकीर्तियावद्गमेयावद्देतेशवतावडकंपीपतगवस्मत्यायनकः व
सामगोभूताखतायथास्पृशतः सन्तरुद्रम् अयायधापलायतेस्मस्वके इति पाठे वामनपुराणकथास्मृविता तथा
हि विद्युत्मालीना मयाहतसा माहेश्वरः तनेरुद्राणोवनानिविमानेदतततोमावकेस्पहस्तोग्राम्यविमानदीप्या रा
त्रिविलापितवान् ततोर्कणातितेजोभिदावपितानहिमानपातितेनतस्कतांकुपितेरुद्देभयादर्कः पराङ्गवत्
ततोरुद्रस्पल्लवदृष्टोदह्यमानः पततवारामसापतितोलोलार्कनाम्नाविख्यातोजातः १८ राम॰

राम
२१

20

निर्ग्रन्था ग्रन्थेभ्यो निर्गता नतु इत्यं गीतासु ॥ यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ॥ तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च
इति यद्वा ग्रन्थिरेव ग्रन्थः निर्गतो हृदयग्रन्थिर्येभ्यस्ते ॥ ननु मुक्तानां किं भक्त्या इति सर्वाक्षेपपरिहारार्थमाह इत्थंभूतगुण
इति ॥ ननु भक्तिं कुर्वन्ति नाम एतत्तु शास्त्राभ्यासेन कस्य किं स्यात्तमित्याह हरेरिति ॥११॥ अध्यगादधीतवान् विष्णुजनाः प्रि-
या यस्येति आख्यानादिप्रसंगेन तत्संगतिकाम इति भावः ॥ एतेन तस्य शुको महायोगी इत्यादिना पृष्टस्य सत्याख्याने प्रवृत्तिः
कथमिति यत्पृष्टं तत्सोत्तरं उक्तं भवति यदस्य समूहं परीक्षितः ॥ प्रायोपवेशेन प्रवृत्तां कथमिति ॥ तस्य जन्म महाश्चर्यमि-
त्यादिना तस्योत्तरं वक्ष्यमाणं परीक्षित इति ॥१२॥ विलापनं मुक्तिः संस्था महाप्रस्थानं ॥ श्रीकृष्णकथानामु-

सूत उवाच ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युरुक्रमे ॥ कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूत-
गुणो हरिः ॥१०॥ हरेर्गुणाक्षिप्तमतिर्भगवान्बादरायणिः ॥ अध्यगान्महदाख्यानं नित्यं विष्णु-
जनप्रियः ॥११॥ परीक्षितोथ राजर्षेर्जन्मकर्मविलापनं ॥ संस्थां च पांडुपुत्राणां वक्ष्ये कृष्णकथो-
दयं ॥१२॥ यदा मृधे कौरवसृंजयानां वीरेष्वथो वीरगतिं गतेषु ॥ वृकोदराविद्धगदाभिमर्शभग्नो-
रुदंडे धृतराष्ट्रपुत्रे ॥१३॥ भर्तुः प्रियं द्रौणिरिति स्म पश्यन् कृष्णासुतानां स्वपतां शिरांसि ॥ उपा-
हरद्विप्रियमेव तस्य जुगुप्सितं कर्म विगर्हयंति ॥१४॥ ॥राम॥

दयो यस्या भवतीति तथा ॥ परीक्षितो जन्म निरूपयिष्यन् द्रौणिना गर्भस्थस्य पांडवोत्पत्त्या ब्रह्मास्त्रात् कृष्णेन रक्षित इ-
ति वक्तुं तत्प्रसंगं दर्शयति यदेति ॥१३॥ भर्तुर्दुर्योधनस्य प्रियं मन्यमानः कृष्णासुतानां द्रौपदीपुत्राणां शिरांसि उपाहरत् आनीतवानित्यन्व-
यः ॥ तावद्धि सा तत्र किं तेन आह निद्रितानां इत्यन्वयः ॥ किमिति बालानां शिरांसि आनीतवान् निद्रितानां वा महत
[illegible] पापिनोऽप्यनुः [illegible] तथापि स्वजनस्य राजो दुर्योधनस्य पांडवानां सेनापतिरिति सृंजयानां [illegible]
[illegible] ज्ञायाहि भायाः [illegible] गदाभिमर्शेन भग्नावूरुदंडौ यस्य ॥ तस्याप्यनेन तत्
[illegible] दुर्योधनेन मति ॥१४॥ [illegible] पनं [illegible] इति वचनात् [illegible] च तेन [illegible]

श्री
भाग॰
स्कं॰
२२

मममवतकर्णोनेक [illegible] लवतोनवतेकमिमर्थः ॥ [illegible] ह्नोतेमङ्य [illegible] शुन्नहेंड्रमा [illegible] नेमेवनहि [illegible] तय ॥ [illegible] मंचात्त
[illegible] परं [illegible] मन्त ॥ यतस्त्वमसृजोरिः २८ ॥ [illegible] पवतां [illegible] तीतिनया [illegible] नः आपः [illegible]
[illegible] माव [illegible] श्री कल [illegible] णीकम [illegible] णाहं [illegible] शास्त्रनिर्वत [illegible] २९ ॥ [illegible] भगवतामुखो ॥ [illegible] तारैः सृजते [illegible]
[illegible] विलासवश [illegible] वर्धना किंड [illegible] या [illegible] मतीरिलावत [illegible] यथा [illegible] लयसमये [illegible]
[illegible] लोत्रिकर्यविस्थितः ॥ [illegible] मयवर्धतेन [illegible] ॥ १ ॥ [illegible] दस्मनाना ॥ सावतकं [illegible] त्रिमयमन

[illegible] मा [illegible] मेतेषां [illegible] श्रीं ॥ [illegible] मृत्तोऽभ्युत्थ [illegible] तेजसा ॥ २० ॥ सूत उ॰ ॥ इत्युक्त्वा भगवानं [illegible]
[illegible] पत्नीस्तदा ॥ [illegible] ग्रामस्यागमस्यै २१ ॥ [illegible] भयोऽसृजत्सो शास्त्र
[illegible] ॥ आयुर्मयोऽस्तो [illegible] यानेकवाहिवन ॥ २२ ॥ [illegible] लोकास्यदेह [illegible] ॥ [illegible] मानाः
प्रजाः सर्वाः संवर्तकमसम्प्रत ॥ २५ ॥ प्रजापश्यवमा [illegible] लोकमनलकायत ॥ मतत्त्ववासुदेवस्य [illegible] नाद
यं ॥ २५ ॥ [illegible] सम्पत्तं [illegible] मीत्तन ॥ [illegible] धामर्थ [illegible] ना [illegible] नयायया ॥ २६ ॥ पितृविस
[illegible] ब्रह्माविष्णुविला [illegible] ॥ माहात्म्य [illegible] भगवान [illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] पार्थोऽपि [illegible] प्र
[illegible] मेजहि ॥ [illegible] नामम [illegible] शिवालकान ॥ २८ ॥ [illegible] प्रपत्र
[illegible] नाविष्णुहनिय [illegible] ॥ २९ ॥ राम ॥

[illegible] ॥ २० ॥ लोकानां समयं [illegible] विनाशमिनर्थः ॥ वासुदेवस्य [illegible] हृदयम [illegible] संहृतवान् गोमम
[illegible] राजा [illegible] तस्याः [illegible] कोपं [illegible] ॥ [illegible] पत्ते [illegible] प्रपण्यपणि ॥ नमस्व
[illegible] हृष्टात ॥ यथा याज्ञिकः ॥ पशुमिति [illegible] ऋषभो [illegible] यमविशाल [illegible]
[illegible] दाहकाग्निः ॥ [illegible] याजक [illegible] पितृति ॥ २४ ॥ [illegible] याग [illegible] पापान्
[illegible] धर्मः [illegible] मिति ॥ २५ ॥ [illegible] प्रमत [illegible] हित [illegible] प्रहवा
[illegible] ना [illegible] मगतविरथ [illegible] ॥ २९ ॥ ॥ राम ॥ राम ॥ राम

२२

अशरणं रक्षारहितं सन्धानात्स्वाणां कुण्डलितत्वान्न तत्पलायनमेव तत्कमलं तिन्न तस्याविर्भूतिं तत्त्वात्तु इत्याह ॥ श्रान्ता वाजिनो यस्य
तं ब्रह्मशिरो स्वब्रह्मास्त्रं द्विजात्मजे इत्यदीर्घदर्शितामाह ॥१९॥ तत्र ब्रह्मास्त्रसमाहितः ॥ कृतध्यानस्य संहारमजानतोऽपि संधा
नेदेन ॥ प्राणान्कुरुते ॥२०॥ ततो स्वात्मवेतादिशं प्रादुर्भूतं प्रकटीभूतं तेजोभिप्रेक्ष्य ततः ॥ प्राणापदमभिप्रेक्ष्य ... ते विज्ञा
पयित्वं प्रत्यमेखोति स्त्रीरूपेति वचनैः ॥२१॥ संसृतेर्हेतोः दह्यमानानां तस्या अपवर्गः अपवर्गयिता नाशक इत्यर्थः ॥२२॥
यतः त्वमीश्वरः साक्षात् कुतो यतः प्रकृतेः परः पुरुषः ॥ ततः कुतो यतस्त्वमाद्यः ॥ कारणं कारणत्वेऽपि विकारिता नाह मायां व्यु
दस्याभिभूय कैवल्यरूपे आत्मन्येव स्थित इति इति त्रिवर्गदातापि त्वमेवेत्याह स इति ॥२३॥ यस्त्वं मायामभिभूय स्थितः स

यदाशरणमात्मानमैक्षत श्रान्तवाजिनं ॥ अस्त्रं ब्रह्मशिरो मेने आत्मत्राणं द्विजात्मजः ॥१९॥ अथोपस्पृश्य सलिलं
संदधे तत्समाहितः ॥ अजानन्नपि संहारं प्राणकृच्छ्र उपस्थिते ॥२०॥ ततः प्रादुरभूत्तेजः प्रचंडं सर्वतोदिशं प्राणा
पदमभिप्रेक्ष्य विष्णुं जिष्णुरुवाच ह ॥२१॥ अर्जुन उवाच ॥ कृष्ण कृष्ण महाबाहो भक्तानामभयंकर ॥ त्वमेको दह्य
मानानामपवर्गोऽसि संसृतेः ॥२२॥ त्वमाद्यः पुरुषः साक्षादीश्वरः प्रकृतेः परः ॥ मायां व्युदस्य चिच्छक्त्या कै
वल्ये स्थित आत्मनि ॥२३॥ स एव जीवलोकस्य मायामोहितचेतसः ॥ विधत्से स्वेन वीर्येण श्रेयो धर्मादिलक्षणं
नृणां ॥२४॥ तथायं चावतारस्ते भुवो भारजिहीर्षया ॥ स्वानां चानन्यभावानामनुध्यानाय चासकृत् ॥२५॥ कि
मिदं स्वित्कुतो वेति देवदेव न वेद्म्यहं ॥ सर्वतोमुखमायाति तेजः परमदारुणं ॥२६॥ श्रीभगवानुवाच
वेत्थेदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्ममस्त्रं प्रदर्शितं ॥ नैवासौ वेद संहारं प्राणबाध उपस्थिते ॥२७॥ रामायनमः ॥

एवं मायाभिभूतस्य जनस्य धर्मादिफलरूपाशिषः सन् ॥ विधत्से वीर्येण प्रभावेन तथा जाते नावतारेणाप्यनुध्याय
त्पातो लभ्यत इत्याह तथेति ॥२४॥ किंभो भारहरणमादिश्य प्राणेन भवति तत्राह स्वानां भक्तानामनुध्यानाय
... अनन्यभावानां ... भक्तानां वै वं ... विना इति किमिदमिति ॥२५॥ किमात्मकमिदं कुतो वा आगतमिति
... नेति न वेद्मि ॥२६॥ इदं द्रोणपुत्रेण ब्राह्ममस्त्रं तेन प्राणबाधे प्राप्ते प्रदर्शितं केवलं ॥ न तु तत्संहारप्रयोगं जानातीत्यर्थः ॥ य
... पर्यंतस्य न वेद यतः न तेऽस्य ज्ञानाति ॥२७॥

[illegible] कालेश्च ते सान्त्वेभ्यः स्पर्शिताः ॥ भृत्वा को येनापि तेष्वा ते प्रभवते कालेष्वपि इति ॥ ४८ ॥ पर्यं विष्णा-
दयो रुद्रः मद्भूतानः पूर्व प्रोक्ते श्लोके क्षाः तत्र यथा भगो देवो ते न्यूनता पूर्वता । इति त्वाष्ट्र्या यादवे पतत्सहस्रमपि
न्यायि ॥ [illegible] नो [illegible] निविशिः निविशी के तद्भूतेः सति ॥ ४ ॥ समनानो वीडितेनिद्रः रक्षास्रोते ॥ ५ ॥ महत्त्वे कोपि
तृणितेनि निश्चयो मा हि तेषदं स्यात ॥ एवं भूतेषात्मी वयोहे द्विजाः प्रतनेवतत्सत्त्वं सोदितवान् ॥ ४९ ॥ तत्कृतायत्त्वं प्रय-
तेदतत्पुत्रयातः प्रास्यविदिः ॥ ५० ॥ तस्य तथापि विषयेप्स्हो विद्वेषपवष्टः भ्रमयानारकपात प्रक्षेपात तदाहनमतेति
तिष्ठहन्तु सर्वात ॥ ५१ ॥ चतुर्थेजो मे स्वयं भावः ॥ अभिमन्तव्यं प्रश्न्नेत्रोपपञ्च समस्तमिति निवारणे प्रहृतायामुभयोः
संवरणा या विष्णुना तत्त्व भेदइति संदिहान समस्युः ॥ प्रतीनत्व ॥ ५२ ॥ वधार्हणो वधार्ही मया वधशास्त्र कृतार्थो
येकोपितेनुसत्कुलेनात्रैव विज्ञातमपि ॥ नत्कुलेप्रदहतामामपानवं धर्मचार्षित ॥ ५३ ॥ सूतः ॥ प्रथमं माध्व सा-
कृकुणां निर्भिन्नी च समम सत ॥ तन्नाय सत्ता रात्राः प्रमनव्वचो द्विजाः ॥ ५४ ॥ नकुलः सहदेवश्च युयुधा-
नो धनंजयः ॥ भगवान्देवकीपुत्रो ये चान्ये याश्च योषितः ॥ ५० ॥ तत्राहमर्षितो भीमः तस्य श्रेयः वधः स्मृतः
न भर्तुर्नात्मनश्चार्थे योऽहन्सुप्तान्शिशून्वृथा ॥ ५५ ॥ निशम्य भीमगदितं द्रौपद्याश्च चतुर्भुजः ॥ आलोक्य व-
दनं सख्युरिदमाह हसन्निव ॥ ५४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ब्रह्मबन्धुर्न हन्तव्य आततायी वधार्हणः ॥ मयैवोभयमा-
म्नातं परिपाह्यनुशासनं ॥ ५३ ॥ कुरु प्रतिश्रुतं सत्यं यत्तत्सान्त्वयता प्रिया ॥ प्रियं च भीमसेनस्य पाञ्चाल्या
मह्यमेव च ॥ ५४ ॥ सूतः ॥ अर्जुनः सहसाज्ञाय हरेर्हार्दमथासिना ॥ मणिं जहार मूर्धन्यं द्विजस्य सहमूर्ध-
जं ॥ ५५ ॥ विमुच्य रशनाबद्धं बालहत्याहतप्रभं ॥ तेजसा मणिना हीनं शिबिरान्निरयापयत् ॥ ५६ ॥ ॥ राम ॥
नहंतव्य आततायिनमायांतमपि वेदान्तपारगं जिघांसन्तं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत ॥ इति वदतानहं मयमन्वयाः संनम्रवधा
नयेन ॥ ५३ ॥ इत्यादि प्रतिज्ञा पूरयेति प्रिया सान्त्वयितीनया ॥ यत्प्रतिश्रुतं तेन नेव तत्स्य सत्यं कुरु मन मयमतेनवधे भीमस्य
प्रियं भवति अवधेद्रौपद्याः ॥ इत्येकस्य ॥ ५४ ॥ हार्दमभिप्रायमाज्ञाय यत्तत्त्वादस पाकस्य उभयं विदध्यात् ॥ अतो यमपि
प्रायइति ज्ञात्वेत्यर्थः ॥ असिनात केशान् शिरोजातसहमूर्धजं सकेशं ॥ ५५ ॥ तेजसा मणिना च हीनं निरयापयनिः सारि

॥ ६७

तद्वधोऽहं स्वपः तस्यैव श्रेयः पुत्र माधव यद्यपि ... प्राय श्चित्त रहित होवान्स प्रमान पोयातीति ॥ तथा तस्य रतिराजभिर्ष तदं ग्राम्यक
तापायानि मानवः ॥ विमृत कृष्ण वायां तिस्वर्गे स्वति नोयथेति ॥ १० ॥ तदसौ वध्यतां पाप आततायी ॥ २० ॥ यद्यपि वो दितः ॥ त
स्यापि हंतं नैच्छत ॥ आत्म हंतं तं च हंता रमपि पत्नी महान् ॥ ४० ॥ गोविंदः प्रियः सारथिर्यस्य आत्मजान् ॥ ३ ॥ तथा
पति भावेना हत मानां तत कर्म णो जन्य श्चितेन दोषेणा बाध्य लमयो ममत्वं स्व पक्षतम पकारिणं कृष्णया विलोचना मः ॥
योभन ॥ स भावीय स्याः ॥ सा न ना मउ वाचयेति ॥ नकाद्धेय न संभ्रमः सूचितः वंधनेना नयन सम महंती श्व सहमाना

सपा णा स्व स्वः पर प्राणैः प्रपुष्णा मघृणः खलः ॥ तद्वध स्तस्यहि श्रेयो यद्दोषा द्यात्यधः प्रभो ॥ ३२ ॥ इति प्रतिज्ञत बंध
वता पोवा सो स्त्रु ... मम ॥ आह हरिस्त्रि ... यस्ते ... प्रियुत्रता ॥ ३८ ॥ तदसौ वध्यतां पाप आततायी ... या
म वंधुहा ॥ भर्तुश्च विप्रियं वीर कृतवा कुलपांसनः ॥ ३९ ॥ एवं परीक्षिता धर्मे पार्थः कृष्णेन चोदितः ॥ नैच्छ
द्धंतुं गुरुसुतं यद्यप्यात्म हनं महान् ॥ ४० ॥ अथोपेत्य स्वशिविरं गोविंदप्रियसारथिः ॥ न्यवेदयत्तं प्रियायै
शोचंत्यै आत्मजान् हतान् ॥ ४१ ॥ तथाहृतं पशुवत्पाशबद्धमवाङ्मुखं कर्म ... जुगुप्सितेन ॥ निरीक्ष्य कृ
ष्णापकृतं गुरोः सुतं वामस्वभावा कृपया ननाम च ॥ ४२ ॥ उवाच चासहंत्यस्य बंधनानयनं सती ॥ मुच्य
तां मुच्यतामेष ब्राह्मणो नितरां गुरुः ॥ ४३ ॥ सरहस्यो धनुर्वेदः सविसर्गोपसंयमः ॥ अस्त्रग्रामश्च भवता शि
क्षितो यदनुग्रहात् ॥ ४४ ॥ स एष भगवान्द्रोणः प्रजारूपेण वर्तते ॥ तस्यात्मनोऽर्धं पत्न्यास्ते नान्वगाद्वीरसूः
कृपी ॥ ४५ ॥ तद्धर्मज्ञ महाभाग भवद्भिर्गौरवं कुलम् ॥ वृजिनं नार्हति प्राप्तुं पूज्यं वंद्यमभीक्ष्णशः ॥ ४६ ॥ मा रोदी

४७ ॥ सरहस्यो गोप्यमंत्र सहितः ॥ विसर्गो ... प्रयोगः ॥ उपसंयम उपसंहारः तन्मंत्र सहितो ... सरहस्यः ॥ ४४ ॥ किंवत्सद्रो
णस्यात्मार्धं ... कृपी ... अर्धो ... प्रथमात्मनो ... मर्त्यो पत्नी ... स्मृतेः ॥ नायापत्नी ... मादधी
नामिति श्रुतेः ॥ ... ... सती ॥ ... ... वीरसूः प्रजावती
४८ ॥ तस्मो ... ... भवद्भिः ... जिनं ... ... नार्हतीति किं ... ॥ ४९ ॥ मत वत्स ... प्रजा वि

श्री / गी / टी / २५

[illegible] तनममायमेलोहमथेपालम्यममः श्रुति कापेलमाहका मनीनिकापृथयेके मेदह्न स्य

[illegible] र्वाभ्यांमनिपात्मता॥३॥ सुव्यादैः पेनैवकामोपः मनामवेनानिजापितमवोत मत्संपायवस्तुवनमिदविष्य

कमेप्रहनेममस्वञ्रुमन॥४॥ अनपवा [illegible] सुवंननग [illegible] गानमिममनतवेवसमाहस्मान्नानेरनिवपत्वान॥५॥

दुःखाद्विन्नमनेनीस॥ अनन्यादिमयमात्मामेपात्वकनिष्ठानामिमयः॥६॥ वेदात्रागमायाअतः सुःसनाम

मा हननवान्तनरेनग्यत आत्मा अनंतो मीयोगी ग्रामइतिवहिः स्वापिप्रवेशायहना येस्तुमं जहूणातननेसंता

नायपाऽवानामपिक्रमवंशाजनावदेवप्रमे॥७॥ अमोघमप्रतिक्रियंवमयस्यामन्तमशणंमामासीत॥८॥ ननदृशा

अभिद्रवंतिमामेवः यास्तमायमविभो॥ कामदृष्टनमेनाघमामेगामोनिपात्पताः॥ सतः॥ उपधार्यंवन

स्वरूपाभगवानमनवसनः॥ अथाऽवमिदकर्हेदातोरहमत्र्यमान॥४॥ नचैवमत्स्थानिअशुपाऽवापंहमा

यकान॥ आत्मनोभिगुणोश्रीमानालस्पात्राण्येपादस्युः॥५॥ अमननीसमनलेवामनमविश्वयामनः॥ वद

शंनेनशासंत्राणखानात्मनोमयावैशुः॥६॥ आत्मस्थः सर्वभूतानां मात्मयोगेश्वरोहरीः॥ स्वमायया ह

शात्मर्भवेदा अज्ञकाननेवे॥७॥ यथापरब्रह्म शा॥ तमामोवाप्रतिक्रियं॥ विश्ववतेजआमायमपशाम्

मूगहरू॥८॥ मामहीगोप्नेनदामूर्यपश्वामूर्यमयेशुते॥ इयंदमायया स्वामजनमवतिहस्यन॥९॥ वलतेज

विनिर्मुक्तं नात्मनेसहस्रलया॥ प्रयागोमिष्टवेकेलइरमाहदृष्ट्वाममतीं॥१०॥ श्रीकृष्णवाच॥ नममेप्र

हपनाथेर्शु अत्र प्रकृतेःपरो॥ अलस्यंसर्वभूतानां मनवेहिवव्यस्थितं॥११॥ मायाजवनिकाछन्नमज्ञाधोक्षज

स्वरूपामनस्मापुर्यमामेशा॥ मामनस्वा॥१२॥ कृष्णायामहा॥१३॥ वांतांनमेनमस्कारोमि॥ नजुकाविंहमानमस्कारोमी

माहश्रायपृहवंकन॥ प्रकृतेः परनक्षत्रा॥ ईश्वरंप्रहनेपिनिपंताअनवमर्वभूतानामंतवर्हिस्थतत्वनावा

स्थितेनयाणनत्समवहेत माहमायति॥ मायवनवनिकातिरस्कृतिलिनयाकृष्णमनाहमत्राभक्तियोगनमि

त्राकेवलंनममायामिग्रुपः अहंजनानयस्मान्नमयेनतंअन्ययमपरिहिनेममपन्न इतिमूढैदृशादृष्ट्वामानिना

२५

निर्दिदेश यां दाराद्यैर्नयनं ॥ ५८ ॥ इति श्रीभागवते प्रथमे स्कन्धे ॥ अथ मेरुः पिता द्रोणस्तस्या द्वतापरीतः ॥ श्रीकृष्णे तिष्ठति स्म
यानः ॥ श्लोकस्य कीर्तिते ॥ तेषां पाण्डवाः सर्वे ताना मृता नागां गान्धार्या पृदके रात सह सर्वः कृष्णे नष्टहिताः ॥ स्त्रियः पुरःस्थ्य
ताः कृत्वा तस्मिन्काले स्त्री पुत्रस्मरत्वविधा नात ॥ १ ॥ विनीय दत्वा हरिपादाब्जरजोभिः पूजायामहित गंगातस्या जलेषु न
गृह्णाद्दारवधि स्नान इति मन्यते ॥ २ ॥ कुरुपतियुधिष्ठिरे स्नाने भीमादिभिः सहितं ३ ॥ मुनिभिः सहितः ॥ ४ ॥ कितवैर्धृ
तैः ईर्ष्यो द्वनादिभिर्द्रोणपर्वाः ॥ कश्यग्रहणादिभिः ॥ ततो नष्टमार्ग्ये वाताना ॥ ५ ॥ यापयित्वा तस्मादि भाविकयाम्ने तेषः श्लान
वनं दुर्विलासानं स्या ना निर्या पानतया ॥ पवहिन्न लवेषु नां व यो नाश्वो स्त्रिदेहिकः ॥ ५१ ॥ पुत्रशोकात
तः सर्वे पाण्डवाः सह कृष्णया ॥ स्नाना मग्ना नायनक मंचकुर्निर्हरणादिकं ॥ ५८ ॥ इति श्रीभागवते प्रथमेस्क
न्धे ॥ ७ ॥ सूतः ॥ अथ ते सम्परेतानां स्नानामुदक मिच्छता ॥ सह कृष्णा गंगायां पुरस्कृत्य ययुः स्त्रियः ॥
१ ॥ तेनिनीयोदकं सर्वे विलप्य भृशं पुनः ॥ आप्लुता हरिपादाब्ज रजःपूतस्तरिजले ॥ २ ॥ तत्रासीनं कुरु
पतिं धृतराष्ट्रं सहानुजं ॥ गांधारीं पुत्रशोकार्तां पृथां कृष्णां च माधवः ॥ ३ ॥ सांत्वयामास मुनिभिर्हतबंधून्
शुचार्दितान् ॥ भूतेषु कालस्य गतिं दर्शयन्नप्रतिक्रियां ॥ ४ ॥ साधयित्वाजातशत्रोः स्वं राज्यं कितवैर्हृतं
घातयित्वासतो राज्ञः कचस्पर्शक्षतायुषः ॥ ५ ॥ याजयित्वाश्वमेधैस्तं त्रिभिरुत्तमकल्पकैः ॥ तद्यशः पावनं
दिक्षु शतमन्योरिवातनोत् ॥ ६ ॥ आमंत्र्य पांडुपुत्रांश्च शैनेयोद्धवसंयुतः ॥ द्वैपायनादिभिर्विप्रैः पूजितैः प्रति
पूजितः ॥ ७ ॥ गंतुं कृतमतिर्ब्रह्मन्द्वारकां रथमास्थितः ॥ उपलेभेभिधावंतीमुत्तरां भयविह्वलां ॥ उत्तरोवाच ॥ पाहि
पाहि महायोगिन्देवदेव जगत्पते ॥ नान्यं त्वदभयं पश्ये यत्र मृत्युः परस्परं ॥ ९ ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥

अभिद्रवति मामीश शरस्तप्तायसो विभो ॥ कामं दहतु मां नाथ मा मे गर्भो निपात्यतां ॥ १० ॥ सूत उवाच ॥ उपधार्य वचस्तस्या भगवान्भक्तवत्सलः ॥ अपांडवमिदं कर्तुं द्रौणेरस्त्रमबुध्यत ॥ ११ ॥ तर्ह्येवाथ मुनिश्रेष्ठ पांडवाः पंच सायकान् ॥ आत्मनोभिमुखान्दीप्तानालक्ष्यास्त्राण्युपाददुः ॥ १२ ॥ व्यसनं वीक्ष्य तत्तेषामनन्यविषयात्मनां ॥ सुदर्शनेन स्वास्त्रेण स्वानां रक्षां व्यधाद्विभुः ॥ १३ ॥

...न्नाधमर्हलेनसज्ञा ... मानो मदो यस्य सः अभिधातुं श्रीकृष्ण गोविंदेति वक्तुमपि ॥ अकिंचनानां गोचरं विष
यभूतः ... ...मति न मद इति ॥ २६ ॥ अकिंचना भक्ता एव वित्तं सर्वस्वं यस्य तस्मै नमः किं नि(वृ)
त्तागुणानां वृत्तयो यस्मात् ... आत्मारामत्वं ... ततः शान्ताय ... किंच
कैवल्यस्य पतये ... नमः ॥ २७ ॥ ननु देवकीपुत्रं मां कथमेवं स्तौषि तत्राह मन्ये त्वामिति ॥ मन्ये
त्वां कालं न तु देवकीपुत्रं तत्र हेतुः ईशानं नियंतारं अनादिनिधनं ... विभुं ... सर्वत्र समं चरंतं ... त
सर्वत्र चरंतं ॥ ननु ... ॥ ... भूतानां मिथः ... यः ॥ कलिः क

जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिरेधमानमदः पुमान् ॥ नैवार्हत्यभिधातुं वै त्वामकिंचनगोचरं ॥ २६ ॥ नमोऽकिंच
नवित्ताय निवृत्तगुणवृत्तये ॥ आत्मारामाय शांताय कैवल्यपतये नमः ॥ २७ ॥ मन्ये त्वां कालमीशान
मनादिनिधनं विभुं ॥ समं चरंतं सर्वत्र भूतानां यन्मिथः कलिः ॥ २८ ॥ न वेद कश्चिद्भगवंश्चिकीर्षितं तवेह
मानस्य नृणां विडंबनं ॥ न यस्य कश्चिद्दयितोऽस्ति कर्हिचिद्द्वेष्यश्च यस्मिन्विषमा मतिर्नृणां ॥ २९ ॥ जन्म कर्म
च विश्वात्मन्नजस्याकर्तुरात्मनः ॥ तिर्यङ्नृषिषु यादःसु तदत्यंतविडंबनं ॥ ३० ॥ गोप्याददे त्वयि कृताग
सि दाम तावद्या ते दशाश्रुकलिलांजनसंभ्रमाक्षं ॥ [illegible] वक्त्रं निनीय भयभावनया स्थितस्य सा ॥

तदा भवति न तु स्वतः ॥ तर्हि वैषम्यं न तु विग्रहरूपं ... विषम्यं प्रसिद्धमत आह न वेदेति ॥ २९ ॥ नृणां विडंबनमनुक
रणमीहमानस्य कुर्वतः ॥ यस्मिन् तव विषमा मतिरनुग्रहनिग्रहरूपा भवति ॥ २९ ॥ ... जन्म ... कर्मेति
... ... रूपाणि ... रामादि रूपाणि ... वामनादि रूपाणि ... मत्स्यादि रूपाणि ॥ तदपि विडंबनमत्यंतमाह
गोप्यददेति ॥ ३१ ॥ गोपी यशोदा त्वयि कृतागसि दधिभांडस्फोटनं कृतवति ॥ यावद्दाम ... तावत् ... ते
ते ॥ दशा ... विमोहयति ॥ किंभूतेन ... अश्रुकलिलं ... अंजनं यस्यो नेत्रयो ... संभ्रमेण ... दि
शी यस्मिन् ॥ ... निनीय ... भयभावनया स्थितस्य ... भीरपि स्वयं भी

२५

श्रीमद्भागवतटीकायां ...

२५

किं च परमहंसानामात्मारामाणां विवेकिनां ततो मुनीनां मननशीलानामपि ततस्त्वामलात्मनां नित्यात्मानात्मविवेकेन निज महिम्ना तत्स्वे ।। अतो भक्तियोगविधानार्थं त्वां कथं पश्येम यद्वा परमहंसानामपि भक्तियोगविधानार्थं त्वामात्मारामानामप्यवतीर्णं निजगुणैराकृष्य ।। भक्तियोगविधानं कारयितुमवतीर्णमित्यर्थः ।। एवं नमस्कारं कृत्वा नमस्कारं पुनः केवलं नमस्करोति श्रीकृष्णायेति द्वाभ्यां ।।२१।। पंकजं नाभौ यस्य पंकजानां माला सि यस्य पंकजवन्नेत्रे यस्य पंकजांकितौ अंघ्री यस्य तस्मै ।। तत्कृतोपकारमनुस्मरति यथेति द्वाभ्यां ।।२५।। अयमर्थः मातृतोऽप्यधिकामपि तव प्रीतिः तथा हि हे हृषीकेश यथा देवकी कंसेन रुद्धा त्वया विमोचिता ।। अहं च तथैव किं मोचितेति नाऽतो महान्विशेष उक्तः

तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनां ।। भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येमहि स्त्रियः ।।२०।। कृष्णाय वासुदेवाय देवकीनंदनाय च ।। नंदगोपकुमाराय गोविंदाय नमो नमः ।।२१।। नमः पंकजनाभाय नमः पंकजमालिने ।। नमः पंकजनेत्राय नमस्ते पंकजांघ्रये ।।२२।। यथा हृषीकेश खलेन देवकी कंसेन रुद्धातिचिरं शुचार्पिता ।। विमोचिताहं च सहात्मजा विभो त्वयैव नाथेन मुहुर्विपद्गणात् ।।२३।। विषान्महाग्नेः पुरुषाददर्शनादसत्सभाया वनवासकृच्छ्रतः ।। मृधे मृधेऽनेकमहारथास्त्रतो द्रौण्यस्त्रतश्चास्म हरेऽभिरक्षिताः ।।२४।। विपदः संतु ताः शश्वत्तत्र तत्र जगद्गुरो ।। भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनं ।।२५।। रामायनमः ।। राम ।।

तं विशेषं दर्शयति सा तु चिरं शुचार्पिता सती तस्मादेकं संकटं विमोचिता ।। तथा च मयि चार्पिता सती न चैतत्सपुत्रा चिरं दिता अस्मि विमोचिता स्वप्नस्य संततं विपद्गणात्तस्मादपि ।। मुहुः सर्वेषु संकटेषु त्वयैव नाथेनेति विपद्गणमेव दर्शयति ।।२४।। विषात् भीमस्य विषमोदकदानात् ।। महाग्नेर्जतुगृहदाहात् ।। पुरुषादा हिडिंबादयो राक्षसाः ।। तेषां दर्शनात् असत्सभायां द्यूतस्थानात् ।। अभितो रक्षिता अस्मि स्म अभवाम ।।२५।। यत्र यासु विपत्सु तदीयं दर्शनं नास्ति पुनर्भवदर्शनं यस्मात् ।। अथवा अपुनर्भवं मोक्षं दर्शयतीति तथा यस्मात् ।। ननु संपत्स्वेव परमसुखदर्शनं पुत्राणां [illegible] विपदः ।। प्रार्थ्यंते ।। संपदस्तु श्रेयः प्रतिबंधिन्य इत्याह जन्मेति ।।२६।। राम

श्री॰
भाग॰
प्रदी॰
२९

यदि हि भवतः । अदर्शनं यदा तस्य प्राप्नोमि । नन्दनाम्ना विख्यातः स्वरूपेण मम सख्याच यदि भि सक्तिनाः
पादैर्वा । नाम मे कव्ययनकेषिपि निरूक्तास्मर्थः । नामेमम इदै मेरुषीकनामीति तज्जीवयाददर्शने । यथा
नकिं चित्त्राम रूपवलं हृत । ४ । किं यदिदानीं इयमममनाथा भूमिः सेवक्ष्यामि गोविन्दाज्ञया पादैर्मलिन
तो विलतिमे चिह्नितेः । तस्याः कृतिनाम तोभा तितयत नसव यि निर्गते मयि तद्यामिष्यति । २० । अपि वै
यमेजनये यस्य रेणुः स्पृष्टाः सनः । गमनेयाङ्घ्री नामरूपाः सम्यगमने पादेवा नामि यभयतो वा ऊर्ध्वं विता
मनी । तेषु सेवं नि चलनिणार्थयतेमारूपयोति । २१ । विष्णुमातदि सेवापनानि तेरुके दसाम पश्यामि यदि नायः
केवयं नाम तू राभ्यां यदि मिसहयां इवा । भवतोदर्शनं यदि हि दृषीकानामिवेषितः । २२ । नेपथ्या
मिथ्यातेभूमिर्विधयसानीगतं धः । तमदैवं किं नाम ति स्वलति विलतितेः । २३ । इमेन नपदास्पृहाः
सुपक्कोषधिवीरुधः । वनाद्रिनद्युदन्वन्तो ह्येधन्ते तव वीक्षितैः । २४ । अथ विश्वेश विश्वात्मन् विश्वमूर्ते
स्वकेषु मे । स्नेहपाशमिमं छिन्धि दृढं पाण्डुषु वृष्णिषु । २५ । त्वयि मे नन्यविषया मतिर्मधुपतेः
सकृत । रतिमुद्वहतादद्धा गङ्गेवौघमुदन्वति । २६ । श्रीकृष्ण कृष्ण सख वृष्ण्यृषभावनिध्रुग्राजन्य
वंशदहनानपवर्गवीर्य । गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते । २७ ।
सूत उवाच । पृथयेत्थं कलपदैः परिणूताखिलोदयः । मन्दं जहास वैकुण्ठो मोहयन्निव मायया । २८ ।
किं सन्ततं नतः । कि मतश्याह्न दीतिष्पर्ध । अनन्यविषया मती मे न्तिस्त्वयि रतिमुद्वहतात् विच्छिमां किन्त्वं
श्रीतिकर्तात्विमर्थः । गङ्गा यथा गगनमति विधन सागरपति । एवमपि मति विद्यानसागरपति नौभावः । २१ ।
वृष्णिवंशवर्णनः प्रणमति । २७ । हे कृष्णं तेनमः । उपकारानजुस्मरति । बहुधा सम्बोधयति । कृष्ण सखेने
वसमपार्जितः प्रणमति । २७ । हे कृष्ण तेनमः । उपकारान् स्मरति बहुधा संबोधयति । कृष्णसखेति ।
राजन्यवंशदहन अनपवर्गवीर्य अनपवर्गं वीर्यं यस्य । गो द्विज सुर आर्ति हर अवतार । योगेश्वर अखिलगुरो
दस्यामकामयन्त्रदिनस्य वायामार्तिहरो वतारो यस्येति । २८ । कलानि मधुराणि पदानि येषु तैर्वाक्यैः परि
णूता अखिला महिमा उदयः । यस्य सः । मन्दं जहास विस्मयामिति एतेनेति वलयै वीर्यं कृष्ण दोगोपेन मन्दं

अतएव जनानां मोहनतया दुर्जयत्वात् नवजन्मादिवक्तृत्वावरोपितीमाह के विदितिश्वसन्निः पुण्यश्लोक
स्य प्रियस्य [illegible] कीर्तये यदोर्वंशकीर्तये उक्तिवा ॥ मत्यवंशस्य कीर्तये यथा अवतार इति द्वितीये अनंत
था ॥२४॥ [illegible] भार्यायां देवमायामृतपवन्मिति शेषः ॥ प्रथमग्रहणं त्वार्थः अमेतमिति वा याठः
[illegible] ॥ [illegible] ॥२५॥ अनंतस्य जगतः [illegible] भवेति
[illegible] ॥२६॥ परमानंद [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ प्रस
के [illegible] पुण्यश्लोकस्य कीर्तये ॥ यदोः प्रियस्य [illegible] ॥ अव
[illegible] ॥ [illegible] ॥२८॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥२९॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥३०॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥३१॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ ३० ॥ ॥ राम ॥
[illegible] ॥३२॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥३३॥ [illegible]
[illegible]

श्री
भाग
ती
२०

गुरुं तु संवयो भवतस्तापमथ भः ॥ श्रीहरिं नमतां हन्ता वंधवो यामा ॥ नाशयो यो सोऽप्येषोऽत्र हि होक्तुस्थितः तस्य योगिने त्रयाक
तेकलः समर्थो नारदस्य मे श्रीमैत्रल्या भाभिर्विहितः ॥ नन्नु सर्वं पापानेन तन्निर्मलहस्तात्र यो स्वमे पेन यज्ञनेन यदा
नमेवं वेदे तिष्कृतेः ॥ प्रायश्चित्तमेवं न सर्वदेहश्चत्वारकाविवेकविनिर्णितमेव देहेतव्यादमाभिप्रनिराकतोतियथेति ॥ १४ ॥
यथाक्षनपंकेनपंकाभो न मज्जते ॥ यथा वा स्वमलेपह्नतम्र पाषण्डस्वयं ना स्वयानमज्जते ॥ तथैवं भूतस्तन्नामकीर्तना

ल्पीणामदृत्तवं पूर्तो द्रे हो यो साविदितोस्थितः ॥ कर्मभिर्न दहमधीयेतीदं कस्योस्यपोहितं ॥ १४ ॥ यथापंकेनपं
कांभः सरणा त्यासगालत ॥ भूतत्त्वानां यथैवेकाननयज्ञोऽसार्हमर्हति ॥ १५ ॥ इति श्री [illegible] अध्यायः ॥ ७ ॥
सूतः ॥ इति भीतः प्रजा ब्रह्मा स्वयं धर्मविविक्तया ॥ ततो विनष्टानं प्राणायनदेवब्रतोपनत ॥ १ ॥ तदा ते ब्रा
नरः सर्वे सदश्व स्वर्गाभूधिते ॥ अनगच्छन् पृथ्वी विप्रा मामधोप्रादयस्तया ॥ २ ॥ भगवानपि विप्रर्षे रघे नद
हननयः ॥ सत्ते धर्मो वन नृपः क्वचेदृवगुणके ॥ ३ ॥ दृष्टानि पतितस्मै दिवः श्रुतमिवासरं ॥ प्रणम्य पा
इत्वा भीष्मं स्नानगाः सद्यः क्रिया ॥ ४ ॥ तत्र ब्रह्मर्षयः सर्वे देवर्षयश्च सत्तम ॥ राजर्षयश्च तत्रा समनुद्दहम
रतत्त्वगवे ॥ ५ ॥ पर्वतो नारदो धौम्यो भगवान्बादरायणः ॥ बृहदश्वो भरद्वाजः सशिष्यो रेणुका सुतः
॥ ६ ॥ वसिष्ठ इन्द्रप्रमदस्त्रितो गृत्समदो सितः ॥ कक्षीवान्गौतमो विश्वामित्रः कौशिको यस्सुदर्शनः ॥ ७ ॥
यमुनयो ब्रह्मन्कृतवानादयो मताः ॥ शिष्यैरूपेताश्चाजग्मुः कश्यपांगिरसादयः ॥ ८ ॥ तान्समेतान्महाभा
गानुपलभ्य वसूत्तमः ॥ पूजयामास धर्मज्ञो देशकालविभागवित् ॥ ९ ॥ रामः ॥ ॥ रामः ॥ रामः ॥

दत्तो जातं तु हि पूर्वं हि सामायैर्मैत्रो हि पुत्रो यथितेनार्हतीति ॥ १५ ॥ यथाश्रमः ॥ ८ ॥ उपविहितयथाश्रमसर्वं
दत्तो जातं तु हि पूर्वं हि साम्राज्यैर्मैत्रो हि पुत्रो ... ॥ यदर्थं श्रीकृष्णेन तस्याविवेके वर्णितः ॥ तदर्थं यति इतीति ॥ सर्वे
धर्मनिर्णयं ॥ कल्पस्तनिश्च पूर्विनिष्ठनवमेतस्य वर्ण्यते ॥ यदर्थं श्रीकृष्णेन तस्याविवेके वर्णितः ॥ ९ ॥ ततः शृणुष्व पृच्छतो ॥ मन्त्र
धांधर्माणां विवित्सया वदितं मिकया विनष्टानकृतेन्द्रदेवव्रतोभीष्मः ॥ १ ॥ ततः प्रोष्ठाय्य पाण्डुपुत्रैर्ष्ये ॥ तत्र
तदा तत्र समन्तात्प्राणमेवागता इत्यर्थः भगवद्गवकौशिको विश्वामित्रः ॥ इसतातः स्कोदांगिरसो हृदस्पति ॥

२६

८ ... २२

त्वयिमेनस्य विषया मतिरिति निश्चयात्थितेंततश्चाद्धमिसंगीकृतवत्यप्यानाकृतसाहमभागात्पश्चात्तोहृष्टा मात्स्वसृभद्राप्रमुखाः
स्त्रियऽप्यंसेत्रम्यानुज्ञापयस्व पुरे यास्य न॥ ७५ हि देशाक्षमणाद्वैवर्के विकाले निवसेत्तिसम्प्राप्यं निवारितः॥ अश्वाभीष्मनिर्या
णमहोत्सवं वत्स उच्चाहृतं कथा प्रश्नेति॥ ४६॥ व्यासाद्यैः॥ प्रतिबोधितोपि मुग्धो व्यामः॥ सन्ताबु प्रमतवित्वेनत्रायकृत
इष्टावेहयाते॥ स्वभक्त्या भीष्मनिर्याणमहोत्सवाय पतात्तासहकुरुते तु गतेषु॥ तन्मुखेनायं प्रबोधनीय इति ईश्वराभिप्रायः
कार्यद्वयविज्ञापकः॥ ननुज्ञानाद्विरितसृष्टः॥ श्रीकृष्णेनापि इतिहासैः॥ प्रबोधितो नाद्भुत ततन्त्रे हेतुः॥ प्रद्भुतकर्मणाय
ध्याकुरुपाण्डवसंधानार्थं गतो विषयो चितमेव वदन्नपि विग्रहमेव कृष्णौ चकारेत्यर्थः॥ अबोधमेव प्रपंचयति द्वाभ्यां॥
४५॥ प्राकृतेनाविवेकव्याप्तेनात्मनाभिन्ने देहे विप्राः॥ ७॥ पाकस्य श्वसृगालाद्याहारस्य देहस्यार्थे मे मया वद्धौ हो

तद्राद्धमित्रपामंत्र्य प्रविश्य गजसाह्वयं॥ स्त्रियश्च स्वपुरं यास्यं प्रेमणा राज्ञा निवारितः॥ ४६॥ व्यासाद्यैरीश्वरेहा
ज्ञैः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा॥ प्रबोधितोपीतिहासैर्नाबुध्यत शुचार्दितः॥ ४७॥ आह राजा धर्मसुतः चिंतयन्सुहृदां
वधं॥ प्राकृतेनात्मनाविप्राः स्नेहमोहवशंगतः॥ ४८॥ अहो मे पश्यताज्ञानं हृदि रूढं दुरात्मनः॥ पारक्यस्यैव
देहस्य बह्व्यो मेक्षौहिणीर्हताः॥ ४९॥ बालद्विजसुहृन्मित्रपितृभ्रातृगुरुद्रुहः॥ न मे स्यान्निरयान्मोक्षो ह्यपि व
र्षायुतायुतैः॥ ५०॥ नैनो राज्ञः प्रजाभर्तुर्धर्मयुद्धे वधो द्विषां॥ इति मे न तु बोधाय कल्पते शासनं वचः॥ ५१॥ राम॥

हिण्योऽहनाः अक्षौहिणी प्रमाणं आसेनोक्तं अक्षौहिणीप्रसंख्याता रथानां द्विजसत्तमाः॥ संख्या गणिततत्त्वज्ञैः सहस्राण्ये
कविंशतिः॥ शतान्युपरि चैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः॥ गजानां च प्रसंख्यानमेतावद्धि प्रकीर्तितं॥ ज्ञेयं शतसहस्रं तु
सहस्राणि नवैव तु नराणामपि पंचाशच्छतानि त्रीणि चैव हि॥ पंचषष्टिसहस्राणि तथाश्वानां शतानि च॥ दशोत्त
राणि षट्प्राहुः संख्यातत्त्वविदो जनाः॥ एतामक्षौहिणीं प्राहुर्यावदिह संख्ययेति॥ ४९॥ सुहृदः सेवकाः पितरः पितृव्याः
सद्रोघः पितरः पितृव्याः एवं शासनानुद्धेन दोष इति ये मामाहुस्तैनो राज्ञ इति॥ ५०॥ द्विषां वधे एनः पापं भवतीति
यत् शासनं शिलारूपं वचः कुतो न कल्पते बोधाय तद्वचः॥ प्रजाभर्तुरेव तद्धर्मो नृतात्॥ अयं भावः॥ स्वधर्मानामपमतो
व्यसनके द्वयोर्यनेन प्रजायाः पालनमात्रेण सम्यक्त्वामेन ज्ञात्वा स्वाय मेवेदं मानमिति॥ ५१॥ राम॥ राम॥

देवतं सर्वे ... निहितानि कर्माणि विहितानि कर्माणि स्मृतानि देहिनः हेतुमन्ति तपो ... तत्सामिन्
प्रेम ... श्लोकः यदिह ... यत्र यथा ... श्रीकृष्णदेव आह ॥ ९ ॥ एवं परं भगवान् सर्वभूताः का
लयन्ति ... पुमान् ॥ तत्तत्र यत्नो ... पुमांसः स त्वात्मतत्त्वं परमं यदि प्रसीदति ॥ १० ॥ तं भावं परमं व ॥ ११ ॥ त
म ... मेव ... यद्देहबुद्धिः ... विद्यमानं ... किं नाम ॥ १२ ॥ तत्र ममेव कारणं ये तथा प
दार्थकं ... सर्वस्तु ... विधातुः ॥ सर्वमेवमिदं ... स्वरः चेतनये ... साध्यो
ऽयं प्रवाहः तथा हि स चेति ॥ १३ ॥ तत्त्वतो नियोगकर्मकृते यमरूपो यः परम योगमिति मत्वैव धर्मं कालि ...
कर्म निर्वाणं ... तत्तत्र तत्तत्र ... तत्तत्त्वं सर्वं तत्त्वं ... समर्थः तथापि
तस्मादिदं दैवमनेकं ... तत्त्वं ॥ तत्संपादितं ... प्रतिपादितं ... ॥ १४ ॥ एवं भग
वान्नारायणो नारायणः पुमान् ॥ मोहयन्माययाऽऽत्मानं ... ॥ १५ ॥ ... भगवान्
नैवं ... ॥ १६ ॥ देवर्षिर्नारदः साक्षाद्भगवान् कपिलो नृप ॥ १७ ॥ यस्य ... तेषां ...
... ॥ १८ ॥ ... सर्वात्मनः समदृशः ... ॥ तत
कृते ... ॥ १९ ॥ तथापि ... भूपान् ... ॥ ...
साक्षात्कृष्णदर्शनमागतः ॥ २० ॥ ... स्वरूपम् ... बन्ध ... योग
... ॥ २१ ॥ ... ॥ ...
... ॥ २२ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥ ॥ राम ॥
देहिनः सर्वात्मनः ... हेतुर्देहेन ... ॥ २३ ॥ तथापि समर्थे ... भूपं ... तत्र ...
साक्षात् ... ॥ इदानीं ... श्रीकृष्णस्य ... ॥ २४ ॥
... तत्र ... ॥ ...
... ॥ ... स्थितः ॥ ... ॥ २५ ॥

हृदिस्थं संपूरतः आसीनं पूजयामास ॥९॥ उपासीनान् समीपोपविष्टान् प्रश्रयो विनयः प्रेम स्नेहस्ताभ्यां ३।
प्रमत्तानां संगतानामनुपालितेन दैश्रुवनतानभ्याचष्ट अभ्यभाषत ॥ अनुरागाश्रुभिरंधीभूतेन चक्षुषा उपलक्षि।
तो ह स दर्शितिवान् ॥ अभिभाषणमाह अहो कष्टमित्येकादशभिः ॥१०॥ हे धर्मनंदना क्लिष्टं यथा भवति एवं जी।
वितुं नार्हथ योग्यं भवति ॥ यदेतदहो कष्टं अन्याय्यं च यतो यूयं विप्रधर्माच्युताश्रया यो।
येषां ते ॥११॥ किंच संस्थिते मृते बालाः प्रजा यस्याः सा वधूः पृथा ॥ तोकानि पुत्रा विद्यते यस्याः सा तोकवती।
क्लेशान् प्राप्ता मुहुरिति सर्वः ॥ कालकृतमेव नान्यकारणं यतः सर्वमिति ॥१३॥ भवतामप्रियं यस्य काल

कृष्णं च तत्प्रभावज्ञ आसीनं जगदीश्वरं ॥ हृदिस्थं पूजयामास माययोपात्तविग्रहं ॥९॥ पांडुपुत्रा
नुपासीनान्प्रश्रयप्रेमसंगतान् ॥ अभ्याचष्टानुरागाश्रैरंधीभूतेन चक्षुषा ॥१०॥ अहो क।
ष्टमहोन्याय्यं यद्यूयं धर्मनंदनाः ॥ जीवितुं नार्हथ क्लिष्टं विप्रधर्माच्युताश्रयाः ॥११॥ संस्थिते।
तिरथे पांडौ पृथा बालप्रजा वधूः ॥ युष्मत्कृते बहून्क्लेशान्प्राप्ता तोकवती मुहुः ॥१२॥ सर्वं का
लकृतं मन्ये भवतां च यदप्रियं ॥ सपालो यद्वशे लोको वायोरिव घनावलिः ॥१४॥ यत्र धर्म
सुतो राजा गदापाणिर्वृकोदरः ॥ कृष्णोस्त्री गांडिवं चापं सुहृत्कृष्णस्ततो विपत् ॥१५॥ न ह्यस्य
कर्हिचिद्राजन्पुमान्वेद विधित्सितं ॥ यद्विजिज्ञासया युक्ता मुह्यंति कवयोपि हि ॥१६॥ राम ॥

वशवर्ती सपालः ॥ यदेतदुर्गतं तेनापि कालस्य माहात्म्यं दर्शयति ॥१४॥ श्रीकृष्णः स्वयं नेता यत्र ते ।
विपत् ॥ तत्प्रसादाद्देवकृतः कालो विपरीतः ॥ न तु कृतं कथं कालो नियामकः ।
तत्राह ॥१५॥ न ह्यस्येति ॥ अस्य गुप्तानि रहस्यानि ॥ विधित्सितं ॥ ...यस्य विधित्सितस्य।

इति [illegible] मनो [illegible] पक्ल्पितमर्पितं [illegible] ||२|| [illegible] भवतीति [illegible] कामाय [illegible]
[illegible] स्थिगतः [illegible] सास्मिन्नूय [illegible] स्वमहन्नामीमर्थः || तदेव [illegible] स्वर्धमाह [illegible] मपरम
[illegible] स्यमवर्णनवस्तुविन्दारि [illegible] विधी [illegible] नवीन || नतस्व [illegible] पत्रिता [illegible] मनोवदः
[illegible] इत्यर्थः निहतेमिष्टके प्रपन्नयति यतः || [illegible] भवति ||२५|| इदानीं [illegible] नम्रतिः
[illegible] रतिप्राधेयते || त्रिभुवनकमनं निवेतामकमेव [illegible] नाव [illegible] वर्णायपन
न || [illegible] कालीनारविन्दराजस्वनच्छोगंधीनप्रमैति [illegible] || स्फलक [illegible] नाव्याप
[illegible] || विनयवन्तमा [illegible] प्रवताहल [illegible] नातिरस्त विनयमवितामनवलोयन [illegible]

श्रीपाद्याद || इतिमतिरूपकं [illegible] कान्तपंगवे विमुक्ति || त्वमत्वम्पगतेक [illegible] हिह
नं [illegible] प्रवाहः ||२५|| त्रिभुवनकमनमानवर्ण [illegible] विकासौरवारयाने || [illegible] कजा
लावनाननाञ्जविनयमवेरतिरस्तुमेनवधा ||२६|| [illegible] विस्फकाचनतिन [illegible]
[illegible] || मनमनिविभिन शारे विमिध्यमानत्वविविलमत्वावेसत्कमस्ता ||२४|| ||राम|| ||राम||

[illegible] ||२६|| [illegible] विपुल [illegible] समंततः [illegible]
[illegible] विकी [illegible] भजानेन्द्रलितं [illegible] मासयत्यस्मिन् [illegible]
[illegible] पुनः किंभूतेमदीयस्त्रीस्त्वा [illegible] || विमिध्यमानानवयस्य || [illegible]
[illegible] ||२५|| [illegible] || यावदेनानि [illegible] वस्थितानि [illegible]
[illegible] || [illegible] स्थिते [illegible] || [illegible]
[illegible] पुरवृन्दाकालतह [illegible] नवति || [illegible]
[illegible] केवलं || [illegible] मावहन्ति

तन्स्मान्नु कर्णपर्वाख्यमाकर्ण्य ॥ ४४ ॥ युद्धस्वभावेन विहिता त्रसंज्ञातिनिमापालानपर्मानर्णायामासनेति तत्तीयानाव॰
यः यथावर्णानर्णयधर्मान् ॥ वैशंपायनागम्यानुपाधिम्यांक्रमेणाम्रातं ॥ अथ यनिह निपुण तिरूपलक्षणांपैषांमान ॥ ६न
स्तनैवविशेषमाहदानेति ॥ ४६ ॥ मोक्षधर्मान्नृपामादीन्भगवद्धर्मान्नरुविनोपर्ना न्हादशानां नियमद्रूपान् ॥ समासा।
थंसोसंतेयविस्तारेणावेवयोगात्तु पायेनतन्नाम्या ॥ ४७ ॥ धर्मादीन्युपथाविकारं प्रतिनियतोपायसहितान् ॥ यथा।
यथावतनानावोनेषुयेऽनिमासः तेषुयथासतितथावर्णयामास ॥ ४८ ॥ केदवेन्नपामसुयमसः ॥ ४९ ॥ सहस्राणी

सूत उवाच ॥ प्रतिष्ठितस्तदा कर्णस्य पानं प्राप्य जये ॥ शृष्टक्षदिविपान्धर्मान्नृषीणामनुसृत्य ततो ॥ ५० ॥ युद्ध॰
स्वभावविहिता नमथावर्णयथाक्रम ॥ वैशंपायनोगोपाधिम्यामाम्नातो भपलक्षणान् ॥ ५१ ॥ दानधर्मान्॰
२ राजधर्मान्मोक्षधर्मान्विभागशः ॥ स्त्रीधर्मान्भगवद्धर्मान्समासव्यासयोगतः ॥ ५२ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां॰
महोपायाम्यथाश्रुते ॥ नानाख्यानेतिहासेषु वर्णयामास तत्त्ववित् ॥ ५३ ॥ धर्मप्रवदनस्तस्यसकालः प्रत्युपस्थि॰
त ॥ योयोगिनःक्वेदमनो नीकिनम्नतापल ... नतोयसंहस्तनिव ॥ सहस्राणीविमुक्तसंगमनस्था।
दिहरूपे ॥ कलेलसमीनपदे चतुर्भजेषुवः स्वानी ... निरूप्यवाधायपत ॥ ५४ ॥ विशुद्धयाधारणायदहना
शुभान्तदैवतैवाशुगताग्रुभय ... निहत्सर्वादियद्दनविभ्रमः ॥ तद्भूतज्यंच जतजनार्दनम् ॥ ५५ ॥

युद्धे समीपमस्य ... रूपिनोनपती तिपालयती सहस्राणीभीष्मः ॥ स्तत्सगोविति पाठे सतस्वार्थचनीतिः ॥ तस्मै
तोमो ... पानोगये प्रवरोपयान त्रि ॥ समीक्षितहृदोवमनोवाप्यपद ५६ ॥ जनपेवच्चत्र नायाय ... नायाहतः।
... ॥ तस्यमौक्ष्णस्योत्तया हृदयाहृद्भावगतस्त्यपथ्यमोगसमः ॥ धनपवनिवृत्तः सर्वद्विपदीतो॰
नाविर्भावोपसामिः ॥ जगदेहद्रूपममफलद्रूपंपुनिकमेवं ... पार्थधियः प्रथमस्तत्तमयंति ५७ ॥ ॥ ... ॥

विनयोर्नु नतमस्य पुवकडुंतु दस्तककृतेन रपि रतलीयोय हतनश्रिनाननें। प्रतोदोयेन ... तत्प्रकृतीहृतेतिसस्य ... स्वत्वा
नांवपमय॥ मपूतालेसंनियपत्नतश्चिन॥ वलादि भ्रुकुटि ... ॥ ...
पाश्रियेतीगोयशोभमानेभूमृपामनेमिको॥ नतप्रायत्वतीति विलोकिते रुनिमपने ... कृतिः ...
विनेमूर्धनराङ्करत्नपुंडेकनाः मवेयनिवैत्वास्वरूपंतन्मानस्त्रूपमामाइनि द्वियदत्तपमन्नाव॥ ननप
सेणपुष्ट मानाकलनस्वरूपंमप्रतिपत्नत्र हि॥ पत्नेममरोमुनिमापुत्रिमारूपंमाह॥ ४॥ प ललितागतिस्थवि
लामादिसंकुलगम्यादिमिराम्मीयजरीयेवोवं त्वनाः॥ ... मानःप्रजानामंता ग्रनेरकेटेनमरनोपाःस्व

विजयरथयत्रइंव ग्रतनोवेधूनद यरश्मिन्विनकि ...येलणीये॥ भगवतीति तिरत्तमेममूर्धयंमि
दनिवीसहतागतास्वरूपं॥ ३२॥ ललितानितिविलाससवल्गुहासप्रमतापनि॥ तणकाले नो
हमानाः कृतनमनकृतनवमनुमदाधाः मकृतीमानिकलयनामोपवधः॥ ४॥ मविगलनप
वर्यसंकुलेनः सदसि युधिष्ठिरराजसूयएषा॥ अद्भुतामुपपेदेईवतणीयो मम हषिगोचर
पथतात्मा॥ ५॥

नपवनदेकविनत्वेननत्पकृतंकमंगोवर्धनोधारणादिकमनुकृतनवमोगोपवधः॥ पमप्रकृतिस्वरूप
मामन॥ प्रगतिमदरिलोपत्वार्थः किलप्रसिद्ध॥ तस्मिन्मोरनिरत्नितिदर्वेणवयाजगात्मन्तामन्त्र
स्य यद्याकोरूपमहामहिमेत्मेवमाश्चर्येणविलोकनीप॥ तन्तु उपपेदेप्राप॥ एवंजगतमात्मामममहाष्टि
गोचरः दृष्टिविषय॥ मत प्रविप्रकटोवनते महाभाग्यमिति भावः पोहं कृतार्थोस्मीतादृतमिति ॥

शा॰ गीता॰ ८ [illegible]

एवं हि त्वं स्थितानां पश्यन्तानां त्वां मुखमिव मुखं स्वग्रस्थितानां ध्यातीनिरीक्ष्य नर्थ्यः ॥ सज्जन वपादि मेनि। स्या न दृष्टं वीनाम् ॥ एवमुक्तार्जुनसंख्येरथोपस्थउपाविशत् ॥ उन्स्मस [illegible] शोकसंविग्नमानसः इति ज्ञमतिमहं नेत्यादि क्रमाद्दिने केवलं न नैवजमाश्रवत् ॥ किंन्वविघाहरणे नापि मम न महानमग्रहेरुतवानि मादृ क्षार्थ्यां ॥ ध्व ॥ सनिगमममु स्वतवाहं महापम्न ज्ञेकारिथ्यमीमे वंश्वनां स्वप्रतितांहित्वा पीकलं यिद्यामीमेव त्वर्य मश्वनिर्णो ॥ अतंसमंयपथाभवतितथाहि कृपिकां करोयोऽपयथ्यः संन ॥ वस्तुतः सहस्रे वावतीर्णः श्रवस्तुतः मन् पाप्मपातन्त्वभिमुखमपावन ॥ इमंदृनंहृतिः सिंहदवकपश्चनो ॥ पतरथ्यचरणंचक्रेपेन स्वः ॥ नतावरभ मन्

एवहिनष्टननामुखं निरीक्ष्य सज्जन वपादि मुखमपरोषद्वय्या ॥ क्रमतिमह दान्यदेवयापश्चरण रतिः ॥ पर स्मृतमामेल ॥ ख ॥ सनिगमममपद्मायमम्नतिनाम नमपिकार्त सवस्तुनोरयस्तुः ॥ धृतः य चरणोप्पयाज्वलदृद् ॥ रिरिवदृतकिमंगतनेनरीयः ॥ २४ ॥ गिनविद्मिवेदहनोविष्णो दंसाः तनजपरिस्तुत श्वेतताविनामे ॥ प्रसभमभिममासमहपाप्नेसमवतु भगवान्तिमुकुरः ॥ २५

नृष्या नापविस्तनेकरास्यमर्वश्वन भुवनभारे याक्तिपदंद लकः लनंनीनो ॥ दृष्णी पश्लयामेनैकलं अनयवि गनेपतिनमन्तरीयंव स्यूपस्समु केदामेगानिर्भिद विलमनेरागावय ॥ २४ ॥ पदेवप्राप्य [illegible] सर्वानि नाविनो ॥ नितिस्मे मेधिा नेक्लोश्या विश्रिदेहृतरुपरिनोनोति [illegible] तव पवना [illegible] रणपरिस्तुतयाम ॥ प्रशमेवलाहमायं तमकेनमपतिक्रमव्यहृष [illegible] नयाहता का धनीतकेन [illegible] पहृपाणीवलासेनः ॥ वरकनस्नम [illegible] ॥ २९ ॥ सवद्विपदनी ॥ ३० ॥

श्रीमद्भगवद्गीता [illegible] ॥ ६० ॥

दृष्पामे कृतकार्यस्य हस्तिनापुरतो हेतोः स्त्रीभिः सं॥नुपमानस्य वर्ण्यते द्वारकागमः राज्यं च कोऽसृहं तत्र इकृतिदृतेतिसस्व
रितेः कथने स्वर्थितिरियते तयाद्यविंशाध्याये स्पृश्यः संप्रामो ये यांते प्रत्यपवधनादिहवे। वादननापिनः तान्हत्वा...
युवथड्ःखेन संकुचितमेयाः राज्यलाभे तत्प्रान्ते...वाकथयते प्रदत्तः प्रहृत्तो बानतः किमकार्षीत ॥ स्वह...
कृतस्यप्रीतिपर्यालोचमहत्तनष्टया ध्यायेनानरमाह॥ वकांक्ष्ये संवोदविन्नायई। तेदहाणेनसंवोदाकारितिने... दीर्घ
नवंशा। द्वा मिदं तं ...वोवनं तस्माद् हृताः काधयोत्रिसे ननि द्वेतदव्यनिजवान्येनिवेषपराक्रमहनादेत्पक्षो
शौनकः हत्वास्वरिक्थस्पृध आततायिनो युधिष्ठिरो धर्मभृतां वरिष्ठः ॥ सहानुजैः प्रत्यवरुद्धभोजनः कथं प्रवृत्तः
किमकार्षीत्ततः ॥१॥ सूतः वंशं कुरोर्वंशदवाग्निनिर्हृतं संरोहयित्वा भवभावनो हरिः निवेशयित्वा
निजराज्य ईश्वरो युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह ॥२॥ ...
...॥३॥ कामं ववर्ष पर्जन्यः सर्वकामदुघा
मही सिषिचुः स्म व्रजान्गावः पयसोधस्वतीर्मुदा ॥४॥ नद्यः समुद्रा गिरयः सवनस्पतिवीरुधः फलन्त्य
ओषधयः सर्वाः काममन्वृतु तस्य वै ॥५॥ नाधयो व्याधयः क्लेशा दैवभूतात्महेतवः अजातशत्रावभवन्
जन्तूनां राज्ञि कर्हिचित् ॥६॥

किमकार्षीदि ...त्यस्योत्तरमाह वंशमिति ॥१॥ ...प्रत्ययदित्तानं परमेष्ठयाधीनं जगत्तत्र ...मिन्त्वेवं भूतेते
नविधूताविभ्रमः अहंकर्तेत्यादिरूपो मोहो यस्य सः ॥ अनुजैरनुवर्तितः ॥ सेवितः ...श्रीकृष्ण एव उपाश्रय
...॥२॥ ...कामम् इति त्रिभिः ॥३॥ महीम्
यस्य सः परिधिः समुद्रः ॥ तत्र पर्यंतां ...पृथ्वी पालयामासेत्यन्वयः ...सिषिचुः ...॥४॥
...कामं दोग्धी बभूव ऊधस्वतीः ...॥५॥ ...देवं च भूतानि आत्मा च देहो येषां ते
...॥५॥ आधयो मनोव्यथा व्याधयो रोगाः क्लेशाः ...दैवं च भूतानि ...
वकादीनां जन्तूनां न भवन् इदानीं द्वारकागमनं निरूपयितुमाह उपित्वेति ॥६॥ ५

ग मा

नमिममजं सम्यग्विधितानः । प्राप्तोऽस्मि सम्पक् तमाहं । विधूतभेदमोहः । नदर्शभेदस्योपाधिकत्वमाशात्मकल्पिता ।
नात्स्वयं निर्मितानां शरीरभाजां प्राणिनां । हृदि हृदि प्रतिहृदयं [illegible] पिष्ठितं प्रकाशरूपत्वात् [illegible] ॥ नैकधास्य ने ।
कधाधिष्ठानभेदात् । अनेकधा तमिमर्थः ॥ अत्र दृष्टांतः सर्वप्राणिनां हृदयहृदये प्रतिएकमेवार्कस्य [illegible] धामती
नमि [illegible] ॥४२॥ मनोवाग्दृष्टीनां हृत्त्रिभिः परमात्मनि ध्रीकृते अतएव लीनः प्राप्तोऽयम् ॥४३॥ निष्कले निष्पापे
संयम्यमाननमिलितमात्मतापालस्य ॥४४॥ देवैर्मानवैश्च वादितावादा मध्ये यस्याप्येवोनुरूपवः ॥४५॥ निहैतुलाटी

नमि मम हृन्मजं शरीरभाजां हृदि हृदि पिष्ठितमात्मकल्पितानां ॥ प्रतिहृदयमिव नैकधार्कमेकं समधि
गतोऽस्मि विधूतभेदमोहः ॥४२॥ सूतः ॥ क्लृप्तव्येव भगवन्निमनोवाग्दृष्टिं हृत्त्रिभिः ॥ आत्मन्यात्मानमा
वेशयन् सीनः प्राप्तस्त्वामरमन् ॥४३॥ संयम्यमानमात्मापमीष्यत्सर्वाणि निष्कले ॥ सर्वेव भूवस्तन्नीव
यांसी वदितात्मये ॥४४॥ ननु [illegible] देवमानवलादितः ॥ [illegible] पेतः पुष्प
वृष्टयः ॥४५॥ नष्टनिर्हेतुरागादीन [illegible] मार्गेन ॥ [illegible] मुहूर्तं [illegible] भवत् ॥४६॥
नष्टवसुर्मुनयो [illegible] नामभिः ॥ [illegible] ॥४७॥ [illegible]
पिष्ठितो [illegible] ॥४८॥ [illegible]

निर्ग्रंथात् [illegible] मर्त्यः ॥४९॥ [illegible]
दयये [illegible] नामभि [illegible] रिति ॥५०॥ [illegible]
रं ॥५१॥ प्रथमनवमः ॥ ॥

प्रेमव्रीडास्मितपूर्वाणि वीक्षणानि यासां ताः ॥१६॥ गुडाका निद्रा तस्या ईशो जितनिद्रोऽर्जुनः ॥१७॥ व्यजने चामरे जगृहतुः मधुपतिः श्रीकृष्णः ॥१८॥ सत्याः श्रीकृष्णे तासामभिव्याप्तेः किंतु नानुरूपाश्च ताः अनुरूपाश्चेति निर्गुणस्य परमानंदस्य सतो भवेत्सादयो नानुरूपाः गुणात्मनो मनुष्यनाट्यवतारे अनुरूपाश्चेत्यर्थः संधिरार्षः ॥१९॥ सर्वासां श्रुतीनां मनोहर उपनिषदो मूर्तिमत्यः सत्यः तं संजल्पमप्यनेदन्नित्यर्थः तत्र तेजःसौंदर्यातिशयेन विस्मिताभ्यः सखीभ्यः सख्यः कथयंति नात्र विस्मयः कार्यः साक्षादीश्वरत्वादस्येति तदेवाहुः चतुर्भिः ॥२०॥ वै स्मरणे किलेति प्रसिद्धौ ग्र

प्रासादशिखरारूढाः कुरुनार्यो दिदृक्षया। ववृषुः कुसुमैः कृष्णं प्रेमव्रीडास्मितेक्षणाः ॥१६॥ सितातपत्रं जग्राह मुक्तादामविभूषितम्। रत्नदण्डं गुडाकेशः प्रियः प्रियतमस्य ह ॥१७॥ उद्धवः सात्यकिश्चैव व्यजने परमाद्भुते। विकीर्यमाणः कुसुमैः रेजे मधुपतिः पथि ॥१८॥ अश्रूयन्ताशिषः सत्यास्तत्र तत्र द्विजेरिताः। नानुरूपानुरूपाश्च निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥१९॥ अन्योन्यमासीत्संजल्प उत्तमश्लोकचेतसाम्। कौरवेन्द्रपुरस्त्रीणां सर्वश्रुतिमनोहरः ॥२०॥ स वै किलायं पुरुषः पुरातनो य एक आसीदविशेष आत्मनि। अग्रे गुणेभ्यो जगदात्मनीश्वरे निमीलितात्मन्निशि सुप्तशक्तिषु ॥२१॥

माणा द्योतकं यत्पदं एवमाह ह्रीनीषिः पुरुषः आसीत् स एवायं श्रीकृष्णः कः य आसीत् अविशेषे आत्मनि निष्प्रपंचे निरूपके दा अग्रे गुणेभ्यो ... निमीलिताः जगत्तामात्मनि नीवेने मीलिता ... निमीलिताः आत्मनि तिलसम प्त सुप्तं पदं ज्ञातापेकवचनं ईश्वरे लीनरूपे ... विष्णुस्तस्य इत्यर्थः ... मा सुप्ताः स्थितिरुपसंस्थी जीवोपाधिभूत सत्त्वादि ... किल यत् ... निःप्रपंचावस्थानमुक्ता ह्येदं ... तस्मान्न भाह ॥२१॥

स्मरः सुभद्रया ॥ नेवृधिधिरे ॥ पृथुलः पुनरायाहि रूपार्थं जातो सेनन ॥ [illegible] धवी [illegible]
माश्च स्त्रियो मनयमनानुयानर्थी । पुनर्नरे तालर्थानां कृष्णोक्ता लिखितं मोदः । [illegible]
षांकृ स्मविरद्धा मकरं नैमृगपमार्थे नाहतानेगारि निद्रामग्ना ॥ समीरणा [illegible] योनिरि [illegible]
नसः सद्भिः कीर्तिमानं कृतिक्रतुं सस्यया ॥ कृष्णः स्याल्लार्थमत्ये गमनं [illegible] ॥ दर्शनादिमन्तामिनधीकं
स्तेमयला पुनला धीयमाने ॥ १२ ॥ अत्र एवानिमिषेन दैत्य रूपे नवीहमानानुमनायरथे वलविसमः स्तेन समय कल्याः

उषितार्हत्तिनपुरेमासा कंपयाहूवि ॥ स्वदृशं नविरोकाय स्त्र मुपुत्रियकामया ॥ ९ ॥ धामे स्वकामनुतानः
परिष्वमाभिवाद्यते ॥ आरोहरथं के स्त्रिनविष्णो मिवादिनः ॥ १ ॥ सुभद्रा देवी पदीं कृं जीवितादृननयानया
गांधारीधृतराष्ट्रस्य यथुलं मानमाप मो ॥ ४ ॥ हकोरस्त्रधर्म्यं प्रवियोमत्युमहतादृषः ॥ नेमेहि रविवि
सैतो विरहमाकृधनवनः ॥ ५ ॥ ससंगान्न ताडः सुंगोष्ठाने नान्महतवृथः ॥ कीर्तिमानय पापसमकृदा ॥
कण्ठियाचनं ॥ ६ ॥ तस्मिन्नयनलधिपः पार्थाः सहैवनिहं कृधं दर्शनयाेषनाललायश्रायनासनभोजनैः ॥
सर्वे तेनिमिषेयलेस्मन्कुर्वनचेतसः वीतांतः स्नेहसंबद्धा विविकल्लयननरन्नः ॥ ७ ॥ महेप्रवकुलदाया ॥
मौत्सुक्यादेवकीहते निर्यान्यगारात्रोभद्रमितिस्याद्वाय वस्त्रियः ॥ ८ ॥ मदंगप्रांतवमेर्यद्भवीतायो ॥

श्वतएवमनुयातानिचितामिषेया ॥ १३ ॥ आगारो [illegible] त्रिर्गकृतिमतिदेम्बकाडेतोः इन्नल [illegible] दायमकृमकंधनं
ने नेष्ठ वत्ले मितवंतः ॥ तत्रहेतः ॥ अभद्रनोस्यादमंगलेमाभूदित्यनदर्थ ॥ १४ ॥ मदंगादयोदृष्टावायमेदः ॥ १५ ॥
रामायनमः ॥ रामायनमः ॥
राम ॥

श्री
भा॰ प्र॰
टी॰
३३

यद्यस्माद्देवपुरुषोत्तमः श्रियः पतिः स्वजनमनायदोकलं प्रवृत्तिमकरोति अत एव ह्यायानमंनत्वं क्रमेणेन
मधोर्वनं मधुपुरीस तत्कोसि अनन्तं तदु एनेमितिनमार्थं स्यापि अन्यता तिशये नाल मितिन ज्ञात्वा स्वयं अद्रे
रसुतं ॥ २८ ॥ अहो वनेत्यादि स्वर्यं किंतल कृशं स्थलीद्वारकाो स्वरोढ कृष्णं इति पयशः तस्यतिरकृष्णपरि भवतानीं
भवस्युएएयथा स्वकीयं भवनीतिपत् एवो पत्रत्याः ॥ अनान्स्वानुगृह्णो राधितं से वितं स्विनपूर्वो बलोक य
दानुग्रहार्थं ऽधितं दृष्टं स्वस्यात्मनः प्रति श्रीकृष्णं ननु पिता दिवहे हमात्रयरि निर्दापप्रयं तिसम्पदोभा

अहोऽस्मलोकं ह्याया तमे यदोकलं अहोऽस्मलोके दुर्लभं नमे मधोर्वनं यदेषपुंसामृषभः श्रियः प्रियः
स्वजनमनाकक्रमेणेन वेनाति ॥ २८ ॥ अहो वनस्य पश्या॰ तिरकृष्णस्थलीपुएएयवाशुस्कीभवः
पश्यतोति निम्पदं गुणहे विनं मितावलोके स्वपतिस्थवस्मता ॥ २९ ॥ स्वर्लक्षितस्वानन्दनादिने
पूर्वः समाविनो यस्य गृहीतपाणिभिः विगतिय सम्बे पराजितस्य दुर्वासि ॥ तेमयु
यदापायाः ॥ ३० ॥ यावीर्यं श्रुकेनहृता स्वयं वरे प्रमथ्य वैद्यप्रमुखान्हि शुष्मिणः पश्युनसे
तांव मनारयोपनयास्त्रहृतामी भव वैमहत्तमः ॥ ३१ ॥

यमित्यर्थः ॥ अधिनमितित्यादेस्त्वानग्रहार्थं मधिनितं हताति निर्वासैरेन तत्स्वर्गीलोमित्यर्थः ॥ ३० ॥ हे सखि स्वस्य गृ
हीतपाणिभिः पत्नीभिः शैपवरायमेवद्भुतेरमानतेयुगमाव्रतः ॥ मत्र पदमहो आपाय श्रिनेगास
तः समोहप्रामाः ॥ तिममोहन मन्ना॰ एनम्परं वः यासितनाम्भ ॥ ३१ ॥ श्रीनंभारपट्ठ स्वलक्षेनम्
विकितोवाली हः स्वमयु वसीवस्त्रुयवस्रतनाग्गिम हसित्वा... ...मो भूति ...ता ... ... सांव
स्यमादीनाताः ॥ याश्चायश्च प्रमुखाकस्वाम्नोकेनान्वय ॥ ३१ ॥

स एवासम्भुतं स्थितिरेव प्रकृतिमनुस्मानयि ष्टितं तानि भूयः पुनः स विप्रवाहस्या [illegible]
निजवीर्यचोदितो स्वकालशक्तिप्रेरितो ॥ स च भूतानां जीवानां मायां मोहिनी अनवच्छिन्नां [illegible] कृति
कृतौ ॥ किमर्थमनु संसारस्य नामरूपे भवतः निजो वेदरूपनामनी विधानु मिकेन ॥ उपाधिभूतं जीवानां
गायेमर्थः कर्माणि च ॥ विधानं देवानूर्तानिवानि तानि प्राग्रूपाणि प्रकृतिदिति ॥ अपरं शुक्लं मतिर्लम्भस्यामि
र्लद्रूमिमाह ॥ २४ ॥ स वै य पुरुषस्य पदं स्वरूपं विकान विजितो मानवि स्वप्राणोयं तद्रवं भाव स्वस्य प
श्यति ॥ केन भक्त्या उत्कलिङ्कं वितो मलस्यात्मा शुद्धि स्वेन हेतु मनिवगपयावुद्रोश्कृति ॥ बुद्धो वे मलस्य प
यमेव स्त्रेन विन्याकृत्नं देशं स्वविणध एव मनेवुद्धि परिमाष्टु सम्यक् शोधयेत महति तन्नयो गाद्यदूर्घः ॥ एवं

स एव भूयो निजवीर्यचोदितां स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम् ॥ अनामरूपात्मनि रूपनामनी
विधित्समानोऽनुससार शास्त्रकृत् ॥ २५ ॥ स वा अयं यत्पदमत्र सूरयो जितेन्द्रिया निर्जितमातरिश्वा
नः ॥ प्रपश्यन्ति भक्त्युत्कलितामलात्मना नन्वेष सत्त्वं परिमार्ष्टुमर्हति ॥ २६ ॥ स वा अयं सख्यनुगीतसत्
कथो वेदेषु गुह्येषु च वेदवादिभिः ॥ य एक ईशो जगदात्मलीलया सृजत्यवत्यत्ति न तत्र सज्जते ॥ २७ ॥ यदा
त्वधर्मेण तमोधियो नृपा जीवन्ति तत्रैष हि सत्त्वतः किल ॥ धत्ते भगं सत्यमृतं दयां यशो भवाय रू
नस्रो दोषपएव सत्वेत्रानेपरिमार्ष्टुं नापाप्रिनंद्रूतगमनेनाप्रस्यतीमविनंवाईति ॥ किं तेनेनेव सम्यगीनकामिप्र
र्थः ॥ एष श्लोकत्तमाह ॥ य एक ईश इत्यादि एवंभूतस्यैवा ॥ हेसत्वियो वेदे गुह्यस्यागमे गुह्यं वेदस्य निरूपकेरनु
गीत सत्कथः ॥ अनुगीता सम्यक्कथा यस्य स एवायमानप्रकारमाह ॥ य एक ईश इत्यादि एवंभूतस्यानावता
रकारणत्वमाह ॥ २७ ॥ तमो व्याप्ता धीर्येषां ते नृपा अधर्मेण जीवन्ति केवलं प्राणान्धारयन्ति ॥ तत्रैतदा एव भवाय

श्री
भा. प्र.
१६

इति श्रीभावार्थदीपिकायां प्रथमे द्वादशे प्रथमः ॥२॥ श्रानन्दैः स्तूयमानस्य गीतैर्विशुद्धबुद्धिभिः एकादशो निगम
कथा देवेन्द्रस्य वर्ण्यते उत्सवे कृष्ण लक्ष्मीपते द्वारकां जनतो रणोऽलम सङ्गतदीपालिस्वपुरं प्रमुदाविशत् ॥ स
द्वारकामहत्त्वाद्दूरमेरणां च जनः स्मृत्वेवं दृष्टो वा दिनवान् ॥१॥ ईश्वरः ग्रालेख्य काशीपुमेघवल्लेखा ईप
स्वमः तक थमुच्च कामो श्रवुजघ्रेईरनाक मनमम हे कलहसो राजन् हंसो पथ्याव कालिनद्दन ॥२ ज
यातो यद्ध यनस्म भयाव हं प्रस्तु घग्रः प्रत्युः ज्ञगमु ॥ भर्तृ दर्श नेलालसात्मनु ओयासांता ॥ ॥ ततत्त श

इति श्री भागवते प्रथमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥२॥ सूत उवाच आनर्तान्स उपव्रज्य स्वृद्धाञ्जनपदान्स्व
कान् ॥ दध्मौ दरवरं तेषां विषादं शमयन्निव ॥ स उच्चकाशे धवलो दरो दरो प्युरुक्रमस्याधरशो
णशोणिमा दध्माय मानः करकञ्ज सम्पुटे यथाब्जखण्डे कलहंस उत्स्वनः ॥ ॥ तमुपश्रुत्य
निनदं जगद्भयभयावहम् प्रत्युद्ययुः प्रजाः सर्वा भर्तृदर्शनलालसाः ॥ ॥ तत्रोपनीतबलयो रवे
र्दीपमिवादृताः आत्मारामं पूर्णकामं निजलाभेन नित्यदा ॥ प्रीत्युत्फुल्लमुखाः प्रोचुर्हर्ष
गद्गदया गिरा पितरं सर्वसुहृदमवितारमिवार्भकाः ॥ नताः स्म ते नाथ सदाङ्घ्रिपङ्कजं वि
रिञ्चवैरिञ्च्यसुरेन्द्रवन्दितम् ॥ परायणं क्षेममिहेच्छतां परं न यत्र कालः प्रभवेत्परः प्रभुः ॥ ॥ [illegible]

नमो [illegible] नीतः समर्थितः बलयस्तु या यनानि पाणिभिः निरपेक्षं [illegible] वो [illegible] पिद्दु टांत ॥ दे
दीपमिवादृता ॥ पितरं सर्वकाम वसर्वं सुहृदमवितारमर्भका [illegible]
नतं [illegible] आत्मा [illegible] मंश्र [illegible] पिद्दिनु [illegible] काम
[illegible] ॥ भवनकास्थ [illegible] [illegible]

३३

एताः स्त्रीत्वमपास्य केवलं साधु शोभनं कुर्वते अपास्तपेशलमस्वातन्त्र्येण तुच्छं [illegible] ॥ निरस्तशौचं [illegible]
तत्र यासां गृहात् पुष्करलोचनः पतिर्न जात्वपैति निर्गच्छति ॥ आहृतिभिरुपहारैः [illegible]
स्पृशन्नानन्दयन् ॥ ३० ॥ एवंविधा गदन्तीनां गिरः सस्मितेन निरीक्षणेनाभिनन्दन् ययौ हरिः [illegible] ॥ मधुद्विषो
गोपीथाय रक्षणाय परेभ्यः शत्रुभ्यः शङ्कितः प्रायुङ्क्त ॥ [illegible] दृढं स्निग्धान् [illegible]
नीः स्वनगरीं सेना ॥ ३२ ॥ कुरुजाङ्गलादीन् देशानतिक्रम्य प्रतिकोशं लाघवेन [illegible] मनाग्विभुः ॥ ३३ ॥

एताः परं स्त्रीत्वमपास्तपेशलं निरस्तशौचं बत साधु कुर्वते ॥ यासां गृहात्पुष्करलोचनः पति- र्न जात्वपैत्याहृतिभिर्हृदि स्पृशन् ॥ ३० ॥ एवंविधा गदन्तीनां स गिरः पुरयोषिताम् ॥ निरीक्षणेना- भिनन्दन्सस्मितेन ययौ हरिः ॥ ३१ ॥ अजातशत्रुः पृतनां गोपीथाय मधुद्विषः ॥ परेभ्यः शङ्कितः स्नेहात्प्रायुङ्क्त चतुरङ्गिणीम् ॥ अथ दूरागतान् शौरिः कौरवान् विरहातुरान् ॥ कुरुजाङ्गलपाञ्चालाञ्छूरसेनान्सयामुनान् ॥ ब्रह्मावर्तं कुरुक्षेत्रं मत्स्यान्सारस्वतानथ ॥ ३४ ॥ मरुधन्वमतिक्रम्य सौवीराभीरयोः परान् ॥ आनर्तान्भार्गवोपागाच्छ्रान्तवाहो मनाग्विभुः ॥ ३५ ॥ तत्र तत्र ह तत्रत्यैर्हरिः प्रत्युद्यतार्हणः ॥ सायं भे-

तत्तद्देशं कुरुदेशान्तर्गतं एव न तत्क्रमो विवक्षितः ॥ मरुः निरुदकदेशः धन्वः स्वल्पोदकः ॥ आनर्ता द्वार-
कादेशाः ॥ विभुः पाणगावश्रमः ॥ हे भार्गव मनाक् ईषत् श्रान्तवाहाः यस्य सः ॥ तत्र तत्र देशे तत्रत्यैर्जनैः
प्रत्युद्यतानि निवेदितानि अर्हणानि पूजा यस्य सः ॥ सायं सायंकाले पश्चाद्दिशं पश्चिमां दिशं पश्चि-
मां दिशं भेजे प्राप्तः तदा गविष्ठः स्वर्गस्थः सूर्यः गां समुद्रं गतः प्रविष्टः ॥ अस्तं गत इत्यर्थः ॥ प्रज्ञावा

संनिवर्त्य दृढं स्निग्धान् प्रायात्स्वनगरीं प्रियैः ३३

ऽस्मा यांते निशाम्य कृत्वा वसुदेवादयः प्रत्युनम्य रितिवतर्थैनान्वयः ॥१८॥ ऽन्नेहितानि प्रहर्षवेगोत्कलितानि वा
पनादीनि श्रपश्चत गर्ता ॥१९॥ भगवतार्थं गजप्रभः कृत्वा सहमंगलः ॥ सुमंगल ॥ प्रख्यादिपुष्पपालिभिः द्विजैः प्रत
घोषा मंत्रपाठः ॥ प्रत्ययन हेहनागतः साधवः संभ्रमः येषां ॥१८॥ वारमुख्यो नदीजय श्च प्रतिजग्म तेषु ते इतेरि
भीतानि पानि कपोलानि तेः ॥ वदनेषु श्रीः शोभाया यासां ताः वारमुख्यो नर्तकी वेश्याः ॥१९॥ सूतामागधिकाः
प्रोक्ता मागधा वंशशंसकाः वेदिनस्तु मलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ॥ नवरसाभिनयवत् गानं ता लाताय
नस्ता रेण नर्तनो नर्तकाः गंधर्वा गायकास्ते सर्वे गायंति तिष्ठकाः [illegible] नयः ॥ अरुणानि चेति द्वितीय यकार
॥ श्री ॥
हारिद्राणि [illegible] तपलेख भिः ॥ अलंकृता पूर्णकुंभैर्दधिभिः दीपपूर्वकैः ॥२०॥ निशाम्य
कृष्णमायांतं वसुदेवो महामनाः ॥ अक्रूरश्चोग्रसेनश्च रामश्चाद्भुतविक्रमः ॥२१॥ प्रद्युम्नश्चारुदेष्णश्च
साम्बो जाम्बवतीसुतः ॥ प्रहर्षवेगोच्छ्वसितशयनासनभोजनाः ॥२२॥ वारणेन्द्रं पुरस्कृत्य ब्राह्मणैः ससु
मंगलैः ॥ शंखतूर्यनिनादेन ब्रह्मघोषेण चादृताः ॥२३॥ प्रत्युज्जग्मू रथैर्हृष्टाः प्रणयागतसाध्वसाः ॥२४
वारमुख्याश्च शतशो यानैस्तद्दर्शनोत्सुकाः ॥ लसत्कुंडलनिर्भातकपोलवदनश्रियः ॥२५॥ नटनर्तक
गंधर्वाः सूतमागधवन्दिनः ॥ गायंति चोत्तमश्लोकचरितान्यद्भुतानि च ॥२६॥ भगवांस्तत्र बंधूनां पौ
राणामनुवर्तिनाम् ॥ यथाविध्युपसंगम्य सर्वेषां मानमादधे ॥२७॥ प्रह्वाभिवादनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्ष
णैः ॥ आश्वास्य चाश्वपाकेभ्यो वरैश्चाभिमतैर्विभुः ॥२८॥ स्वयं च गुरुभिर्विप्रैः सदारैः स्थविरैरपि
आशीर्भिर्युज्यमानोऽन्यैर्वन्दिभिश्चाविशत् पुरम् ॥२९॥ राजमार्गं गते कृष्णे द्वारकायाः कुलस्त्रियः ॥ हर्म्याण्या
रुरुहुर्विप्र तदीक्षणमहोत्सवाः ॥३०॥ [illegible]
गृहे ति ॥३१॥ [illegible] ॥ [illegible]
मानं कृतवान् [illegible] दिभिः ॥३२॥ आशीर्भिर्वन्दिभिश्च ॥३३॥ [illegible] तः

अतः भवाय उद्भवाय नम आर्केतं भव हे विश्वभावन कृतिनः कृता पीवरं विसर्जनाद्वयं कृतार्थत्वमेवाह [illegible]
त्याः स्वयं तस्यात्तव स्वरूपं यद्येषु मे विभिद्ध्यानामपि हृदयं नयनस्य देवा अपि दुर्लभमिति [illegible]
निरीक्षणं यस्मिंस्तदानन्द यस्मिंस्तद्रूपं सर्वभूतेषु शोभमानं यस्मिन्सतः अर्थकाः स्वकालमात्रः ८ [illegible]
भवं निरीक्षितं पाठे नयनानन्ददो ब्रह्मांश्च सत्ता नन्दात्मकस्यास्य तत्र उपहास्य जगाम सर्वथा इत्येवं इति नोपलंभः [illegible] ततस्तदा
विविनाशा [illegible] दुरधिगम्यायावत्तव तद्दीयानां अस्माकमपी सर्वथा ९ इति चरणं निपायस्यात्मा गान्धर्वीभिः विनाशः सूरदेव
हृष्टा आनन्दा वसोः केनेनाम्न गृहं कुर्वन्तद्वारकां प्राविशत् ९ ता एवं नित्यं तिथियैभिः मध्ये तिष्ठन्तु सर्वे मधुभोजादि
भवाय नरसंभव विश्वभावन त्वमेव माता सुहृदः पतिः पिता त्वं सद्गुरुः परमं च दैवतं यस्यानुवृत्या कृतिनो
बभूविम ७ अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं त्रैविष्टपानामपि दूरदर्शनं प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननं पश्येम
रूपं तव सर्वसौभगं ८ यर्ह्यम्बुजाक्षापससार भो भवान् कुरून्मधून्वाथ सुहृद्दिदृक्षया तत्राब्दकोटिप्रतिमः
क्षणो भवेद्रविं विनाक्ष्णोरिव नस्तवाच्युत ९ इति चोदीरिता वाचः प्रजानां भक्तवत्सलः शृण्वानोनुग्रहं
दृष्ट्या वितन्वन्प्राविशत्पुरीं १० मधुभोजदशार्हार्हकुकुरान्धकवृष्णिभिः आत्मतुल्यबलैर्गुप्तां नागैर्भोग
वतीमिव ११ सर्वर्तुसर्वविभवपुण्यवृक्षलताश्रमैः उद्यानोपवनारामैर्वृतपद्माकरश्रियं १२ गोपुरद्वार
मार्गेषु कृतकौतुकतोरणां चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तः प्रतिहतातपां १३ संमार्जितमहामार्गरथ्यापणक
चत्वरां सिक्तां गन्धजलैरुप्तां फलपुष्पाक्षताङ्कुरैः १४ राम राम राम राम राम

[illegible] ११ सर्वेषु ऋतुषु सर्वे विभवाः पुष्पादिसंपद्यो येषां ते पुण्यवृक्षाः लताश्रमाः लतामण्डपा आश्रयेषु तेषु यो
नादिसहिताः पद्माकराः सरांसि तैः श्रीः शोभा यस्यां तां उद्यानं फलप्रधानं उपवनं पुष्पप्रधानं आरामः क्रीडार्थं वनं
१२ गोपुरं पुरद्वारं द्वारं गृहद्वारं कृतानि कौतुके नोत्सवेन तोरणानि यस्यां गरुडादिचिह्निता ध्वजाः जयपटस्य [illegible]
कितः पताकाः चित्राणां ध्वजपताकानामग्रैरन्तः प्रतिहतश्च आतपः यस्यां १३ संमार्जिता निःशेषाः निरजस्का निर्मला महामार्गा
दीनि यस्यां महामार्गो राजमार्गः रथ्या रथमार्गः आपणकाः पण्यवीथ्यः चत्वराणि अङ्गणानि [illegible] कीर्णां १४

प्रोक्तदेवांतोऽस्मि त्वामाश्रयाहं स्वदेव त्रिलोकस्य संजातो मन्महेश्वरो त्वमेवाधीशः॥ आप्त नाहेहतमाप्रामाहं तं कं
लाभस्य मस्यः॥ आश्रयोतः कारणं श्री ह्लक्षेनात्मनः सम्प्रेषः॥ अतः कारणं आवेश्य नमयि नाहं हितं समर्थः॥ त्रीउति
निलोकनानि नयासांग्रयो गेवं वर्ती लाभात॥ त्रीउतिलोकनाभवा श्रुतत्वात॥ त्रीउतिनाननाः॥ सकलप्रेतितितया
स श्रीगर्व्वनंतानि नियमा हिम्नो ग्रुमस्युरितथः॥ धन्यता प्रवांतस्युरिति वाव्रता नियातव्ल्को मानिकी
ग्रशावीरसंस्कारसमानो त्वदर्शनं लास्य परगृहेयानस्यतेसोषितमर्थं केति॥ ३१॥ आयातेपत्ति दर्शं नाम
वैमात्मना तुम्याप्रतिरोमि ततो हृहि मितिद्रियैः॥ ततः समीप प्रागतमात्मजैः पुत्रै गृहीत कउमालिगात्मप
वस्त्रभावयापाठः॥ आलिंगितवत्सइत्यर्थः॥ तत्रेहतः॥ इतिभावाः॥ गंभीरामिश्रायः॥ तदावतासांचेनेना
स्तत्वः पतिग्राश्यगहावगातेत्रिलोक्यसंजातमनोमहोत्सवाः॥ ३मस्युरावात्मसमासना प्रापात्
साकं छंतैस्त्रीउतिलोचनान्त्राः॥ ३१॥ तमात्मजैहृहिभिरंतरात्मना दुर्लभवः परिरंभिरेपतिं॥ निकढ
मध्यास्वबदुनेत्रयो विलज्जतीनां भृगतयं वेक्षाम्॥ ३२॥ ग्रगुणमहोत्सवात्मनोरहोगत स्याचितां ४
स्या त्रिपुरागनवंनव॥ पदेपदेकानिरमेततमप्रियाचलाश्रियम॥ ३३॥ पदेनुपा
नालिंतिभारत्नसमामलाहिताभिः परिहत नगरा॥ [illegible]त्रियापवेदुग्ध मनोयथा नर्त मिशा चयेतेन
नोनिनाग्रधः॥ ३४॥ स्वयचनरलोकेषि तव तीतः समाययो॥ रेमस्त्री [illegible] भगवाम्राकनैः
कोनिरुद्रमतिश्रुत्वाषावेलानांदिव्य[illegible]वदीपु[illegible]लाव॥ श्रुतपव[illegible] [illegible]विलज्जतीनां[illegible]भगवनो
वितस्त्रुदितेति॥ ३५॥ पाश्चागतः समीपस्थः [illegible]॥ एकांतेप्रवर्तने [illegible]न्तवनन
वायके भ्रमन्यायः॥ कातिरमहोत्सिप्रताअनुलगता वाते॥ श्रीजिनतातिसुरमा [illegible]
मितिहाम्या॥ ३३॥ हिनगो[illegible]यथासहैतो[illegible]हितामिः स्तनापरिकिरमवेत॥ भवनेनतः प्रमा[illegible]
नोनावाड़ नेतनामस्थाम त्वर्ष [illegible] समवे[illegible]विधायामि [illegible]नवपोग्रमपूजा पजितहैत॥ ३७॥ [illegible]

अतः भवायउरु वाय नस्मा कं त्वं भव हे विश्वभावन कृतिनः कृतार्थी वयं निमज्जनात् वयं कृतार्थं त्वमेवा [illegible]
यः स्वयं तस्मात् नवरूपं पश्येम मे विश्वरूपाणामपि दूरदर्शनं यस्य देवानामपि दुर्लभमित्यर्थः [illegible]
निर्मलानां सिन्तदानं यस्मिन् रूपे सर्वभूतेषु समो भगवान् यस्मिन् ॥ भर्मकाः स्वस्वकालतामाहुः ॥ ८ ॥ ये हि [illegible] नो
भवं निर्मित्याठेन मनादे मही सुखानां नाम पसरा अपहाय गामेत्यर्थः ॥ उत्स्वहस्ति नोपां [illegible] ॥ ननतराव
विविनाशा [illegible] प्राप्त्यैव नवतदीयानां सुश्लोक मपीत्यर्थः ॥ ९ ॥ इति च एवं ति प्रभा स्तोत्वा जिनानाथः सुहृद
ह ऋषीसानंदावलोकनेनानुग्रहं कुर्वन् द्वारकां प्राविशत् ॥ १ ॥ नागदीवर्तीयति पश्चभिः मथितिस्वतत्स्वबलैर्मधुभोजादि

भवाय नस्त्वं भव विश्वभावन त्वमेव माताथ सुहृत्पतिः पिता । त्वं सद्गुरुर्नः परमं च दैवतं यस्यानुवृत्त्या कृतिनो
बभूविम ॥ ७ ॥ अहो सनाथा भवता स्म यद्वयं त्रैविष्टपानामपि दूरदर्शनम् । प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननं पश्येम
रूपं तव सर्वसौभगम् ॥ ८ ॥ यर्ह्यम्बुजाक्षापससार भो भवान् कुरून् मधून् वाथ सुहृद्दिदृक्षया । तत्राब्दकोटिप्रतिमः
क्षणो भवेद् रविं विनाक्ष्णोरिव नस्तवाच्युत ॥ ९ ॥ इति चोदीरिता वाचः प्रजानां भक्तवत्सलः । शृण्वानोऽनुग्रहं
दृष्ट्या वितन्वन् प्राविशत् पुरीम् ॥ १० ॥ मधुभोजदशार्हार्हकुकुरान्धकवृष्णिभिः । आत्मतुल्यबलैर्गुप्तां नागैर्भोग
वतीमिव ॥ ११ ॥ सर्वर्तुसर्वविभवपुण्यवृक्षलताश्रमैः । उद्यानोपवनारामैर्वृतपद्माकरश्रियम् ॥ १२ ॥ गोपुरद्वार
मार्गेषु कृतकौतुकतोरणाम् । चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तः प्रतिहतातपाम् ॥ १३ ॥ संमार्जितमहामार्गरथ्यापणक
चत्वराम् । सिक्तां गन्धजलैरुप्तां फलपुष्पाक्षताङ्कुरैः ॥ १४ ॥ राम॰ ॥ राम॰ राम॰ ॥ राम॰ ॥ ॥ राम॰

भिर्गुप्तां रक्षितां ॥ ११ ॥ सर्वेषु ऋतुषु सर्वे विभवाः पुष्पादिसंपदो येषां ते पुण्यवृक्षाः लता आश्रमा लतामण्डपास्तैर्युक्ते रुद्या
नादिभिर्वृताः पद्माकराः सरांसि तैः श्रीः शोभा यस्यां तां ॥ उद्यानं फलप्रधानं उपवनं पुष्पप्रधानं आरामः क्रीडार्थं वनं
॥ १२ ॥ गोपुरं पुरद्वारं द्वारं गृहस्य द्वारं कृतानि कौतुकेन तोरणानि यस्यां ॥ गरुडादिचिह्निता ध्वजाः जयपरम्परा
कितः पताकाः चित्राणां ध्वजपताकानामग्रैरन्तः प्रतिहत आतपः यस्यां ॥ १३ ॥ संमार्जिता निर्मलीकृता महामार्गा
दीनि यस्यां महामार्गो राजमार्गः रथ्या इतरमार्गाः आपणकाः पण्यवीथ्यः चत्वराणि शृङ्गाटकानि फलादिभिः रुप्तां प्रकीर्णां ॥ १४

[illegible] एवं वयं नाथ चिरोक्षिते त्वयि प्रपन्न [illegible] स्वसौहृदं

प्रोक्तं देशांतरेऽपि त्वाश्रयाद् यादेव त्रिलोकस्य संजातो मनसि महोत्सवो यासांतः ॥ आसनानि इहंतम्प्रयाणादेतः कारणत्वात्तस्य ॥ आ शायांतः करणं श्री हृत्के नात्मनः संश्लेषः ॥ अतः कारणं व्यवधानमपि नास्ति तेषां ॥ त्रीडितानि लोचनानि च यासां सुप्रापोषे देवी दुर्लभात्वात् ॥ त्रीडितलोचनाश्च ताः सुपर्वत्वात् ॥ त्रीडिता नानाः ॥ साकं ब्रीतिहिताः स्त्रीरागवर्नेनादिनियमात् इभ्यो मृगमस्तु इति तथ्यं ॥ ध्वनयतावत्तास्तु इति निवाव्रतानि यासां तव लोकानि की डास्थानीरसंस्कारसमानोत्सवदर्शनं तासां परगृहे यानं त्यजन्तो मोषितमर्ता केति ॥ इ ॥ आपीनपतित्वं ताः नामेव मात्मना तु आपरि रोपि रते नतो हृष्टि मितिद्वियैः ॥ ततः सपीपमागतमात्मनः पुत्रं गृहीत्वा कण्ठं पाति ॥ तस्य प वसमा वयापाठः ॥ आलिङ्गितवत्यः इत्यर्थः ॥ तत्र हेतुः ॥ द्रुतभावाः ॥ गंभीरापि प्रायः ॥ तदा च तासां चेतन्

स्यात् ॥ पतिप्रेमप्रसंगात् नयनानि विलोकय संजातमनोमहोत्सवाः ॥ उत्सवमास्य वसामना प्रापात् साकं द्रुतैर्ब्रीडितलोचनाः ॥ इ ॥ तमालप्रेरितेर्हर्षि मिश्र रागाप्मना इवतमस्वः पतिरुपि पाति ॥ निक इ मध्यास्त्र वहनेत्रयो विलज्जनीनाभूगतयेव कान्ताः ॥ इ ॥ ग्रन्थमुक्तमन्ये अन्तोरागात्स्यापिता स्था त्रिपुरान वनवे ॥ पदेऽपदे कावित्रमेल ततादा चलाति [illegible] नकातिहिता ॥ इ ॥ पवनुपा बाति ति भार जन्मनामतो हि [illegible] भिः परिवृतनेतृसा ॥ [illegible] मिशो वधेनोत्सा तो निरायुधः ॥ ३५ ॥ सवचन [illegible] भिनव तोतः समायया ॥ [illegible] भगवान्प्राकतो

मेमिकं इमपि स्त्रसुवाष्पं [illegible] ॥ अतएव [illegible] विलज्जतीनां [illegible] वितमप्याहितेति ॥ इ ॥ पाश्चयतः सम्यक् [illegible] ॥ एका [illegible] वारके सुमन्याय ॥ [illegible] श्री नेमसहाविद [illegible] मितिहापा ॥ ३३ ॥ [illegible] सर्वतो [illegible] मनो वायु [illegible] न मन्म [illegible] ॥ ३७ ॥ [illegible]

यत्र यस्मान्नित्यं सदा प्रसन्नं निर्वीतं मायानां ... प्रोनैवनं ... ॥ २४ ॥ ...
श्रीभार्या भास्मस्मान मम्मोयस्मात् पूतदेवानि नेत्राद्रि श्रियः ... नितासेन स्वतः ...
ॠनाद्दृशां सौमनसानाय पाञ्चजन्यवाद्य ... लोकपालानां निवासः ॥ ... नीति ... मन्ताः
तेषां ॥ पस्य परोक्षजं निवासः ते निर्वीत ... नाद्यात्तिप्रवृत्ते एतन्नयः ॥ २६ ॥ नितान्तपत्रव्रजनैकरूप-
स्फुरन्तः संदितः अर्कस्योडुपस्य ... दितः ... गमिद्धन ... प्रवेष्टुं तं विशुद्धजः ... वनमाला-
मानेन स्त्रगाणि पुष्पाणि ॥ चंद्रः परिधिमहाजलमंडलाका ... योनाम्नास्य जनयो ... वनमालया विशुद्धे ।

निर्मितैरीत्तमाणानां यत्र पिहारकोकसां ॥ नवनिन्नं ... इह यः श्रियो धामस्य मञ्जुलं ॥ २५ ॥
श्रियो निवासोरः पानपात्रं मुखं दृशां ॥ बाहवो लोकपालानां सारंगानां पदाम्बुजं ॥ २६ ॥
नितान्तपत्रव्रजनैकरूपस्फुरन्तः ॥ अमूनवर्षेरमिवर्षितः पश्चिपिमांगवो मा वनमालयाङ्गो यत्रा-
कोऽद्भुतपञ्चापवेष्टुन्ते ॥ २७ ॥ अविहिष्टस्तु ... विशोप विहितोऽस्मानभिः ॥ वन्दे ... देवकी
प्रमुखेमुरा ॥ २८ ॥ नाशुत्रमेकमारोप्य ... स्तनपयोधराः ... विहलिताः स्मानः सिविशुने ॥ ...
जः पिशंगवासमसोऽग्ध्रुतोपमेयं ॥ यदिच्छन्सोऽचनसोपतिसूर्यविंबमुभयतः चंद्रोभवतोनतयानि
मध्ये च मेलितं चापद्वयं स्थितं च विशुद्धे जोयदेभवे नहि ॥ ... तितनयात्र विभावात्सर्पः ॥ २९ ॥ देव-
कीप्रमुखर्षिमवदं देहतिमानसोऽहमवि ... नार्थमुखं ॥ अर्घोपि वसुदेवस्य भार्याम्मातस्तस्य तां
नमस्कृताएव ॥ ३० ॥ सहस्राणि च षोडशेति वक्रानदंष्ट्रान स्थानाधिकानीति ज्ञेयं ॥ ३० ॥ तमायतन ...

श्री भाग० टी० १२

धृतेकं यत्र संगायुद्धैर्देश ॥ दिविराजन् ॥ दारुणेन तदेवाह परीक्षितं जनमेजये ॥ परीक्षितो यथा जन्मेवं जन्म कर्म वि
नाशनं ॥ सम्याजनपाद्युद्धा ... वदेयकृष्णकथास्थे ॥ प्रतिगृह्य ... नात्रास्थिति ... द्वानः ... मा
यामधृ विता ॥ इदानीं भागो ... निकृष्णस्त्रानुवादं स्वयं कृत्वा निश्चयस्याभेति ॥ उपरं देवि ... त्रन्यो
मादिवृद्धी ... लोनघः ॥ ... वनीजनशब्दे ... न्त्रा ... यममीन्तरः ॥ तदिदं वदिमन्यसे ... तु ग्रहेन त
दिवृद्धीति यस्य ज्ञानमदात्सुक इति श्रवणे कृयाकारणं निःस्पृहस्याधिराज्ञः ॥ श्रीकृष्णानुग्रहान्नाह सोऽत्रासम

शौनक उवाच ॥ अश्वत्थाम्नोपसृष्टेन ब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा ॥ उत्तराया हतो गर्भ ईशेनाजीवितः पुनः १ ॥
तस्य जन्म महाबुद्धेः कर्माणि च महात्मनः । निधनं च यथैवासीत्स प्रेत्य गतवान्यथा राम राम राम २ ॥ तदि
दं श्रोतुमिच्छामो गदितुं यदि मन्यसे ॥ ब्रूहि नः श्रद्दधानानां यस्य ज्ञानमदाच्छुकः ॥ ३ ॥ सूत उ० ॥ अपीपलद्ध
र्मराजः पितृवद्रञ्जयन्प्रजाः ॥ निःस्पृहः सर्वकामेभ्यः कृष्णपादानुसेवया ॥ ४ ॥ संपदः क्रतवो लोका
महिषी भ्रातरो मही ॥ जंबूद्वीपाधिपत्यं च यशश्च त्रिदिवं गतं ॥ ५ ॥ किं ते कामाः सुरस्पार्हा मुकुंदमनसो
द्विजाः ॥ अधिजह्रुर्मुदं राज्ञः क्षुधितस्य यथेतरे ॥ ६ ॥ मातुर्गर्भगतो वीरः स तदा भृगुनंदन ॥ ददर्श पुरु

जनीति च कंतमपुत्रिति ... श्रीकृष्णमना ... माह ॥ अपीपलदिति ॥ ...
... नः ॥ क्रतवपादेति ॥ ५ ॥ ... लोकास्तु ... संपदादयः ... कामाः ...
... रतीयः ... नसो मुकुंदमनि ... ॥ ... सर्वेः ॥ ...
सेति ॥ यथा भूमौ ... ॥ ६ ॥ वेदवदनाया ... ततहृत ॥ ... ततिरिति ॥

टीका

३६

३६

यासामुद्दामो गंभीरो यो भावो भिप्रायः तस्य पिशुनः सूचकोमलो वल्गुः संदरो हासो व्रीडावलोकश्च तैर्निहतः ... निहि
हतश्च मदनः श्रीमहादेवोपि संमुह्य ॥ तत्र चापं येन पिनाकं ... अजहात् ... नादि ...
निकर्तुं यत्ता मूढः स्त्र ॥ चापं ... या तद्दो ना सुप्रमदोत्तमा· कामं विजये ... भावाः ... यो।
नं देवमपि विनयोक्तः यद्वा भगवतो योग्नि नीरूपणमाह यानि ... तद्वत ॥ एतद्बलोहः ... लोकाः ... के।
पदैर्विभुमेयस्य ... हृदयमनः विमथितुं न शेकुः ॥ ३६ ॥ तं श्रीकृष्णं असंगमपि लोकः ... मत्सहसा ... नमतिं नमनं नम।
मर्षं ईहते ॥ आत्म ... आत्मौपम्येन मनुजं ... ॥ अतः ईश्वरत्वाय ... ईशनमाह ॥ ... एतदिति ३६ ॥ उ

उद्दामभावपिशुनामलवल्गुहासव्रीडावलोकनिहतो मदनोपि यासां ॥ संमुह्य चापमजहात्प्रमदोत्तमास्ता·
यस्येंद्रियं विमथितुं कुहकैर्न शेकुः ॥ ३६ ॥ तमयं मन्यते लोको ह्यसंगमपि संगिनं ॥ आत्मौपम्येन मनुजं व्यापृण्वानं
यतोबुधः ॥ ३७ ॥ एतदीशनमीशस्य प्रकृतिस्थोपि तद्गुणैः ॥ न युज्यते सदात्मस्थैर्यथा बुद्धिस्तदाश्रया ॥ ३८ ॥
तं मेनिरेबला मूढाः स्त्रैणं चानुव्रतं रहः ॥ अप्रमाणविदो भर्तुरीश्वरं मतयो यथा ॥ ३९ ॥ इति भागवते प्रथम·
स्कंधे एकादशोध्यायः ॥ ११

प्रसिद्धमीशनमैश्वर्यं नाम्नो नर्देव किं तत्प्रकृतिस्थोपि तद्गुणैः सुखदुःखादिभिः न युज्यते इति यतः यथा त्व·
मेवात्मना ... आत्माश्रया बुद्धिर्युज्यते न ॥ ... बुद्धिगुणैः ... भिः सत्ताप्रकाशादिभिर्यथा।
बुद्धिर्युज्यते इति ॥ एवं ... बुद्धिर्युज्यते इति ॥ एवं ... तद्गुणे
न युज्यत इति यतः ॥ एतदीशनमीशस्य ... न जानन्तीत्याह ॥ ३८ ॥ ... एकोति।
... प्रमाणविदः प्रमाणं यस्मात् ... सर्वथा ॥ ... मतयः ...
... यथा ॥ ... तानि यथा तासां मतयः ... न ... नित।
... स्त्रैणं ... ॥ इति प्रथमे एकादशः ॥ ११ ॥ ॥ या

श्री भाग. मा. ३८

हे यो नवर्षमकृत्तोकृतं वर्षाणां ज्ञकेन्द्रे यस्मिन् जातेनौ ॥ १८ ॥ देवेन कथंभूतेनाप्रतिष्ठाने न ड वीरेण संख्या नाम प्रथुविगतिना: ॥ प्रनष्टराष्ट्राय ॥ यस्मान्नमवनष्टी तेन श्री विष्णुना पालोदन: तस्मालोके विष्णुरात इति नाम्ना भविष्यति महाभागवतश्च गुणैश्च महान् भविष्यति ॥ ३ ॥ देहइति तं राजानं तुष्टिणाङ्ज्ञुरिति तथा लोमवय: ॥ १० ॥ गुणैर्महात्म्महाभागवतश्चैव भविष्यतीतरेन ॥ इक्ष्वाकुराजा हि जात्मकुलीदं ॥ १२ ॥ पृथिवि साधुवादेन यशसा सत्की

तमभवन्मे शीलसत्त्याराजानं पृच्छया नंत ॥ यस्मिन्नजातेनौ तत्त्वपारवंशम: ॥ १३ ॥ देवेनाप्रतिष्ठा तेन मतेन संख्यामुपेता वि ॥ तेनैवानष्टराष्ट्राय विष्णुना प्रभुविष्णुना ॥ १४ ॥ तस्मात्स्माद्विष्णुरात इति लोके ख्यात: ॥ भविष्यति न संदेहो महाभागवतो महान् ॥ १५ ॥ युधिष्ठिर: अये ॥ एवं पूर्वान् राजर्षीन् पुण्यश्लोकान्महात्मन: ॥ अनुवर्तिता यशसा साधुवादेन सत्तमा ॥ १६ ॥ ब्राह्मणा: ॥ पार्थ प्रजाविता साक्षादिक्ष्वाकुरिव मानव: ॥ ब्रह्मण्य: सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यथा ॥ १७ ॥ एष दाता शरण्यश्च यथा शैब्यो नृपोत्तम: ॥ यशो वितनिता स्वानां दौष्यन्तिरिव यज्वना ॥ १८ ॥ धन्विनामग्रणीरेष तुल्यश्चार्जुनयोर्द्वयो: ॥ हुताश इव दुर्धर्ष: समुद्र इव दुस्तर: ॥ १९ ॥ मृगेन्द्र इव विक्रान्तो निषेव्यो हिमवानिव ॥ तितिक्षुर्वसुधेवासौ ॥ २०

र्मात्मा वर्तिता भविष्यतीति पूर्वं सोऽवास: ग्रहक्षेत्र: हेतव: साधुवर्या: ॥ ये भगवान् ॥ १९ ॥ ब्रह्मा .... केतवत्क: मानवेषु मनो: पुत्रवत्सल: ॥ पितृभक्त: सत्यप्रतिज्ञ: श्रीरामो यथा ॥ २० ॥ इत्थं नरं .... यदपि तस्य .... गतकपोलोर्द्विजै: स्नाना नानि नायमनो .... तिभ .... ॥ २१ ॥ .... ॥ २२ ॥ हिमवानिव सतां निषेव्य: .... तेन वसुधेव तितिक्षु .... तां: प्रामाता पितेव ॥ २३ ॥

प्र[illegible]स्थ[illegible]मंगुष्ठ[illegible]मौलि[illegible] [illegible]ति[illegible]नि[illegible]ति[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]

अंगुष्ठमात्रममलं स्फुरदुरुमौलिनं ॥ [illegible] ॥ ७ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] सर्वतो दिशं ॥ ९ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १० ॥ विधमंतं [illegible] ॥ [illegible] ॥ ११
[illegible] ॥ ततः सर्वगुणोदर्के [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १३ ॥ जातकं [illegible] मंगले ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] ॥ १५ ॥ रामायनमः राम [illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]
[illegible] जातकर्म [illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] नाल [illegible] ततः
[illegible] ततः [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १५ ॥ रामायनमः

श्री
भाग-
वी-
३६

तलःश्रीकं
स्कंलस्ध्रि
नं ः

38

॥ १२ ॥ निर्मोघ्नतां ह्यसाविन्द्रो मायो ददे ॥ ३३ ॥ यो गामिव
पृथ्वीकां ॥ ३४ ॥ पूर्ववैरीकां ॥ ३५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे ॥ निग्रहादीनि कर्माणि कथयिष्यन् ॥ विदुरागमने तं ततो हरिप्रस्थानं ततो
देवतं वक्ष्यते राज्ञां महोदयं ॥ इदानीं परीक्षितः कलिनिग्रहादीनि कर्माणि कथयिष्यन् ॥ विचित्र विविधैः स्तितस्तामिष्टं सर्वयेनेतां
नैनागमने ततः पाण्डवप्रस्थाने चनिरूपयति विमि रथ्ये गतिं हरिर्तेयात्म गत्वा ॥ बाल विविधैः स्थितत्वाभिषेकं सर्वयेनेतां
देवाह ॥ १ ॥ यावतः कर्मयोगवन्नादि विषयात्म स्वात्मस्य मेकस्थनवाक्यो वास्तव्यमेवेयस्यपुरतः ॥ पश्चाद्विवेत

नदमिप्रेतमानत्म्भ्रातरोऽनुजघोदना ॥ धनं प्रहीनमानकुरुदीर्घो दिशिश्रारिशः ॥ ३४ ॥ तेन संभ्रमतं संभारो
तम्भकामोयुधिष्ठिर ॥ वाजिमेधैस्त्रिभिर्भीतोयज्ञैः समयजतहरिं ॥ ३५ ॥ आहूतो भगवान्राज्ञायाजयि
ताद्विजैर्नृपान् ॥ उवास कतिचिन्मासान्सुहृदां प्रियकाम्यया ॥ ३६ ॥ ततो राज्ञाभ्यनुज्ञातः कृष्णया सह
बन्धुभिः ॥ ययौ द्वारवतीं ब्रह्मन्सार्जुनो यदुभिर्वृतः ॥ ३७ ॥ इति प्रथमे द्वादशः ॥ १२ ॥ सूत ॥ विदुरस्तीर्थ
यात्रायां मैत्रेयादात्मनो गतिं ज्ञात्वागादास्तिनपुरं तयाव्याप्तविवित्सितः ॥ १ ॥ यावतः कृतवान्प्रश्ना
न् क्षत्ता कौषारवाग्रतः ॥ जातैकभक्तिर्गोविन्दे तेभ्यश्चोपरराम ह ॥ २ ॥ तं बन्धुमागतं दृष्ट्वा धर्मपुत्रः सहा
नुजः ॥ धृतराष्ट्रो युयुत्सुश्च सूतः शारद्वतः पृथा ॥ ३ ॥ गान्धारी द्रौपदी ब्रह्मन्सुभद्रा चोत्तरा कृपी ॥ अन्याश्च
जामयः पाण्डोर्ज्ञातयः ससुताः स्त्रियः ॥ ४ ॥ प्रत्युज्जग्मुः प्रहर्षेण प्राणं तन्व इवागतं ॥ अभिसंगम्य विधिवत्प
रिष्वङ्गाभिवादनैः ॥ ५ ॥ मुमुचुः प्रेमबाष्पौघं विरहौत्कण्ठ्यकातराः ॥ राजा तमर्हयाञ्चक्रे कृतासनपरिग्रहं ॥
तं भुक्तवन्तं विश्रान्तमासीनं सुखमासने ॥ प्रश्रयावनतो राजा प्राह तेषां च शृण्वतां ॥ ७ ॥ राजो ॥
अपि स्मरथ नो युष्मत्पक्षच्छायासमेधितान् ॥ विपद्गणाद्विषाग्न्यादेर्मोचिता यत्समातृकाः ॥ ८ ॥ कया वृत्त्या वर्तितं वश्चरद्भिः क्षितिमण्डलं ॥ तीर्थानि क्षेत्रमुख्यानि सेवितानीह भूतले ॥ ९ ॥
स्नातः कृतवान्सन्ततः शारद्वतः कृपः ॥ ३ ॥ इत्यादि ॥ नवकरायादयो नियमकर्मादिवितिपुनस्तास्त्रिजातिः तेन तीर्थयातिं इति तेन
तस्कोदिराघान्यातामनिमत्ति ॥ नवकरायादयोनित्यमकर्माणि विनिपुनस्तास्त्रिजातिः ॥

३९

पिता[illegible]ब्रह्मा तेन समः [illegible] समन्वितं [illegible] ॥ २४ ॥ सर्वे सन्तु [illegible] माहात्म्यं तस्मिन् श्रीकृष्ण[illegible] ॥ २५ ॥
यं तामसं [illegible] निर्गतो यस्य माहात्म्यं [illegible] ॥ २६ ॥ जन्मेजयादीनां विमुक्तये ॥ २७ ॥ द्विजश्रेष्ठ[illegible]
नोमस्त्र [illegible] उपस्थाने भग[illegible] ॥ ८ ॥ तत्र श्रुत्वा [illegible] ॥ २९ ॥ [illegible]
न्याकृतो भव [illegible] ॥ ३० ॥ तथा उपविष्टाः [illegible] ॥ पवित्रे दिति नाम [illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible]
समर्थः सनातनः [illegible] सर्वमपि [illegible] वेदिति [illegible]
विचारयेत् ॥ पवित्रे दिति ख्यातः [illegible] पाठः ॥ ३२ ॥ [illegible] प्रसिद्ध [illegible]
पितामहसमः [illegible] ॥ [illegible] ॥ २६ ॥ सर्वे सन्तु [illegible]
माहात्म्यादेव [illegible] मनुष्याः ॥ [illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] समः [illegible]
महादेव [illegible] ॥ [illegible] ॥ २६ ॥ [illegible] शास्त्राणि
[illegible] मिनी ॥ [illegible] ॥ २७ ॥ [illegible] द्विज[illegible]
[illegible] ॥ [illegible] मदेहे ॥ २८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] कृतो भये ॥ २९ ॥ इति [illegible] विप्रा [illegible]
[illegible] ॥ ३ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ ३३ ॥ राम ॥

श्री
भाग
ती०
६

कुलेऽपरे च पारे ॥ १८ ॥ नदी हृत्या [illegible] मासक्तानां [illegible] क्रामत [illegible] निक्रान्तः [illegible] ॥ १७ ॥
[illegible] कारः [illegible] प्रति [illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] प्रतिक [illegible] ॥
[illegible] विद्यागः [illegible] ॥ १९ ॥ येन कालेना [illegible] मिति [illegible]
[illegible] ॥ २० ॥ [illegible] ॥ २१ ॥ येन [illegible] तेन [illegible] ॥ २२ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ १९ ॥ एवं [illegible]
[illegible] कालः [illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १८ ॥ प्रतिक्रिया [illegible] ॥ [illegible] कालः सर्वे [illegible]
नः ॥ १९ ॥ यन [illegible] ॥ जनः [illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २२ ॥ [illegible] भवान्
[illegible] ॥ २३ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २४ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] ॥ २६ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ २७ ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ २५ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥

३९

८

पतितोद्धारणानि यथा तिस्रे हे न पतन्त्काय गवर्थयंति ॥ कद्रुमुकान्न तयात क्रायः ॥ [illegible] ॥ तानि [illegible] स्वरूप समोति ।
ततसेवात [illegible] विपद्भूणाय समामो विनाःस्मः ॥ ५ ॥ कथा ह्यसा वर्तिते देह द्वरिः कृतः वे ॥ पवती यानि सेवितानी ति [illegible] ।
हिः ॥ तीर्थादृतजनन वार्यं कृते ॥ किं तीर्थानि न यस्नाय समेव सा ह भजद्वेयति ॥ ४ ॥ मलिनजनन पर्के न [illegible] लि
ङ्गः ॥ तीर्थानि [illegible] ॥ पुनः स्वयंती तीक्ष्णवंति स्वानमन ॥ तदसेन स्वस्यां न स्थेतति ॥ ६ ॥ यपि [illegible] भवद्भिः कापिरसः
स्नाता ॥ ७ ॥ यत्फलं तस्य वर्णते लत्तत्तमाह ॥ नं [illegible] ष्णुपदि यान्न [illegible] समान [illegible] तत्र तोयः ॥
किं तपसः तद्रूप [illegible] किं [illegible] कोटि [illegible] ॥ ८ ॥ [illegible]

युधिष्ठिरः ॥ यपि [illegible] नो युष्म [illegible] यासमे धिनात ॥ विपद्रूणा [illegible] दमो विनाश [illegible] का ॥ ९ ॥
कथा [illegible] वर्तितं [illegible] भिः [illegible] ॥ तीर्थानि तेन [illegible] निसेवितानि भूतले ॥ १० ॥ भवद्भिर्या भागवता
स्तीर्थभूताः स्वयं विभो ॥ तीर्थीकुर्वंति तीर्थानि स्वांतस्थेन गदाभृता ॥ ११ ॥ यपि नः सुहृदस्तात बांधवाः कृ
ष्णदेवताः ॥ दृष्टाः श्रुता वा यदवः स्वपुर्यां सुखमासते ॥ १२ ॥ इत्युक्तो धर्मराजेन तत्सर्वं समवर्णयत् ॥ यथानुभूतं क्रि
मशो विना यदुकुलक्षयं ॥ १३ ॥ नन्वप्रियं दुर्विषहं नृणां स्वयमुपस्थितं ॥ नावेदयत्सकरुणो दुःखितान् द्रष्टुमक्षमः
[illegible] ॥ १४ ॥ किंचित्कालमथावात्सीत्सत्कृतो देववत्सुखं ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्य श्रेयस्कृत्सर्वेषां प्रीतिमावहन् ॥ १५ ॥
अबिभ्रदर्यमा दंडं यथावदघकारिषु यावद्दधार शूद्रत्वं शापाद्वर्षशतं यमः ॥ १६ ॥ ॥ रामायनमः ॥ रामः

र्थः सोत्र [illegible] ॥ कृष्णवियोगानन्तरं धर्मराजः [illegible] समीपे [illegible] निव [illegible] नीय
[illegible] दत्त [illegible] मासे ॥ ततो [illegible] पित ड
[illegible] ॥ [illegible] ति ॥ [illegible] ॥ [illegible] वाले
[illegible] ॥ [illegible] सूर्यः [illegible] ॥
[illegible] युधिष्ठिरायेति ॥ १६ ॥ रामः ॥ रामः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रामः

40

श्री भाग. टी. ११

आत्मनाव्याख्यातमात्मानं मे तो विष्णुः ध्येयं प्रकृत्वा ॥ २४ ॥ प्रभोः धनताह्य गाथा यांच्च अवस्थितं निश्चितं यतो मुधि
नो वस्थितोस्मि कथितकालं यो वर्तितस्मिन् ॥ २५ ॥ अथ नारद आजगाम अत्रास्ति कश्चित् पुस्तके पाठं न वंतडतेष्वय
थाम अदाय व्याख्यायते ॥ श्लोक वेगाद भ्यर्थयति वाह नवगीताम्पर्वयत् ॥ ततः शोकान्नातः कथा विष्णुः ॥
यातहितः सुमनाः ॥ गुरुदेवद्विजातीनां पूजनं न स्नाता वेदितिस्फुतेः ॥ २७ ॥ राजादतोपनीताद्य प्रणम्याथाभिवंदिते
विसृज्यासूतिपाणिभ्यां विष्णुभ्यात्मानमात्मना ॥ अज्ञान शाङ्गधन्वेप्रभोः पारावनस्मान् ॥ २८ ॥ संजयः
नाहं वेद व्यवसितं पित्रोर्वः कुरुनन्दन ॥ गांधार्याश्च महाबाहो मुषितोस्मि महात्मभिः ॥ २९ ॥ अथाजगा
म भगवान्नारदः सह तुंबुरुः ॥ प्रणम्याथाभिवाद्याह सानुजोभ्यर्च्य यन्मुनिं ॥ ३० ॥ युधिष्ठिरः ॥ नाहं वेद
गतिं पित्रोर्भगवान् क्व गतावितः ॥ अंबा वा हतपुत्रार्ता क्व गता च तपस्विनी ॥ ३१ ॥ कर्णधार इवापारे
भगवान्पारदर्शनः ॥ अथाबभाषे भगवान्नारदो मुनिसत्तमः ॥ ४० ॥ नारदः ॥ मा कंचन शुचो राजन्य
दीश्वरवशं जगत् ॥ लोकाः सपाला यस्येमे वहंति बलिमीशितुः ॥ ४१ ॥ स संयुनक्ति भूतानि सएव
वियुनक्ति च ॥ यथा गावो नसिप्रोताः तंत्यां बद्धाः स्वदामभिः ॥ ४२ ॥ वाक्तंत्यां नामभिर्बद्धा वहंति
बलिमीशितुः ॥ यथा क्रीडोपस्कराणां संयोगविगमाविह ॥ इच्छया क्रीडितुः स्यातां तथैवेशेच्छ
यानृणां ॥ ४३ ॥

यत्र मामनमामीनं सौवर्णं द्रोणमात्रकं ॥ ३७ ॥ नाहं तानानि मतपस्विनी दुःखपुत्रा ॥ ३८ ॥ अमोघ शोकस्मात् भ
गवं नमेवपारदर्शकः ॥ अतो बहीति शोच ॥ ४० ॥ मुदा देव य प्रमाहा न यपेन नयान्नम् [illegible] देति
प्रथमतावत शोकम्पयामथ ज्ञानिक्न समाधानः नके बलतानेनयप्रस्मात् इत्याधीन [illegible]
लोकाः इति ४१ ॥ महता पारते आत्मना सयाति या तया स्थानमय कति ४२ ॥ क्रीडितमन् [illegible]
नानाई अपार्थीनत्वा प्रशोकः कार्यः इत्यतो वा कतानेव चवियायमानानि विषयायं पाक इत्याह ॥ ४३ ॥

अतः श्रेष्ठां नीतोयमेवेमां रह्यतीति ॥ २९ ॥ [illegible] विंध्य [illegible] नपेयर [illegible] सीतेत [illegible]
गजमीढः ॥ [illegible] मन्ता [illegible] तः सन ॥ [illegible] सर्वानि [illegible]
॥ २ ॥ [illegible] साधी [illegible] ॥ [illegible] कुमारी [illegible]
हिमालयं [illegible] सिंहः [illegible] मन [illegible]
[illegible] ॥ ३४ ॥ [illegible] वदनं पत्न [illegible]

[illegible] नम: ॥ ८ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ १० ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ १३
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ १५ ॥ [illegible] ॥
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ १७ ॥ राम:

गवल्ला

[illegible] ॥ १८ ॥ [illegible] ॥ १९ ॥ [illegible] भार्यया ।
[illegible] ॥ [illegible] ॥ २० ॥ [illegible]
॥ [illegible] ॥ २१ ॥ ॥ राम: ॥

मि

अ पराः आ पं

यदे प्रतिज्ञा सर्व श्री श्रागमात्मानां समस्त सज्ञातं क्रियं थे नास्ता हृत्पक समयः स्तोतो भिः मसप्र वादे सर्व धीराणां श्री
नये नत्स्नतमीर्थ समस्थानो वदं तितन्दनेन कृतमया गयो गमा हृष्माने हितनर्भः तत्स्तोनं सेमः प्रमतप व
नियमाऽज्ञाः मह्म स्थाने श्रुणां श्री कातादमत्रः ऽपथातस्ना त्मायस्य विमना प्रज्ञाप्य गाषस्मादि ति नियमा
श्रीज्ञाः ॥ ५३ ॥ जितापनः स्मादिना सम्प्राणमाधमप्रमाहाण्युक्ताः दृतिभावनयति धाणेणक्राधक्ला त्नः सतत
मात्रुणामताय एप ति फलतो प्रानयुक्तं समाधि मादृशां विज्ञानेति ॥ ५५ ॥ श्रात्मानमदं कागस्य दंस्तु तदेह
हितोज्ञ्य विज्ञानात्म निन्तु ह्रो सयामे की कृतानं विज्ञानात्मनेहशपाशहितो ज्यते त्वने ऽपि प्रविलापनं तये

ॐ

सताह्मः सहश्रागं णांधार्था वक्षभार्यना ॥ इति तोन हिमवत स्त्रीणां मास्त्रमंगतः ॥ ५१ ॥ सोतो भिः समयिर्थाव
स्वर्धनाम सत्साय्यथाल ॥ समानाश्री तपेना प्रासम सीतः प्रवर्तते ॥ ५२ ॥ स्तादेवम भवनेनसिन्नुत्वा वाग्रीन्य
याविधि ॥ प्रथत्वे उपशांता त्मा सस्त्रात्रे विराजते ॥ ५३ ॥ निःसर्वो निराशाः स्तवाहमपि द्विजः स्व
रिभावनयाधस्तरः सर्वत्र समोप्यत्तः ॥ ५६ ॥ विज्ञानन्त्र नित्यामात्ते स्वतेय विज्ञानके सुखण्णात्मान मा
यावैदाविभिर्वाबो ॥ ५७ ॥ सुत्सम स्थायुक्तो दर्शनिकं कणोशयः ॥ निःसर्वविज्ञातासस्यानस्या
णविवापुना ॥ ५८ ॥ तस्मात् ताणे मेवाभूतसमाधिविलक्ष्मताः ॥ सर्वायदननात्यतः पवमेदवि ॥ ६० ॥

उतेः पानन्तिरोपयो सुरान्यो केदस्तोन्यविवाफनुलसंत्त्ववर्दोषः ... विवाप
तेनहृत ॥ सुप्यानां गच्छादे ॥ ... वितयादाय ...
ज्ञामायान्... ... ...
एतिनाहाः ...

यत्तोदिलोकेजन्तंजीवरूपेणाध्रुवेदेहेह्यात्माध्रुवंनचेतेनध्रुवंता ध्रुवं ॥ध्रुवस्वरूपेणात्मनिविचार्यते॥इति श्याकिंवतीतिनत ॥
नः सर्वथाप्यपिदेहेषुतेष्विति प्रमादश्रोतासाः॥ वेह्मादयः ॥ एकेवलं प्रत्यकेन॥ मत्तत्त्वलक्षणः॥ सर्वः॥ ४०॥
येनेवनैरेविनि॥ मनसावैतत्त्वाङ्गाद्यः तेसमतदेहतः॥ तेषांतुतिरिदेनतावदचासीमाह ॥४७॥ ... कः
मंजन्मनिमि तंगुणाउत्पन्नंततस्यौन ॥ पंचभौतिकोजडस्तद्विभागेनाशुक्रम्य ... रूपत्वात् ... तोपंचनति।
नद्दीशोणाविहिताहृति सर्वे ... वेसाह ॥४८॥ अहंत्वानिपश्चादीनिश्चयदानिरूपाणिततोदेहस्तादि ।
विफलं मूलानिपवंजीवः सर्वापिसर्वसजीवनंयेत्ता ॥ एतेनैवचसर्वतोश्रु ... मोक्षनिष्ठमर्थं चैतस्याव.

यस्मिन्सर्वेध्रुवंलोकमध्रुवंचनचोभयं ॥ सर्वथाहिनचोत्पत्तिस्तस्माद्मोहनाशत ॥४६॥ तस्मात्त्वंहंगवैत्वंच
मज्ञानकृतमात्मनः ॥ कथंननाथाहृत्ययावैतस्मात्मस्थित ॥४७॥ कालकर्मगुणाधीनोदेहोयंपंचभौ
तिकः ॥ कथमस्या गोपायेत्सर्वयत्रनोपश्यामस्म ॥४९॥ अहंत्वानिसदहत्वानांश्च प्रसानिचतुष्पदां ॥ फ
लूनितत्रमहतांजीवोजीवस्यजीवनं ॥५१॥ तदेवंभगवानात्मानेकआत्मात्मनात्महक ॥ अंतरांतनवोभा
तिपश्यतेमायपोरुधा ॥५०॥ सोयमद्यमहाराजभगवान्भूतभावनः ॥ कालरूपोवतीर्णोस्यामभावायसुरद्वि
॥ षां ॥५९॥ निष्पादितंदेवकृत्यमवशेषंप्रतीक्षते ॥ तावद्भूपमवेक्षस्व भवेद्यावदिहेश्वरः ॥५०॥ ॥ रामायनमः ॥

लितमाह ॥४०॥ नदिदमहत्सुमहत्त्वादिरूपंजगत्तस्वहेतु ॥ भगवानेवनततः पृथक्सर्वे सर्वमपवनचनानानत्वसजाती।
यं भेदमपेत ऊनएवजा तद्याहआत्मनात्मोक्तानां ॥ आत्मस्वरूपमतोनसजातीयभेदः ॥ अतएवेतरचांतर्वहिःस्वभोक्ता
भोग्यरूपश्चाभाति ॥ अतो नविनातियभेदोपिनन्वेकः कथंतथा प्रतीयते ॥ अतआहमायपानेबहुधापश्यतिरूपमावरती
इयोमहामायावी ॥ द्वारकतामित्याहसोयमिति ॥४८॥ अस्याभू मावभवायतनाशाय नर्हिद्वीकेस्ते नास्तीपत्रेवाभ्यो
माहकथाहमाह ॥४९॥ तयदेवानांकार्यंतेननिष्पादितंकेवलमवशेषंप्रतीक्षते ॥ यदुकुलनयमितिहरिप्रतनोनि ॥

श्री
भा प्र
टी
७६

वेति वितर्के ४ कस्माद्धेतोर्नायातीति नवेद्मि ॥७॥ अपि स्विदिति यदात्मनः आक्रीडं क्रीडासाधनं मे गं मनुष्यनाट्यं
त्यक्तुमिच्छति स कालः अयं अस्माकं सर्वपुरुषार्थहेतुः कृष्णः अनन्तरं हि योगं विनाशकमति हेतनस्मादि
त्यागायेनाहं ॥८॥ यस्मात्तस्मात्कृष्णाद्धेतोर्विनाशोपरिष्टादर्जुनः स्पष्टीकरिष्यति लोकाश्च परमकारणात्तृप
यस्मात् गृह्णात ॥५॥ अहूरात्मनिर्हितं नअन्यकमार्गे सतअवस्थानान्दैहिकानाहं ॥२॥ वामाऊर्ध्वं दयस्तु रै
निवपणुः कंपश्च हृदये वर्तते यतमद्भाणामानसत्रिहितं भयदासंनिभेमानाहं ॥२॥ शिवाक्रोष्टी आदिसमभिरौ
"संप्रेषितो द्वारकायां जिष्णुर्बंधुदिदृक्षया ज्ञातुं च पुण्यश्लोकस्य कृष्णस्य च विचेष्टितं ॥८॥ गताः सप्ताधुना मासा
भीमसेन तवानुजः नायाति कस्य वा हेतोर्नाहं वेदेदमंजसा ॥९॥ अपि देवर्षिणादिष्टः स कालोयमुपस्थितः
यदात्मनो गमाक्रीडं भगवानुत्सिसृक्षति ॥१०॥ यस्मान्नः संपदो राज्यं दाराः प्राणाः कुलं प्रजाः आसन्सपत्नवि
जयो लोकाश्च यदनुग्रहात् ॥११॥ पश्योत्पातान्नरव्याघ्र दिव्यान्भौमान्सदैहिकान् ॥१२॥ दारुणान्शंसतो दूराद्
भयं नो बुद्धिमोहनं ॥१२॥ ऊर्वक्षिबाहवो मह्यं स्फुरंत्यंग पुनः पुनः वेपथुश्चापि हृदये आराद्दास्यंति विप्रियं ॥१३॥
शिवैषोद्यन्तमादित्यमभिरौत्यनलानना मामंग सारमेयोयमभिरौत्यभीरुवत् ॥१४॥ शस्ताः कुर्वंति मां
सव्यं दक्षिणं पशवोपरे वाहांश्च पुरुषव्याघ्र लक्षये रुदतो मम ॥१५॥ मृत्युदूतः कपोतोयमुलूकः कंपयन्
मनः प्रत्युलूकश्च कुह्वानैर्विश्वं वै शून्यमिच्छतः ॥१६॥ धूम्रा दिशः परिधयः कंपते भूः सहाद्रिभिः निर्घात
श्च महांस्तात साकं च स्तनयित्नुभिः ॥१७॥ वायुर्वाति खरस्पर्शो रजसा विसृजंस्तमः ॥१८॥ [illegible]
वंक्रोशंति अनलानना अग्निमुखी [illegible] भीतमाभिलक्ष्य [illegible] दिति
निःपाक ॥१४॥ मामंग सारमेयो मां सव्यं वामं कुर्वंति [illegible] नाहान्मान ॥१५॥ [illegible]
नवग्रहः [illegible] कपोतकः प्रत्युलूकः तस्य प्रतिपक्षकः काकोवा [illegible]
दीनु [illegible] परिधयः [illegible] दिव्यानाहं ॥१७॥ [illegible] ॥ महानिर्घा
त मतिसर्गा ॥१८॥ ॥

48

यत्नेदिलोकं ... [illegible] ...

नः सर्वथा ... [illegible] ... ॥४४॥ ... [illegible]

... [illegible] ...

... [illegible] ...

... [illegible] ... ॥४६॥

इति श्रीभागवते भावार्थदीपिकायां प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ... [illegible] ...

विशङ्कितः ॥ ... [illegible] ... ॥ ... [illegible]

॥५७॥ कलेवरं जहाति स्वं तच्च भस्मीभविष्यति ॥ ... [illegible] ... दह्यमानेऽग्निभिर्देहे पत्युः पत्नी सहोटजे ।

बहिः स्थिता पतिं साध्वी तमग्निमनु वेक्ष्यति ॥५८॥ विदुरस्तु तदाश्चर्यं निशाम्य कुरुनन्दन ।

हर्षशोकयुतस्तस्माद्गन्ता तीर्थनिषेवकः ॥५९॥ इत्युक्त्वाथारुहत्स्वर्गं नारदः सहतुम्बुरुः । युधि-

ष्ठिरो वचस्तस्य हृदि कृत्वाजहाच्छुचः ॥६०॥ इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सूत उवाच । संप्रस्थिते द्वारकायां जिष्णौ बन्धुदिदृक्षया ... घोररूपाणि निमित्तानि कुरूद्वहः ॥२॥ का-

लस्य च गतिं रौद्रां विपर्यस्तर्तुधर्मिणः । पापीयसीं नृणां वार्तां क्रोधलोभानृतात्मनाम् ॥३॥ जिह्म-

प्रायं व्यवहृतं शाठ्यमिश्रं च सौहृदम् । पितृमातृसुहृद्भ्रातृदम्पतीनां च कल्कनम् ॥४॥ निमित्तानि ...

... कालातिक्रमे ... द्वारकातो नागतः तद्दृष्ट्वा निमित्तानि ... कुरूद्वहः ददृशः ॥१॥ वि-

रौद्रां घोरां ... विपर्यस्ता ऋतुधर्मा यस्मिंस्तस्य वार्तां जीविकां क्रोधलोभानृतैर्युक्त आत्मा येषां ॥३॥ जिह्मप्रा-

यं कपटबहुलं व्यवहृतं ... सौहृदं ... कल्कनं ... ॥४॥ ... [illegible]

कन्याविक्रियपत्रं ... [illegible] ... ॥५॥

श्री
भाग
टी
४४

43

आहूकंडग्र सेनग्र सतस्त्रुतोपस्य सुतायबजीवन मर्वेहूहे ॥ अजो देवकग्र हरीकसुत ॥ हंतवर्भो नयनोदयः कसभा
रः २८ सर्वेरूली ना मध्येमहारथो गंभीर रवः ग्रुहूभाहवे गोवर्धनेमोदत्त इत्यर्थं ॥ २ ॥ कृस्पापन्मा निकासंयः ११ सत
हनेहो श्रीधरोपेमनैगेयघुते ॥ ११ ॥ भावनित्ररमाले इति श्रुत्वानो विश्वमाश्रका हपुरइति ॥ १ ॥ भगवनो वस्थानेहिलोकाना
मगलनाम्य शोभायनाहृश्रुतेमि ॥ १३ ॥ मगलायश्रभायदेमायलं ॥ पालनायभवायोइवायस्वग्रनत्तसलः वनमङ्ग
हायः ॥ १४ ॥ सर्वे हृजितापरमानंदोयथाभवति । महापोरुषिकांवेकुंठनायानुवा ॥ १६ ॥ यस पादग्युग्म सुधाम्भेवमुले
कश्चिद्रूरनाहृकोजीवनमस्युशोपया नृजः ॥ हरीकसमसुतोक्तगोनयतगरस्नायः ॥ १८ ॥ प्रसतेकरावेक
श्रिशेवराइजिनारथः ॥ कश्चिरासेहूवतामोभगवान्मानतानिः ॥ १९ ॥ प्रद्युम्नः सर्ववृष्णीनां सुखमास्ते
महारथः ॥ गंभीररयोनिरुद्रोवर्धतेभगवानतः ॥ २ ॥ हृषीक श्चारुदेष्णश्च साम्बोजाम्बवतीसुतः अन्ये च
कार्ष्णिप्रवराः सपुत्राऋषभादयः ॥ ३१ ॥ तथैवानुचराः शौरेः श्रुतदेवोद्धवादयः ॥ सुनंदनंदशीर्षण्याद्या
ये चान्ये सात्वतर्षभः ॥ ३४ ॥ अपि स्वस्त्यासते सर्वे रामकृष्णभुजाश्रयाः ॥ अपि स्मरंति कुशलमस्माकं बद्धसौहृ
दाः ॥ ३३ ॥ भगवानपि गोविंदो ब्रह्मण्यो भक्तवत्सलः ॥ कच्चित्पुरे सुधर्मायां सुखमास्ते सुहृद्वृतः ॥ ३४
मंगलाय च लोकानां क्षेमाय च भवाय च ॥ आस्ते यदुकुलांभोधावाद्योऽनंतसखः पुमान् ॥ ३५ ॥ यद्बाहुदं
गुप्तायां स्वपुर्यां यदवोऽर्चिताः ॥ क्रीडंति परमानंदं महापौरुषिका इव ॥ ३६ ॥ यत्पादशुश्रूषणमुख्यकर्मणा स
त्यादयो द्व्यष्टसहस्रयोषितः ॥ निर्जित्य संख्ये त्रिदशांस्तदाशिषो हरंति [illegible] वज्रायुधवल्लभोचिताः ॥ ३७ ॥ यद्बा
हुदंडाभ्युदयानुजीविनो यदुप्रवीरा ह्यकुतोभया मुहुः ॥ अधिक्रमंत्य [illegible] यत्पादपद्मौ वा महामहाभीमे
नवश्रारिमेहेयतक मेने मसमभा माहृयः ॥ सर्वेषुवे सबैलग्रनेत्रन विजितिनि [illegible] ॥ [illegible] ॥ ३८ ॥ नाम
दीनू रूनाद्रुमवतभप्रा ली नमहाउविताः ॥ शास्त्राउरवितानं ॥ ३९ ॥ यदुनंदनः ॥ [illegible] यत्पादमो
कमनिषणाविरः सदमास्पइति गानपश्रुमग्राकेनावचः ॥ इदानीतमोवजोलयइ [illegible] दिति शोभः ॥ ३९

गृहपुंड्गृहमर्दं ॥ ९ ॥ भूतांस्तानवतांस्तेषां गतो आमिषैर्ललितेयाताश्रियोर्यं मेरुवपर्पेति ॥ पुष्मैर्मानाह्नन्यइतिस्पै-
स्त्रिपिः प्राणानामनोसिद ॥ १८ ॥ इतीतेइति वक्तपेहुमनेनिकमेतांतेरिपाः ॥ नलवंतीस्पर्शः ॥ १९ ॥ देसानिपुतिरि-
श्वगंड्रव ॥ २९ ॥ पतेहृनानाविद्यते अमेघपुरुषैर्भीविजनोदशादिशामायेषातेश्मनाः पदैः हेममरीतिसेनपे तया।
मेचंद्रमसिष्टानिये नलेनतसाचितयतः स्वतः ॥ २१ ॥ अयघातूर्षनिपतितंनदेवाहमान्प्रमार्दिमां ॥ विदु स्मिसदेवा।

अनुगवंर्षतिजन्लदार्वीमा मिदपर्वतः ॥ सूर्षहत अभं परपयगहमर्दं मिघोर्दिति ॥ १८ ॥ सुसंकुलैर्भूतिगतेोम-
लिनीइववोदसी ॥ नघानदध्यस्तमिलाम्सर्वं मिलमनोमिर ॥ १२ ॥ नमल्लसद्भ्राजेनकालैर्यत्किविधानिगिविं नि।
त्तनेवासानहृन्नेतिसमानरः ॥ १९ ॥ हरंमसमुन्नाना मानेनहृ णांसहभावने ॥ देवनानिरूदंती वसिघंति मधुलति
च ॥ १९ ॥ इमेननलपरायामाः पुरोधानाकराश्रमा ॥ श्रहश्रियोनिराननेदः किंमयेदर्शयंतिनः ॥ २० ॥ मम्पतेमहोस्माते
नूनेभगवेतः पदैः ॥ अनमपुरुषश्रीभिरीनां भूरितनसोममां ॥ २१ ॥ इतिचिंतयनस्तस्यदृष्टाविष्टेनचेनसा ॥ राज्ञः
प्रस्पागमहृत्सर्पः पुर्याः कपिध्वजः ॥ २२ ॥ नं पादयोर्निपतितं अपयघाप्र्वमानुरं ॥ अ सुदवेचासुविन्यस्यजने
नयनाश्रुयोः ॥ विलोक्यो द्विग्नहृदयो विक्षाय सन्नजनृपः ॥ इक्षांलिस्पसहस्त्रमपेसेरनारदेविते ॥ २४ ॥ कच्चिदा।
नर्त पुर्यां नः सन्नजनः सुखमासते ॥ मधु भोजदर्शार्हार्हाः सात्वतांधकवृष्णयः ॥ शूरोमातामहः कच्चित्स्व-
स्त्यास्तेचात्रमारिषः ॥ मातुलः सानुजः कच्चित्कुशल्यानकदुंदुभिः ॥ २६ ॥ सप्तस्वसारस्तत्पत्न्यो मातुलान्यः सहा
त्मजः ॥ आसते सस्नुषाः क्षेमं देवकीप्रमुखास्वयं ॥ २७ ॥ राम ॥

...विसनेलंस्पर्थः ॥ २८ ॥ उद्विग्नंकंपितंहृदयंपस्पविक्षापविगतकांति ॥ २९ ॥ स्वननांगांधवाः किंवदन्तीतिम्रां कथाय-
॥ वहितक्रमेणहहृकृति ॥ २९ ॥ मातिश्यामसमोमातामहःआनकदुंदुभिः ॥ वस्रदेवः परमवसुदेवन्तेमणताः ॥
॥ मपितेमेहहृहृच्यागपिहस्कृतिस्वयमिति .... राम ॥

श्री
भा. गा.
पु. री.
१०
इति

भुवः शोकास्पुरारियाम्बु दृष्टं तिलतालिनेत्र योऽरेवमंतं भ्रमालिनानि चपाशिनाम् अंधेरोलेण दृष्टीनां गोचरो श्रीकृ
ष्णदेवेन समग्रं हृदयस्य मोक्षं मेतेन याऽऽकल्पे रूपमाहेस्तुनैरो गोऽन्वय ॥४॥ सर्वोऽहितैर्विरोधिमैत्रीमुपकारितां सोऽह
दृष्टदपि नाचवाक्षेणकमवेशा धाकृ दृष्टा ॥ ५ ॥ येन मां वैवयतादेवानपि विस्मापयति यः ॥ ६ ॥ यस्य त्रणेविपोऽतस्था
दियकृत्यानाने नालमग्रमणुषितइति ॥ स मम श्रीकण्ठनरकदेना न्वयः प्रियत्वात्प्रियतेहष्टोत ३ वयनमाणे
पथ्येद्वादि श्रीकृष्णोपकारानन्तसर्वतिदृष्टाभिः ॥ ५ यस्य मे स्वपादलालनेम नातिमन्ता ना तेजः प्रभावो हृतं यतु
महृणो वयस्वान्तु रु नः सञ्जीकृततेन मग्ना यत्रोपरि श्रम विद्हतत्तस्यानि जिम्ह्रो पदी ग्रामा च ॥ ६ ॥ ३ वे स्वपे
कृष्णमतं त्व भ्रमभुवः पाशेनामृज्वने त्रयोः ॥ ये दिनेण मम त्रद्हृ प्रणयो लं यकानरः ॥ ४ ॥ त्वमेवैनीतोऽद्
इवसारध्या दिषु संस्थने ॥ तपमय जामित्या हृवाक्षण कृदयागिरा ॥ ३ ॥ अग्निन ३ वा ६ वनितो इममहामृ
हारिणो वंधुरूपिणो येन मेष हत तेजो देवविस्मापनं महत् ॥ ७ ॥ यस्य त्रणेविधायेन लोका इम्बिग्रहरा
नः ३ वधनर हितो वा निमृतकः प्रोक्तो यथा ॥ ५ ॥ य संप्राप्य दृष्टपदमेहमयागतानां तत्तालयवरम देश
रुमेदानां ॥ तेजो हतं वेलमपाभिहृतवमत्स्यः सञ्जीतेन यत्नुषा यिगता वक्त्रा ॥ ६ ॥ यस्त्र विधायवदहु
ऽोऽहवमग्रयेदामि इवसा मरमाणे नयमाविनिम ॥ ल वास्मा मयकृतं तानतां ल्यमायादि गोऽहस्र
पतयो बलिमभ्येते ॥ ७ ॥ यन्नेत्रमा रूपायियोगिमदम्सलोधेप्रार्थीनुज तवमजानुजसन्नवीर्य तेनाह
नाः प्रग्रणनाथसलोयमृपायन्माविता लवनय बलिमभ्येते ८ । वो ऽह वर्मिद्रस्व वनमदा दन्तं दानमि तो
इवदाहोऽलिनेनमयेन हृतारसमालधा ॥ अकृ न शिल्पनृपाणाय यस्मा माते ऋभेदवः ॥ राजनयेषु नेन श्लोके वि
नुपपत्तेः ॥ राजानुजत्वेवमत्वनुजाहयानि वीर्यबलं दयमम्भः तं हनाथमथानसोऽमत्तामेव ॥ ... पालप
येनानवनेनाहृतानाभ्रमान्माविनहृतसादम्र्पे बलिमुपनीतवं ॥ ९ ॥ ... ॥ ...
स्वग्रं विधिम्नतनवानेनधनवानुजो भीमा नयोऽयग्रह नहृत वा नतविजयीनिनाराजहृदसरवो ॥ १ ॥ ॥

44

अलामपग्ना [illegible] मानो [illegible] नवंशेः सकाशात्न किं नाते [illegible] तावत्तानः [illegible] कलेनत्र स्थितः
अभावे इति क्रूः प्रेमस्ये मेः समं [illegible] नताह्लोसि [illegible] तामीमः
वा [illegible] सद्भय [illegible] भवति तथा [illegible] सन्नद्धन किं कतोवि [illegible]
मासं नमस्कृत्वा [illegible] नस्थितिं किं [illegible] पदः ॥ ४ ॥ [illegible] इति हेरः [illegible] नरानन्ति
अमस्कृतां मलिन [illegible] किं नो नमेः [illegible] अथमे नमेत्र [illegible] सो मयंः ॥ [illegible]

स्त्रियै नाम यं तात नयष्ट तेजा विभाति मे ॥ [illegible] मानो [illegible] किं [illegible] ॥ ३ ॥ कश्चिन्ना
भिद्रुतो भावैः [illegible] दिभिरमंगलैः ॥ [illegible] आपृथायाय स्यति [illegible] ॥ ३५ ॥ कच्चित्त्वं ब्राह्मणं
बालं गां वृद्धं रोगिणं स्त्रियं ॥ शरणोपसृतं सत्त्वं नात्याक्षीः शरणप्रदः ॥ ४१ ॥ कच्चित्त्वं नागमोऽगम्यां गां
म्यां वासत्कृतां स्त्रियं ॥ पराजितो वाथ भवान्नोत्तमैर्नासमैः पथि ॥ ४२ ॥ अपि स्वित्पर्यभुंक्थास्त्वं संभोज्यान् वृद्ध
बालकान् ॥ जुगुप्सितं कर्म किंचित्कृतवान्न यदक्षमं ॥ ४३ ॥ कच्चित्प्रेष्ठतमेनाथ हृदयेनात्मबन्धुना ॥ शू
न्योऽस्मि रहितो नित्यं मन्यसे तेऽन्यथा न रुक् ॥ ४४ ॥ इति श्रीभागवते प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ सूतः
एवं कृष्णसखः कृष्णो भ्रात्रा राज्ञा विकल्पितः ॥ नानाशंकास्पदं रूपं कृष्णविश्लेषकर्शितः ॥ १ ॥ शोकेन

भोजनाहीन [illegible] किं [illegible] ॥ [illegible] नवानसि ॥ २ ॥ वि
[illegible] नमेन [illegible] नाश्रीकृष्णेन रहितः ॥ [illegible] ॥ [illegible]
मनः पीडानवतेमयंः ॥ इति प्रथमे [illegible] ॥ १४ ॥ कलिप्रवेश [illegible] लक्ष्यते [illegible] ॥ [illegible]
पं दशोऽब्रवीत् ॥ [illegible] इति हेरः ॥ नानाशंकास्पदं रूपमासत्पाति कल्पितं [illegible] ॥ [illegible]

श्री
याम
१९

मियेज्ञासद्धिनो विद्मापितः प्रनुनिज्ञपाः प्रभुपता ह्यस्मेव लोकपालाः तिमा स्यामिस्र्यः ॥ श्रमदण्या त्वं स्पृह श्रपुंसैवे निमद
दिस्पृशा सनाये ॥ १९ ॥ तत्रैव स्वर्गे ज्ञाः तोगाङी वेन नद्दता विद्वह्यस्थतन ॥ श्रातयो निवातक वचा देत्यः ॥ तेषां वधार्थ माश्रित
वेता येन प्रभाव स्तुमहता ॥ देवश्र तत्रापि पुष्पवृष्टि तेन मुषिता वद्धितो स्मि ॥ कथं भूतेन भूस्पृह स्थानेन महिमा वस्पृश्रतेन य
द्वाप्तेव इत्यादि श्राकत्ये पापितेन मुषितो दृमिनि पूर्वे गाव सर्व्वतः ॥ २० ॥ श्री कृष्ण वाक्य वक्तव्य वाहतो वसन्नान्निना
स्मतेना गाभीर्यं तपाय देवे शतो पस्तन नवती गवान् ॥ उत्सगा गृहेश्वती या गिडु स्त्रल तानि सन्नाने तिमि गिलाली निम
श्यादित्तूपा तिय श्रिमन्ये वेद्दत्त गायने प्रत्यानीत स्वपरे पाद्यशिरोभ्यः सकाशाते ज्ञा सदेस्ती वहूपमतां मयमकं
दात्व तुपे ववतु ध नेता न्मोत्स्ना स्त्राणि मातृपिता दत्ते यद्वाध्व तमया ॥ २१ ॥ श्रद्दश्रा त्रन स्वायेत नमवयाते मारथ

यनेन सा षभगवान्न पिस्व नृपा ति विता पितः प्रगिरतो स्वमस्तावि जेमे ॥ श्रस्मे पिता नूरम मैव कले वेतासा
मा म स्ती हृभ वने म हृदा म नाये ॥ २२ ॥ तये वम विह्वतो मुत्र दत्त गोपिव लत्न्या नमता लिवपः पदेवाः तेन ह्रस्वि
यस्तु भाविनमा म मी फ ते नाद्र मग्न मुवितः प्रकृते ॥ २३ ॥ यता पतः [illegible] नतपारमेको दथे
न्ननतोद्ध मनीयसन्त्व ॥ प्रत्या हतो वृद्धयन हृ मया मेषां मेना स्यद मा ति मयेत्र [illegible] ॥ २४ ॥ यो भीव्रक
सेगृह पास्य स्व मृद श्रा तस्मवेत्त रथमतल मतिता स ॥ श्रत्त्वो मम विश्रेय [illegible] पानी श्रापृते नासि व
त्त्वा मह हमनस्कन ॥ २५ ॥ महा [illegible] नितपुत भी ष्मकणो [illegible] पातमे पवना ह्विका दे ॥ श्रता
॥ हय माद्दं माहृ [illegible] समस्य दत्ते रादा नमि वहता ति ॥ २६ ॥ राम ॥ राम ॥

[illegible] द्विला हभी श्यादी तो श्रमथ्य मा ध्धि [illegible] मरः स्वत्व ॥ दिवि मेः [illegible] नियो द श्रा
ह पोतात्तत ॥ श्रादेत्तात्मना सिद्ध [illegible] वतडाय सा शादि काताले ॥ २७ ॥ [illegible]
[illegible] पते नेत्र वत्ता दिमि नित्रुप तानि [illegible] हसा ति सवत दीत्तिगत [illegible]
मो पूत ध फाल्गुनः तोप लः मिपुदे शा मतिः जवद्वयः वाहीनः पातवश्रातीश्रमो तो मां हमो पदा तर [illegible]

यैः किल वैः [illegible] दिमि[illegible] नवपन्नाः॥ कथं विकीर्यं तन्नुव्यापकृष्टं ते यो स्थियोहनेशं॥ न न पवं चैत्य [illegible] केषि [illegible]

नं कारकथं भूतेकचं [illegible] मसं क्याज्ञसूयमा [illegible] कतम्य चितो यो महाभिषेक॥ तेन [illegible] स्यनवं [illegible] स्यां [illegible] रास्याशीस्या: [illegible]

वं मा म [illegible] चीह स्या पतन मतो प्राद्यो: [illegible] मनु [illegible] व्याघस्या: पन्नाः पदशा ह लो पे नु [illegible] [illegible] स:

मासः॥ निम स्यापेन न नान॥ नविना ये म म [illegible] नं मो डः [illegible] न द्दि का म व प [illegible] नमने वा ह ष्टं मिति भा [illegible] ॥ स्यो षा।

णम य ज्ञ न [illegible] मे यः॥ न स्याड चो [illegible] नाः॥ श्री [illegible] ए वित्त यु [illegible] के भा प [illegible] नस्या हूने [illegible] गो:

किंह्ना गण क [illegible] नं नि [illegible] ह म [illegible] प: ॥ यत्न ड प भोग [illegible] लि ण्ड [illegible] मन्यो म ग्ली ना मह: ॥ [illegible] लोकी:

न मा म म ल ॥ पर्वह्नि म स्य [illegible] नक या [illegible] यो य न ड्ड्ढी म म श्रु ति ष्ठ॥ नेनन [illegible] नचं हि त्यो श्वेत [illegible] डका स।

सः॥ पूणा मो उचान यो [illegible] तिमनमि [illegible] य इयो धनेनो [illegible] यु धिष्ठि रो स्मा न [illegible] ॥ [illegible] स्यापि मवंवम व [illegible]।

मनुः लक्षापि म [illegible] म म सभि [illegible] [illegible] कच [illegible] तैः [illegible] ॥ स्यंह विकीर्य पद्यो: श्रुतिना सुम।

स्यार्थ॥ त [illegible] यो हन हू न पा वि [illegible] का के या॥ १॥ [illegible] गो प व न मे न दु [illegible] के का ड र्वी मसो [illegible] विहिता द्यता:

यु भु ग व:॥ प्याका त्नसि [illegible] प भु [illegible] त्रिलोकी तन्मा म म त्स सलिलो विनिम ग्रस्य:॥ १० ॥ राम:॥

घायु त म हि ना तिधि ना भवित [illegible]॥ किं त्वौपदी य स्या न [illegible] या स्की रेत न प [illegible] मु [illegible] च [illegible] त हू हं ग त व्यं॥ न न स्य ड र्वी

म सिमा म प [illegible] रो णा युधिष्ठि रेण म [illegible] ह्निके [illegible] ना श्रा गम्य ता मिति॥ [illegible] पिता मु नि मि यो ह म र्ध [illegible] प ज ले ति

म मञ्ज त म [illegible] ता [illegible] या [illegible] स्त मा य॥ कृ [illegible]॥ न [illegible] मे व [illegible] न [illegible] ल त पा वा ग त:॥ न [illegible] दि त ह्ना नेभग व

ता [illegible] प यह [illegible] लिता [illegible] म ध्य [illegible] भोज य त या [illegible] ति ल ज्ञ [illegible] स्वामि त्व [illegible] ज न प पं त म त [illegible] म प [illegible]।

सूर्य [illegible] स्या [illegible] न्या [illegible] नो ना स्य [illegible] मिति॥ [illegible] पि श्रुति नि [illegible] पे न [illegible] ली मा न [illegible] त का उ ल ग्रं कि

चित्त [illegible] का [illegible] प्रा [illegible] ने न विच्छ्रा [illegible] भगवा [illegible] यस्य॥ [illegible] भो [illegible] मु नि [illegible] पति स्व [illegible] ता व ता नि [illegible] न्हू:

[illegible] का [illegible] प लाय न [illegible] ति॥ १०॥ ना क [illegible] श्री कृ [illegible] स्म [illegible] म्या त त त [illegible] मे नि भाव:॥ एव मा [illegible] प पं:

[illegible] मगवान्२

सहस्रेण च यावन्तो नानःसहस्राम्बुधे ॥२१॥ तत्वात्: पर्वतो [illegible] शोभितः ॥ अन्नदेन: विघ्नपापेति वाहन [illegible] यी त्वा
नतामि वा मोम ॥ पर्वतकामतृप्तिभिनिवृत्ता अन्न [illegible] शोभिता इमलेनोके देवकर्त्ता मा [illegible] भिः प्राशेति भावयति पालय
ति ॥२३॥ जलोकसांमत्स्यादीनां मध्ये महातस्य तारा [illegible] मत्स्या मध्या भवति ॥२४॥ अतो भाव [illegible] न
नतःपरं [illegible] नमाख्यो मोनिसृत यमाह ॥२५॥ इत्यकाला [illegible] विमनः पीडाय [illegible] मनकर्ता [illegible] वि
दृश्य [illegible] नानिस्य [illegible] ति [illegible] यति ॥२६॥ एवमिति [illegible] प्रतिह [illegible] देव [illegible] ता मतिः
प्राता विप्रो का विगता विश्वा [illegible] मति [illegible] मत्स्य फलमाह ॥२७॥ वासुदेवो [illegible] ध्यानेन परिहृदि [illegible] हो वेगा
यजे [illegible] नुपूष्या नां सहस्रा नः सहस्राने ॥ विघ्नपापविमुक्तानां विमुक्तां [illegible] मिमिय: ॥२८॥ वाहनमदि
यपीला मदो [illegible] तवे तसो ॥ अन्ना [illegible] मिवा यो [illegible] शोभिता: ॥२२॥ प्राये [illegible]
विद्धिहित ॥ मि [illegible] प्रतिभूतानि भावयति [illegible] ॥२३॥ जलौकसा [illegible] महातो [illegible] ॥ इवं
लावति नो राज महातो वति नो मिष: ॥२४॥ एवं वति [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥२५॥ इत्यकाला [illegible] ॥ [illegible] ॥२६
स्तत: ॥ एवं [illegible] ॥ [illegible] ॥२७॥ वासुदेवो
[illegible] ध्यानेन परिहृदि [illegible] ॥ [illegible] ॥२८॥ [illegible]
ममर्पति ॥ [illegible] ॥२९॥ विघ्नो [illegible] ॥ [illegible]
इति [illegible] ॥३॥

पश्चात्तयानि [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]
दि [illegible] ॥२८॥ [illegible]
[illegible] विघ्नकइति ॥२९॥ [illegible]
[illegible]

सीतेना स्वेक्ष मानेनामयाके [illegible] रः ॥ कुशलितने दाकृष्या मदइमादिनाथमवामसोत्कायमवत्मा [illegible]
इथदयरिजलपानेविनां [illegible] शांनालनेदुशाद बलीयवाभौ एवं भिन्नावले संपादितेमया [illegible]
नोथयोमांनमदूनवेसः सदो मेइनइतिकृ [illegible] ॥ २५ ॥ देनदेवकरा [illegible] यत्मि [illegible]
हामबाकामलितानितयाकर्ण्यमात्रेषु ॥ इत्यर्थानतीनिमेषमारया तामिमलीनातिरः देसुघा [illegible] दसयावेना
निद्रानीसलमेमहस्यलवतिलाभयंतिनि [illegible] वमार्ष ॥ २८ ॥ विकल्पनस्तत्वापस्नावना [illegible] देवाइमातिव
कादृनो कदाशमिचादेस्नाहूत्यमनबानसमपुत्रमरूइति [illegible] मलव [illegible] जिमबानेकिमपाठेअभवो

स — सोमेवनः कुमतिलान्मदइ [illegible] भवाय [illegible] निमाया ॥ [illegible] विनोभुविष्ठनमादम
दवभावनिरस्तचिन्ताः ॥ नर्माण्यदा [illegible] निपाप [illegible] नेतिमंजनपनानिनदेवइदि
एपाति [illegible] तिहृदयंममसाथवसा ॥ २७ ॥ [illegible] विनपाभाजनादि [illegible] कादयस्य [illegible] तिवि
मलघ्न ॥ [illegible] ॥ २८ ॥ सो [illegible] नःपुरुष [illegible]
नमस्यापथेन [illegible] दयेन [illegible] ॥ २९ ॥ न
[illegible] ॥ सर्व [illegible]
कपटवाङ्मिवोमम्पृच्छा ॥ ३० ॥ गोविंदायनमः ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम

देवाः सेवका [illegible] सोमहात्मा [illegible] इतिमत्वा [illegible] सर्वः ॥ [illegible] मेवमपर
[illegible] इतिमहमते सर्वः ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३८ ॥ तेन [illegible] हृदयेन [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] वियोग एव [illegible] ॥ ३९ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] ॥ सप्तमसर्गः ॥

विप्रलम्भा [illegible] वनलो

श्री
भाग
पुरी
४८
६

यन्त्रमति हदृश्यपुंसैन्निरूप्यमाने स मुद्यः ॥ अविलतमामायायामायत ईश्वरः समर्थः ॥ ३८ ॥ सैकिमा मशीषा
गोरेवयनानि उपाधयोयेन देवदर्शयति हृष्टा ॥ ३९ ॥ वाते मिस्रुपलतत्त्वामवेद्वियाणि मनसिप्रविना यितचाति
मयैः ॥ तद्ब्रमन प्रातिमात्मा जीनक्रतिवात ॥ तत्प्राणस्तरे यमें तनाकर्षणात ॥ अथानन्त्यापारन्तसमं ॥ तस्ति
तमथानमसोतरधिष्ठान्देवतापास्त्रवेनवयुवाग दिष्टुपितकर्मसाहित्ये सर्वेतवत्तवतनपंचभूतानामसे
देहे हसौ वमनुनात्मत्तेति भाविनवानि यस्य ॥ अजहवीदिति यद्रुः तन्मात्रा ह्युषः जपश्रोहवीद्विविवनम
यथुरायांतयावन्तपूर्वसेनपतिं ततः ॥ प्रजापमोनिरूप्य हि श्रीनपिवदीश्वरः ॥ ३० ॥ विहस्यनत्स्त ॥
त्यर्वद्र्स्वनयादिकं ॥ निमिषानिहेकाः संक्रियाशेषवचन ॥ ४१ ॥ सावंनहावमनसितमाराइ
तेवतं ॥ मत्मार्वधानं सान्त्वर्गतपवतंतस्नेहनीन ॥ ४ ॥ त्रिवेदूनाचंधवतेश्चकतेनहात्मनिः
सर्वमात्मन्यनुहवीवलतपोन्मानमथ्ये ॥ ४ ॥ वीरनासाजितारातेवइवापुत्रमथजः ॥ नृपी
यमात्मनोनृपजसेऽस्मतविप्रावतं ॥ ४२ ॥ अनेनमालोनिगादस्वत्वेवायिनेयया ॥ इदीवी
प्रविवप्राप्तागतनसूचांमहात्मभिः ॥ ४३ ॥ कलिनायमिलोता हृदास्नः प्रमाणविः ॥ तेसथ
कतेसर्वाथातात्मस्तिकमात्मनः ॥ ४४ ॥ ददिप्रमपवथयशा ॥ वेतेमग्रतोगतः ॥ सर्वेनमन्
निजेमखुभ्रीतराः हातनेश्रुयाः ॥ ४५ ॥ मन [illegible] ॥ तत्मानादि [illegible]
यामनामाविप्रजहृविषगाः ॥ ४६ ॥ न [illegible] तेमन्
अन्नहवेदितार्थ ॥ ४७ ॥ त्रिवेगणे [illegible] विधायन्त [illegible] ततेन
हसोधितमात्मानं [illegible] नरेव [illegible]
वीवासरतिहाया ॥ ४८ ॥ [illegible] ॥ ४९ ॥ [illegible]
मुवीवमवनेविप्राममहात्मा [illegible] वकिंभिः ॥ ५० ॥ अथमोविप्रयमानेन [illegible] ॥ सर्वेया [illegible]

भगवतो मार्गणं [illegible] यदुकुलस्य संस्थानाशं श्रुत्वा नारदोक्तं [illegible] सर्वमार्गाय निश्चल [illegible] चक्रे ॥ ३१ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ सो [illegible] मण्डलं गतिर्न लक्ष्यते ॥ अहो [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३३ ॥ [illegible]
[illegible] युधिष्ठिरस्य [illegible] कलिप्रवेशमाह

निशाम्य भगवन्मार्गं संस्थां यदुकुलस्य च । स्वःपथाय मतिं चक्रे निभृतात्मा युधिष्ठिरः ॥ ३२ ॥ पृथाप्यनुश्रुत्य धनञ्जयोदितं नाशं यदूनां भगवद्गतिं च ताम् । एकान्तभक्त्या भगवत्यधोक्षजे निवेशितात्मोपरराम संसृतेः ॥ ३३ ॥ ययाहरद्भुवो भारं तां तनुं विजहावजः । कण्टकं कण्टकेनेव द्वयं चापीशितुः समम् ॥ ३४ ॥ यथा मत्स्यादिरूपाणि धत्ते जह्याद्यथा नटः । भूभारः क्षपितो येन जहौ तच्च कलेवरम् ॥ ३५ ॥ यदा मुकुन्दो भगवानिमां महीं जहौ स्वतन्वा श्रवणीयसत्कथः । तदाहरेवाप्रतिबुद्धचेतसामभद्रहेतुः कलिरन्ववर्तत ॥ ३६ ॥ युधिष्ठिरस्तत्परिसर्पणं बुधः पुरे च राष्ट्रे च गृहे तथात्मनि । विभाव्य लोभानृतजिह्महिंसनाद्यधर्मचक्रं गमनाय पर्यधात् ॥ ३७ ॥ स्वराट् पौत्रं विनयिनमात्मनः सुसमं गुणैः । तोयनीव्याः पतिं भूमेरभ्यषिञ्चद्गजाह्वये ॥ ३८ ॥ [illegible] ॥

[illegible] ॥ श्रवणीयसत्कथः [illegible]
[illegible] कलिः [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३६ ॥ [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ ३७ ॥

श्री भाग. ९५

यस्मिन्सर्वे तेहृतं सर्वं मिथ्याप्रीतिः कथं भवेत् ९

48

त्वदूमस्तमपूर्वं ब्रह्मलोकमसर्वीनामगणाकलो तस्यापि स्वतेजसा मोक्षमिच्छतो योगस्थः ॥ स इह सर्वे परमितं नरं परमितं
कर्म यस्य हि सनेन तदस्य पदं ततः ततः किमनुग्राह्य न कश्चिदिति ॥ ८ तावत्सर्वमपाति यत्नेन इह भूतेन न कश्चित्प्रियते
ततस्त्वयि किं प्रमत्तमास्ते ॥ ९ अहो न लोके हरिकथामृतवचः पीयन्त इत्येतद्येह्यहरिलीलेवामृतं यस्मिन्नतद्भावहृद्यो
वजीवनमितमाहः ॥ सत्स्वमग्रतमस्पृनकृतास्त्रीयहृयग्राह्यः ॥ तन्निद्रयादिवाश्रयहृदयः ॥ तद्धर्मसमिमिः प्रमादक्रिया
ते ॥ यस्मिन्सर्वीतेहृतं सर्वं श्रीहरिप्रीतिः कथं भवेत् ॥ ततस्तावत्कलिनिग्रहप्रसंगमाह ॥ १० ॥ यदा निःपरावर्तितस्वसेनया
॥ त्वद्युग्धानागणसंगामर्मानामभितमिकृतो ॥ इहोपदेतो भगवान्स्तः शान्तिकर्मणि ॥ ८ ॥ नकश्चित्प्रि
यतेनावघावदासहृदनकः ॥ एतदर्थं हि भगवान्नाहूतः परमर्षिभिः ॥ ९ ॥ अहो नलोके पीयेत हरिलीलामृत
वचः ॥ मत्स्वमद्प्रमत्तसर्वयोमदाप्रसंगे ॥ १० ॥ निद्रयाह्रियते नक्तं दिवा च व्यर्थकर्मभिः ॥ सूतः ॥ यदापरीक्षि
त्कुरुजाङ्गलेवसत्कलिं प्रविष्टं निजचक्रवर्तिते ॥ निशम्य वार्तामनतिप्रियां ततः शरासनं संयुगशौण्डिराददे ॥ ११
स्वलंकृतश्यामतुरङ्गयोजितं रथं मृगेन्द्रध्वजमाश्रितः पुरात् ॥ वृतो रथाश्वद्विपपत्तियुक्तया स्वसेनया
दिग्विजयाय निर्गतः ॥ १२ भद्राश्वं केतुमालं च भारतं चोत्तरान्कुरून् ॥ किंपुरुषादीनि वर्षाणि विजित्य जगृ
हे बलिम् ॥ १३ ॥ तत्र तत्रोपशृण्वानः स्वपूर्वेषां महात्मनाम् ॥ प्रगीयमानं च यशः कृष्णमाहात्म्यसूचकम् ॥ १४ ॥ आत्मा
नं चपरित्रातमश्वत्थाम्नोऽस्त्रतेजसः ॥ स्नेहं च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिं च केशवे ॥ १५ ॥ तेभ्यः परमसंतु
ष्टः प्रीत्युज्जृम्भितलोचनः ॥ महाधनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः ॥ १६ ॥ राम: न

पालितेदेणोकलिं प्रविष्टमित्यावर्तते तापन तिप्रियां वार्तां किंचित्प्रियां च पुरुषं कीर्तनं कर्म पतेः ॥ निशम्य तदा पशू
मनडूहनिग्रहार्थमादद इत्यर्थः ॥ संयुगशौण्डिः युद्धप्रवणः ॥ पाठान्तरे युद्धे प्रीतिः ॥ ११ ॥ तत्र स्वदिग्विजयार्थमिनैः
१२ ॥ भद्राश्वादीनि भूवर्षाणि महतिलानतः सम्यग्भवनानि सर्वाणि वर्षाणि मेन सर्वं ॥ इलावृत...
समकेविस्म यद्वराविप्रागोहरिवर्षं किंपुरुषं यतानि विजित्य ॥ १३ ॥ प्रगीयमानं च यशः श्रुत्वेति मोदद्ददाविति

९५

॥ १२ ॥

९५

कथंभूते यदे विधृतकल्मषात्मा स्थाने निवास सर्वानेव यस्मिन् विष्णे नात्मना [illegible] ॥ नत [illegible]
प्रोत्थानि निर्जितेमात्मने वायस्थान स्थास्यामि ते विधूतकल्मषः अतु [illegible]
वैष्णवदेहं परित्यज्य सनातन नव वसन ॥ महाजीनेन महात्मेभिः मिथिभिः [illegible]
यामि मलमूत्रि [illegible] स्यपर्ने [illegible] ॥ ५ ॥ इति श्री [illegible] धर्मप्रो
क्ता विमया ॥ सवादो वर्णिते प्राप्तिः पालकस्य पतद्वितः ॥ द्विजवर्णोत्तो [illegible] ज्ञानकोविदः जा
विधूतकल्मषः स्थाने [illegible] नैवदि ॥ विद्वत्पायिप्रीतिमाज्यप्रभावदेहमासवान् ॥ ७ ॥ कस्मा वैशानन द्विज
मिथिभिः सत्त्वस्थयो ॥ [illegible] दीनदात्यपत्ती नाम ननु सत्ता ॥ ८ ॥ [illegible] नगावति [illegible] मतिपतन
यः प्रद्वयेत भगवत्प्रिया [illegible] स्मृता नामिति [illegible] ॥ [illegible]
प्रत्येति सिद्धिं ॥ ९ ॥ इति श्री [illegible] दशोऽध्यायः ॥ [illegible] ततः परीक्षित द्विज
वर्यशिक्षया महीं महाभागवतः शशास ह ॥ यथा हि सूत [illegible] ज्ञानकोविदाः [illegible]
गुणसंपदा ॥ १ ॥ स उत्तरस्य तनयामुपयेम इरावतीम् ॥ जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयत्सुतान् ॥ २ ॥ आ
जहाराश्वमेधांस्त्रीन् गङ्गायां भूरिदक्षिणान् ॥ [illegible] देवा यत्राक्षिगोचराः ॥ ३ ॥ निजग्राहौजसा
वीरः कलिं दिग्विजये क्वचित् ॥ नृपलिंगधरं शूद्रं घ्नन्तं गोमिथुनं पदा ॥ ४ ॥ शौनक उवाच ॥ कस्य हेतोर्निज
ग्राह कलिं दिग्विजये नृपः ॥ नृदेवचिह्नधृक् शूद्रः कोऽसौ गां यः पदाहनत् ॥ तत्कथ्यतां महाभाग यदि
कृष्णकथाश्रयं ॥ अथवास्य पदाम्भोजमकरन्दलिहां सतां ॥ किमन्यैरसदालापैरायुषो यदसद्व्ययः ॥ ७ ॥
तत्कर्मविदः ॥ हे विप्र महतां गुणाः ॥ यस्मिन्नाः ॥ जनमेजयादीन् [illegible] ॥ २ ॥ आजहार [illegible]
[illegible] देवा यत्राक्षिगोचरा अभूवन् ॥ ३ ॥ निजग्राह निगृहीतवान् कलिमेव निर्दिशति नृपेति ॥ ४ ॥ के
लिकस्माद्धेतोर्निजग्राह न तु हतवान् ॥ यतोऽसौ शूद्रकः [illegible] शूद्रो यो गां पदा अहनत् [illegible] ॥ ५ ॥ अस
[illegible] पदाम्भोज [illegible] यो मकरन्दः ॥ तं लिहन्ति आस्वादयन्ति तेषां सतां महतां वा कथा श्रयमिति [illegible]

श्री
भाग.
टी.
१.

49

हेअंब मातर्धरित्रि देवत्वयो भूरिभारः ॥ तस्यावतारयाणा यैः कृतावतारस्य कर्माणि स्मरंती तेन विसृष्टा सती शोचसि निर्वाणं ॥
विलंबितमाश्रितपुण्यानि पाठांतरे निर्वाणविडंबितमुपहसितं येषु तेमा वादप्रवचन कृत्वा नीमसुः २५ ॥ हे अंब तव सौ
भाग्यं कालेन यद्धृतं ॥ २५ ॥ भवान्नेतानां च तथापि वक्ष्यामीत्याह येन हेतुना भूतेन तं चतुर्भिः पादैर्वर्तसे ॥ २६ ॥ यथा यथा सत्य
दयो गुणाः न क्षयंति यदी येते न क्षीणा निवासेन रहितं लोकं शोचामीति षड्भिरन्वयः ॥ सत्यं यथार्थभाषणं शौचं
हृ दया परदुःखासहनं क्षान्तिः ॥ क्रोधप्राप्तौ चित्तसंयमनं त्यागोऽर्थिषु मुक्तहस्तता संतोषोऽलंबुद्धिः ॥ आर्जवमव
क्रता शमो मनोनैश्चल्यं ॥ दमो बाह्येंद्रियनैश्चल्यं तपः स्वधर्मः साम्यं अरिमित्रादिषु भावः तितिक्षा परापराधसह

यद्वा वते भूरिभारावतारे कृतावतारस्य हरेर्धरित्रि ॥ अंतर्हितस्य स्मरती विसृष्टा कर्माणि निर्वाणविलंबिता
नि ॥ २४ ॥ इदं ममाचक्ष्व तवाधिमूलं वसुंधरे येन विकर्शितासि ॥ कालेन वा ते बलिनाबलीयसा सुरार्चितं कि
हृतमम्ब सौभगं ॥ २५ ॥ धरित्र्युवाच ॥ भवान्हि वेद तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि ॥ चतुर्भिर्वर्तसे येन पादैर्लो
कसुखावहैः ॥ २६ ॥ सत्यं शौचं दया क्षान्तिः त्यागः संतोष आर्जवं ॥ शमो दमस्तपः साम्यं तितिक्षोप
रतिः श्रुतं ॥ २७ ॥ ज्ञानं विरक्तिरैश्वर्यं शौर्यं तेजो बलं स्मृतिः ॥ स्वातंत्र्यं कौशलं कान्तिः धैर्यं मार्दवमेव
च ॥ २८ ॥ प्रागल्भ्यं प्रश्रयः शीलं सह ओजो बलं भगः ॥ गांभीर्यं स्थैर्यमास्तिक्यं कीर्तिर्मानोऽनहंकृ
तिः ॥ २९ ॥ एते चान्ये च भगवन्नित्या यत्र महागुणाः ॥ प्रार्थ्या महत्त्वमिच्छद्भिर्न वियन्ति स्म कर्हिचित्
३० ॥ तेनाहं गुणपात्रेण श्रीनिवासेन सांप्रतं ॥ शोचामि रहितं लोकं पाप्मना कलिनेक्षितं ॥ ३१ ॥ राम-

नंदुपवति शोभना मंत्रितधार्मविचारः ॥ २७ ॥ ज्ञानमात्मविषयं विरक्तिर्वैराग्यं ऐश्वर्यं नियंतृत्वं शौर्यं
संग्रामोत्साहः तेजः प्रभावः बलं दक्षत्वं स्मृतिः कर्तव्याकर्तव्यानुसंधानं स्वातंत्र्यमपराधीनता कौशलं क्रियानि
पुणता कान्तिः सौंदर्यं धैर्यमव्याकुलत्वं मार्दवमकाठिन्यं ॥ २८ ॥ प्रागल्भ्यं प्रतिभातिशयः प्रश्रयो विनयः शीलं सु
स्वभावता सह ओजो मनः ओजो ज्ञानेंद्रियपाटवं बलं कर्मेंद्रियपाटवं भगो भोगास्पदं गांभीर्यमक्षोभ्यता
स्थैर्यमचांचल्यं आस्तिक्यं श्रद्धा कीर्तिर्यशः मानः पूज्यत्वं अनहंकृतिर्गर्वाभावः एते षष्ठकोनचत्वारिंशत् ॥ २९ ॥ स्वभ...

नत्वा

शिवलिङ्गेषु पाण्डवेषु निर्लोभा यानि स्नात्वा दानिकर्माणि तानि विस्मृत्य लिङ्गाविसर्जनं गत्वा कोप्राप्तिर्न दृश्यते न पतिः पती
स्थितः विस्मः ब्राह्मणैर्विदेशमिति करोति स्म पापं च दम्भितिर्यक्षकाः यो विमूढः स्वादस्व तत्र भावि यदस्य भावमि
नानुहामि देवीतसनं रुद्रसंस्थितिष्ठतो जानामि ॥१७॥ सतो हृदि मन्वन्तर्मा न सन्ना तिहर्ते सोऽपि मेव ॥१८॥ धर्मो हि षडू
यो विक्षायां हतप्रभो मे गोरूपा हस्ती विवशान् हा गतो ॥१९॥ ते ग्रामं देहस्य चयदि च हिता मयोनरसने नत्थापि स
नमिषे ग्राधिः ॥ श्रीश्च यस्मात्साम्यामालक्ष्य केनयनो विक्षायासि ॥ अतः ईक्षन्त्या पनो दैवात् भजनाम् वेन लिङ्गेन तनुः

सारथ्यपारिषदसेवनसख्यदौत्यवीरासनानुगमनस्तवनप्रणामान् ॥ स्निग्धेषु पाण्डुषु जगत्प्रणतिं च विष्णो
र्भक्तिं करोति नृपतिश्चरणारविन्दे ॥१७॥ तस्यैवं वर्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तिमन्वहं ॥ नातिदूरे किलाश्चर्यं यदा
सीत्तन्निबोध मे ॥१८॥ धर्मः पदैकेन चरन् विच्छायामुपलभ्य गाम् ॥ पृच्छति स्म रुदतीं विवत्सामिव मा
तरं ॥१९॥ कच्चिद्भद्रेऽनामयमात्मनस्ते विच्छायासि म्लायतेषन्मुखेन ॥ आलक्षये भवतीमन्तराधिं दूरे बन्धुं
शोचसि कंचनांब ॥२०॥ पादैर्न्यूनं शोचसि मैकपादमात्मानं वा वृषलैर्भक्ष्यमाणम् ॥ आहोस्वित्सुरादीन् हृतय
ज्ञभागान् प्रजा उत स्विन्मघवत्यवर्षति ॥२१॥ अरक्ष्यमाणाः स्त्रिय उर्वि बालान् शोचस्यथो पुरुषादैरिवार्ता
न् ॥ वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्यब्रह्मण्ये राजकुले कुलाग्र्यान् ॥२२॥ किं क्षत्रबन्धून् कलिनोपसृष्टान्
राष्ट्राणि वा तैरवरोपितानि इतस्ततो वाशनपानवासःस्नानव्यवायोन्मुखजीवलोकं ॥२३॥ ॥ ॥

दूरे स्थितं बंधुम्

कारणानि कल्पयन् पृच्छति दूरे बंधुमित्यादि पंचभिः ॥२०॥ त्रिभिः पादैर्न्यूनं अत एवैकपादं मां वृषलैः शूद्रैः
भिर्भक्ष्यमाणं पुरुषात्मानं पदार्थिशोचसि ॥ हृतायज्ञभागा येषां तान् यज्ञाकरणात् ॥२१॥ हे उर्वि पृथिवि पतिभिररक्ष्य
माणाः स्त्रियः ॥ पितृभिररक्ष्यमाणान् बालान् प्रति पुरुषादैरिव आर्तान् ॥ वाचं देवीं सरस्वतीं कुकर्माणि दु
राचारे स्थितां कुलाग्र्यान् ब्राह्मणोत्तमान् सेवकान् ॥२२॥ उपसृष्टान् आक्रान्तान् अवरोपितानि उत्खातानि निष्प्रयाणः मे
स्नाने निषेधानादरेण सर्वतो भोगादिष्वन्मुखे प्रवर्तमाने जीवलोके वा ॥२३॥ ॥ ॥ ॥

श्री
भाग॰
नी॰
५१

ततः स भरद्वाजोक्तः कलिनिग्रहस्थाने ॥ तस्यैवं वीर्यं प्रभावं तोषितं तं गवेषयन्मद्धते ॥ हन्यमाने ताड्यमाने ॥ मातालेपद्मस्कंदः तद्
हृवलभयान्महतमन्त्रयंतमिवमनेन पादावेशाक्षोपशोभयान्स्नु नयनिव ॥ प्रतिलंगांसीवपाणिं शा॰ तस्मापतिवीहातं ॥ वेप
मानरवेमेवदर्शितं ॥ २ ॥ धर्मं दृष्ट्वा हरिणीं ध्रीहणां तामाप्रवसंतं गामिकृतीं ॥ अत्रापि समया दिप्रसवं तया हिवत्सेव ॥ पत्राभावा
न्हशाश्रत वत्सयत्सभागमिकृतीं दृष्ट्वा तिसविनं ॥ ३ ॥ कातं स्वं स्ववर्णापरिहृदापरिकोपयस्वगानि वहुमिन्नधः सन्नीह

सतः ॥ तत्र गोमिथुनेसाक्षाद्धमामानमनाधवत ॥ देहहस्तेवहृष्यतेददर्शनपलोकने ॥ ४ ॥ वृषं मृणालधवलं मेहंतमिवबि
भ्यतं ॥ वेपमानं पदैकेन सीदंतं शूद्रताडितं ॥ ५ ॥ गां च धर्मदुघां दीनां भृशं शूद्रपदाहतां ॥ विवत्सामश्रुवदनां क्षामां यवसमि
च्छतीं ॥ ६ ॥ पप्रच्छ रथमारूढः कार्तस्वरपरिच्छदं ॥ मेघगंभीरया वाचा समारोपितकार्मुकः ॥ ७ ॥ कस्त्वं मच्छरणे लोके
बलाद्धंस्यबलान्बली ॥ नरदेवोसि वेषेण नटवत्कर्मणाद्विजः ॥ ८ ॥ यस्त्वं कृष्णे गते दूरं सह गांडीवधन्वना ॥ शोच्योस्य॰
शोच्यान्रहसि प्रहरन्वधमर्हसि ॥ ९ ॥ त्वं वा मृणालधवलः पादैर्न्यूनः पदा चरन् ॥ वृषरूपेण किं कश्चिद्देवः नः परिखेदय
मीहनः ॥ १० ॥ न जातु कौरवेंद्राणां दोर्दंडपरिरंभिते ॥ भूतलेनुपतंत्यस्मिन्विना ते प्राणिनां शुचः ॥ ११ ॥ मा सौरभेयात्र
शुचो व्येतु ते वृषलाद्भयं ॥ मा रोदीरंब भद्रं ते खलानां मयि शास्तरि ॥ १२ ॥ राम॰ ॥ ॥

तकार्मुकः ॥ ४ ॥ हेतिसिंहादायसिंहानाहरुमिमिलितोन्नमाहृ ॥ नटवदद्भुतमान्नदवनरदेवोसि कर्मणा द्विजे ॥ शूद्रः ५ ॥ अशोच्या
न्निरपराधान्दीनाहृसिरवप्रहरन्सि मशोच्यः ॥ सापराधोसि अतो वधमर्हसीत्युक्तमनाह वेषैति ॥ ६ ॥ हे मृणालधवल
त्वं वा कः ॥ त्वयमेवमभावयामि किं कश्चिद्देवो वृषरूपेणास्मान्खेदयन्वर्तसे ॥ ७ ॥ दोर्दंडैः परिरंभितेरक्षिते भूतलेनयानि
नां शुचः ॥ अस्मिन्नित्यस्मिन्नित्यर्थं नीतिमेवेदं नरनिर्दिष्टं यति परकृते पुनरपि शोचतेत्रमाह ॥ ८ ॥ मा सौरभेः ॥ अथमा
सुपरमां शोकं कुरु येन तत्र ययात्तयाह ॥ हे वृषलात ॥ शास्तरि पालितरि सति भद्रमेव यतोमातो ...
११ ॥ श्रौतेनहनिष्याम्यनतद्वार्चुपुकाः ... त्वं वर्णीयं यति शास्त्रा ॥ १ ॥ राम॰ ॥ ... ॥ ॥

50

तस्याविरासीत्कुः सहस्माः इवर्तर्षिः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मादयो यस्य श्रियः अपां गमोत्रः ... हि स्यात ... ॥ ... ति ... र्थं
बहुकालेतप ॥ सम सत्र न सम्यक् चरति स्म भाव द्विह तपः प्रपन्नाश्राप्रिन्नापिस्माञ्ची ... यथा देना ... यत्म मन ...
नो ॥ ३३ तस्य भगवतः श्रीमद्धि पदैः केवल भुजानादयः केन ... निवेशितैः ॥ यहा ब्राह्मणी नामा स्तुयेः समयगलहतो
मणि मल्याः साहतनो भगवन्नः से पद्द विभूतिः ... पापात्री लोकानतिक्रमपुत्रो ... नितवन ॥ ... विभूतेन
ताते श्राम सति कस्यतीगवं ... नामस्य जनत्वमं वान् ॥ ॥ किं स्योवैस्रा ममोदेशः ... तामदी हिर्णी शतक

आत्मानं चात्र संसारे मिथ्वंनेवामनेनमः ॥ देवास्मि ... सर्वात्मानं नाभ्युमान् ॥ ३४ ॥ ब्रह्मादयो बहुतिथं
यत्पादमोत्तकामास्तपः समचरन्भगवन्तमं ... स्त्री सवा सम ... विहरते विशाय यस्मान्दसो भवामले भजते ... का
३३ ॥ नमस्तस्म ... शांक ... कवैः श्रीमत्यदे भगवतः समलं कोगी ॥ श्री ... पलम्भातनो विमति
लोका समां ... दस्म ... तदेतं ॥ ३४ ॥ यो वै ममानि भवमास्य ... ॥ महो दितां ... तमपा ... मन
नः ॥ नाउस्य मन पद माल्मनि योरु ... संपाद यस्म ... विमदं ॥ ३५ ॥ कावास देत विहरपुर ... तमस्य
मावलोक ॥ विरसित वलजरैः ॥ स्त्रैर्य समान मतरमधुमानिनीनां ... मम पदं ... विदेकिनायाः
३९ तयो रेवं कथयतोरूप्य विवीयर्स पोसदा ॥ परीतिस्म राजर्षि प्राप्त प्राचीसरस्वती ॥ ३० ॥ इति श्री भागव
॥ ॥ ॥ ते ॥ द्य ॥ स्कं ॥ षोडशो अध्यायः ॥ ३८ ॥ राम ॥

मम ... तिभगवमत्वनीतवान् ॥ त्वं वीनपादत्वोड्ः स्यस्य ... कथेणपुरुषाकारेण ॥ आत्म निस्वस्मिन्नेपादयन् ... हेतोः
क्रियायाः इति देतो ... प्रत्यय समपादयिन मितस्थः ॥ अविश्रुत ... नित्यं ॥ ३५ ॥ तस्य विरहका वासदे ... मावलो
कस्य विरसितेन वलजस्य ... माननीनां सत्यभामादीनां गर्व सहितं ... चरतः पदं ...
दैकितायाम्रते मायाः ॥ स्मरणादि ... नवी भवति ॥ ३८ ॥ कथयतो रेतोः ॥ प्राचीपूर्ववाहिनी कुरुक्षेत्रे ॥ ३० ॥ इति प्र
थमोषोडशः ॥ ३९ ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ ॥

51

श्री भाग ५२

केषुपि सेष्ठो विशति द्वेलेषु तं दर्शितं विमृश्य इति सिद्धान्तः ॥ अथ तस्यात्मनो योगवशान्नादनिर्देशप्रकारान्नागोवाम [illegible]
देभवतीति विमृश्य विद्यायस्त्वबुध्या ॥ ५ ॥ विवेदोगतमोहः ॥ प्रपञ्चस्वप्नमायाभाषते तावत्तावदिति च ॥ ६ ॥ अनियोगितमि
वस्तुवत्यात कनानन्दपिनस्त्वेपदिमेव तु पंचपंचवीषि ॥ अतो यमोनि स चके कोदाषः मतः आह यदिदंति स्थानवत्कादि
यद्वा लानादस्मात्कथनेनभवती माह अथ चेति ॥ ७ ॥ स्वप्नमायागनिर्विधाधेनकल्पनाण्णवनिर्मृतानां हेतसोवयसः
स्थागोवाचे स्वविद्ये यानभवतीति निशुयः ॥ धर्मोसाविति ज्ञात्वात्मापादान्वादेन प्रवस्था माह तपरति द्वाभ्यां ३ः
अधर्मपदेः नवस्पः पादाः त्रिभिर्गोः भग्नः ॥ स्यपोवि स्मयः ॥ संगः कोपमदथ्रहेइदानीं कल्तो हेथमतेपादः चलयो
अप्रतर्कादनिर्देश्यादिनि केषांपि निश्चयः ॥ अज्ञानन्नपानेषु विमृष्टः स्वमनीषया ॥ ८ ॥ एवं धर्मप्रवदतिम
कस्मादहिंसनम ॥ रमानि तेनमनस्माविवेदःपर्यवहत ॥ ९ ॥ धर्मपद्भवी विधर्मिणः यथर्मो निद्ववद्रपद्यत ॥ यदध
मेलतस्थानस्त वकस्यापिनद्वेत ॥ १० ॥ अस्वयदेवमायाचानूवेनाति गोचरा ॥ वेनसा वद्ध तस्यापिमृता नामिति
निश्चयः ॥ तपः शौचदयाशौचं सत्यमिति पदाः कृता अधर्माशः त्रयोभग्नाः स्मयमानमदस्तव ॥ ११ ॥ इदानींधर्म
पादस्ते सत्यं निर्वर्तयेद्यतः ॥ तं जिघृक्षत्यधर्मोयमनृतेनैधितः कलिः ॥ १२ ॥ इयं च भूमिर्भगवता न्यासितोरुभरा सती श्री
मद्भिस्तत्पदन्यासैः सर्वतः कृतकौतुका ॥ १३ ॥ शोचत्यश्रुकला साध्वी दुर्भगेवोज्झिता पुरा ॥ अब्रह्मण्या नृपव्याजाः
शूद्रा भोक्ष्यन्ति मामिति ॥ १४ ॥ इति धर्मं महीं चैव सान्त्वयित्वा महारथः ॥ निशातमाददे खड्गं कलये धर्महेतवे ॥ १५

ताः तत्र विमृश्य वा लियतः समाद्रवामात्मानं निवर्तये तत्पंचविज्ञाये न [illegible] सा धये ततदपि पदयन
तेनस्व धितः कालनूपोपमथमी गृहीतमिकृति तत्रैप स्थितिः कलत्रोगम [illegible] चायाद्रव [illegible] तेलापामवि
वत्तुर्णाभिपादानाम येस्येवनतः ॥ संयोनथा [illegible] नपसौ [illegible] दाषु [illegible] धे कलै
मूलस्थां गावधिविष्पत्रे मोणत्तेन हातीति ॥ १६ ॥ [illegible] मोमहादेषा वनानि [illegible] भातापस्तः [illegible]
ये [illegible] नेनपलामसतीभूद्रोभोक्ष्यन्तिमामिति दिशोहति ॥ १७ ॥ [illegible]

५८

तस्यापि दोषः [illegible] ॥ ३२ ॥ तस्मादस्ते
वरु [illegible] सर्वोयाः कास्त्रिदेवेषु [illegible] ती सेत पीतो लभ तो भागं प्रगतिः परत्रो वासु पुनरपि प्रोचते दृष्टम इत्याह ॥ १ ॥ कस्या
[illegible] श्रेष्ठ तस्या हराः ऽः स्थिताः ॥ २२ ॥ तो भद्रम [illegible] सुत्रात्मनः स्वपरः [illegible] देव देहं प्रत्यक्षत वर्तते कीर्तिं दृष्टवती तिष्ठता सो
ख्यातिं न तारख्यातेन कृते कथं भद्रस्यादित्याह ॥ १ ॥ यस्मादनावश्रिज नेयो यदुः स्वेच्छयैव्यवति ॥ एवं भूतस्य समम तः तस्मात्
न सर्वत्र भयं भवति ततः साधूनां भद्रं भवेत ॥ पतद् इदं परमर्थः ॥ इति माविशाली विप्राहः प्रना [illegible] सितिष्ठाग स्थितस्य राष्ट्र
कर्तीनस्यामनी स्वदेवस्यापि भुजमास्रतीति शिष्टानां दर्शयामि ॥ सोऽनदसि प्रेनेन मूलतः ताय शासहरि व्याप्रीति दर्शितं नो
कस्यनियहे मम्यानुगृहेतवर्कि श्रेयो जनन्नताह ॥ १५ ॥ अन्यान यथा विशेषान् शासनः दृष्टयतः ॥ १९ ॥ प्रतीना ममर्पयस्मात्

यस्य राष्ट्रे प्रजाः सर्वाः ॥ त्रस्यन्ते साधुभिः ॥ तस्य मन्मम्यस्व पश्यति कीर्तिं तद्भ्रंश भोगतिः ॥ २ ॥ पश्य तात्ताये
धर्मो स्तोतानामार्तिनिग्रहः ॥ अतएवं वाधि व्यापितं भूतद्रोहम ममस्य ॥ २१ ॥ कोऽहं मुनन्वया दास्यैन्सो गमेयवत्र
दः ॥ माभूवस्त्वाह प्राणा विराजा हृस्यानवर्तिना ॥ २२ ॥ आख्याहि हवभद्रवः प्रभूतनामकोना ममो ॥ आत्मनो
भूपकर्तारं पार्थानां कीर्तिं हृद्यता ॥ २३ ॥ जनेनागस्य यद् ब्रजं स्वर्वतामस्व मद्रूपं ॥ अनागसि हृष्ये घुप्याग स्थ
सिंक्रमः ॥ आर्तानि सिष्मन्नस्य अम [illegible] स्याविसागदं ॥ राज्ञो हि परमो धर्मः स्वधर्मस्थानुपालनं ॥ शास
तो मामष्यापूतास्तु मनायथा स्वया निद्रु ॥ २६ ॥ धर्मः ॥ पतद् इः पांडवेयानाग्रज मानेभिर्ववः ॥ येषां गतायाः
णेः कृतो दोयादेभगवान्कृतः ॥ २७ ॥ नवयंस्वाशादीजानियतः स्वः पुरुषर्षभ ॥ पुरुषैतेविना भीमो वा कपभेद
विमोहिताः ॥ २८ ॥ केचिदिह कल्पवसनाश्रा कृतात्मानमात्मनः ॥ दैवमयेपरे कर्म स्वभावमपरे प्रभुं ॥ २९ ॥

वक्तुमोवः युष्माकं युक्तं चितमेव ॥ २ ॥ वयं न यतः पुरुषात्मानि नोस्के शादेन वो भवेयुः नत्वेकपेन जानीमः ॥ यतो वादि
नां वाकभेदैर्विमोहिताः वाक्यभेदानेवाह ॥ २८ ॥ कि कल्पभेदं वदन्ते आश्चारादयंति ये योगिनः ते आत्मानमेवा आसवः प्र
भुं सुखदुःखयोरमाहुः ॥ न ऽ तस्यात्मेव हात्मनो वशुरात्मेव रिपुरात्मन इति यदा विकल्पेः ॥ धाह तत्रनास्ति कां पवहितेव
इति न ता वदेवता दीनां प्रभुत्वं कर्माधीनत्वात्न च कर्मणः स्वाधीनत्वात अतः स्वयमेव भगवान्प्रभुः ॥ कश्चिदिति च नेदेव

नीलकण्ठटीका: सर्ग ९ १९

[illegible]

पाने मघादे ॥ स्नानप्राशितवधः स्तेअन्नं तथा तेमदः । एवं मदोदयात्तत्पालनेनोत्तमः ॥ अत्रतगवेदात्तत्पोनाशक
त्वेन ह्रीषु संगः हिंसायां क्रोधदर्पनाशकमिति तेयं यद्यपि सर्वेस्वर्वत्रमतमपितथापि प्राधान्येन अन्नतादीनां
मूलादिषु यथा सम्यक्त्वे तेय ॥ द्वादशस्कं धन्न स्वस्य द्यात्तेपादानमिति पादाविभोनपेत्म्य ॥ दानशब्देन शोवमेवा
क्षमनः ॥ अहिंसू पन्नादू ताभयं दानमपरेतायाधर्मपादानां तयांश्चाद्ध्रीयते ॥ पानेरथमपादेरनंतहिंसासा
तोमश्राह्वे नतस्पहेतर्गलेस्मृते ॥ विग्रहशब्देन युतदेवनः ॥ स्त्रीसंगइति अविशेषः ॥ चतुर्विधस्याप्येकनेवाव
स्यान ॥ ३२ ॥ देहीतिपुनर्याचमानायज्ञाततद्रूपस्वर्णदमेवान् ॥ ततः सर्वणादानाद्दन्तमदंकाममिति स्त्रीषु
अभ्यार्थितः तदानमस्मान्नानिकल्पेदद्दौ ॥ घृतपानेस्त्रियः स्नानायनायधर्मस्वतविधः ॥ ३३ ॥ पुनस्तुया
चमानायनाबद्धपमदात्मनः ॥ ततोनतमदकामरजो वैरपंचम ॥ ३४ ॥ अमू निपंचस्थानानि तधर्मप्रभ
वाकलिः ॥ ॐ नाम्यनास्नानि मद्यसद्मनिदेशाहलं ॥ ४ ॥ अयेतानि नसेवंन बभूषुरुकः क्वचित् ॥ विशेषतोय
मश्री तो राजा लोकपतिर्गुरुः ॥ ११ ॥ हृषसूनणः स्त्रीस्मादातपः शोचद्यामिति ॥ प्रतिमह्यस्य स्तमतीव
समवर्धयन् ॥ १२ ॥ सप्रहर्वतस्मिन्न्पासनस्मात्सन पाश्वेवाहि ॥ पितामहेनापमकृत तत्रापरे वि विहितात् ॥ १३
॥ आसेधुनाम राजर्षिकोरवेइष्विपोतसत् ॥ गजाह [illegible] दाभागस्वप्नधर्मो [illegible] ॥ १४ ॥ इत्यभूत्ता
॥ नभावोयमभिमस्तुस्ततोनृपः ॥ यशः [illegible] नः सो [illegible] सपनमनायरीक्षितः ॥ १५ ॥ ॥ तामः
मेगोरजइतिरसोमलाद्विसायताति खलारे [illegible] मवैरवाद्दिति ॥ १६ ॥ जन्मनिश्रम शुश्रूषा नेषु मायवमदिम
र्थः ॥ ४ ॥ अथेतिहेतोर्वभूव ॥ उद्ग्रतिर्मिक्षुः ॥ सीत्सर्वणायारसेवननामनराप्रिनाप्तः ॥ ४ ॥ पर्वकालेन
[illegible] तपस्यपादासुतिमदयेतपस्ना दीनिप्रवर्ति तवानिमर्थः [illegible] ॥ ४
पतर्हिवसनी [illegible] भिक्षु [illegible] समर्पितमासनम्प्राप्ते अयनापालयते [illegible]
मानमानयवर्त्तमानवत् ॥ नेदंपूः ॥ १६ ॥ [illegible] दीक्षिताः शोताहतावतः ॥ १७ ॥

ऋषिप्रेमता न ॥ १९ ॥ गावयामास गुरुपादौ ॥ [illegible] सकीर्माहैः ॥ २ ॥ गुरवे [illegible] र्जुनः तस्य व शोधयावेव यं ते [illegible] नामनिव
द्धांजलिः येन नयतेन [illegible] ॥ के ना [illegible] न न वर्तिनं च यस्मान्नेव यं विधुः नरे दाइ ॥ २१ ॥ [illegible]
सर्वतः सद्गुरु ॥ श्रनाथं दो [illegible] ॥ [illegible] लक्ष्मीः [illegible] ॥ २४ ॥ तेन [illegible] व लाभ वेरे [illegible]
न सविता न वित्तारो [illegible] निग्रहाः [illegible] ॥ सदूपामूर्ति [illegible] तेनतन्तो [illegible] कामांमा, [illegible] ॥ [illegible] यो २ वा [illegible]

तेजितां सम्यक् प्रेमवि [illegible] वनपलोकनं ॥ तस्माद् शिरसा [illegible] समस्ताइ पविद्धलः ॥ २५ ॥ पतितं पादयो [illegible]
कृपयादीन वत्सल ॥ [illegible] तथा [illegible] ॥ ३७ ॥ [illegible]
[illegible] किंचित ॥ न वर्तिन [illegible] तस्य [illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible] मानेन रदे
[illegible] धर्म [illegible] लो [illegible] कल [illegible] ॥ ३२ ॥ न वर्ति
न [illegible] धर्म [illegible] न च व न तेय ॥ [illegible] न वित्ता ॥ ३३ ॥ ०
[illegible] मानइ [illegible] ॥ कामान [illegible] मान [illegible]
[illegible] ॥ ४ ॥ सूतः ॥ परीक्षितं [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ॥ २७ ॥ पर [illegible] ॥ [illegible] ॥ २८ ॥ तस्मे
धर्म [illegible] निर्दिष्टुमर्हसि ॥ [illegible] इत्यनुशासन ॥ २९ ॥ सूतेऽ ॥ राम: ॥

तेनतद्वविलसद ॥ [illegible] किन्नइस्माद ॥ [illegible] वायुः [illegible] ।
[illegible] ॥ १४ ॥ [illegible] ॥ २५
[illegible] विवत्स्यामि ॥ किं [illegible] नते [illegible] ।
मेवलतय ॥ २६ ॥ यस्मान्नियतः [illegible] लोवन्स्यामि ॥ २७ ॥

श्री
भाग
दी
५७

53

किंतेनभवेद्वासेष्वधीतेष्वश्रमोद्भवैर्हितः ॥ यस्तु पोष्ठक इव वर्त्तते कलिनाकीटकेनमूढोत्र ॥ ८ ॥ यावित्स्थितमाख्यानम
इष्टं तत्तद्भवेनापृथकिं बहुना नरैरेतानदेवकर्त्तव्यमितिसर्वेषांसाक्षात्कथयतिपार्वतीइति ॥ ९ ॥ कथनीयानरू
पाणिकर्माणियस्यानस्यगुणकर्मविषयाः तुभ्यंविधिभिः मद्धार्यसिद्धैः प्रनर्विस्तरेणकथनायंत्स्तनातिसतस्य
सगमभिन्नंदत्तिस्तेतितिभिः ॥ १ ॥ अनंतानंतसामान्यजीवश्रमंतस्ययोगद्वितीयाविष्णुइयपराः कीर्त्यसि ॥ तत्रासा
केमर्त्यानाम्प्रमलमरणानिर्वर्त्तकोकिंच ॥ २ ॥ अस्मिन्कर्मणिसर्वेऽस्मानास्मासेत्प्रविष्णमनीयेवेकणपेवाद्रसेनपर
निष्ठयाभवेत् ॥ धर्मनध्रुमोदिविवांम्यात्माथातीर्येषातान ॥ अस्मान्कर्माणिषष्ठेऽस्मात्सवमकार्देमधुमधुरं ॥ २

किंतवालेष्वश्रेणकलिनाधीयभीरुणा ॥ अग्रमनः प्रमत्तेषुपोष्ठकोनष्टुवर्त्तते ॥ ८ ॥ उपवर्गितिनमेतद्दुःश्रुत्यंपा
पिस्तनमया वासुदेवकथोपीतमाख्यानपृच्छत ॥ ५ ॥ पार्थाः कथाभगवतः कथनीयोरुकर्मणः ॥ यशाणका
मोप्सयाः प्रभिसर्वमास्तांत्वम्भुवि ॥ १ ॥ जरद्वयः ॥ स्वतजीवसमाः सोम्यघाष्टतीर्विशदंयशः ॥ यस्तप्रा
मस्मिहन्यमप्रमर्त्यानामम्हतेहितः ॥ ११ ॥ कर्मण्यस्मिन्नना स्याये धूमधूम्रात्मनाभवान् ॥ आपाययतिगोविंदपद
पद्मासवंमधु ॥ १२ ॥ नलयामलवेनाधिनस्वर्गंनापुनर्भवं ॥ भगवत्संगिसंगस्यमर्त्यानांकिमुताशिषः ॥ १३ ॥ को
नामतृप्येद्रसवित्कथायांमहत्तमैकांतपरा [illegible] ॥ नांतंगुणानामगुणस्ययजग्मुर्योगेश्वराये भवपाद्मा
द्याः ॥ १४ ॥

भगवत्संगिनः विस्रम्भणास्तेषांसंगायविशमस्मसंगम्यपोलक्ष्मलवंस्कालं तेनापिस्वर्गंनकलपामः स्वर्ग
नपरुपामोनेनापिसमस्वपरूपामः ॥ नवापवर्गसभावनापालाद ॥ भगनाननन्तक्षाम्यः केषांराज्याद्यानन्तर
पातिकिमतवमन्य पर्वतांतसंगमधिनयम्बवोपित्स्वनपमाविधृतोतिकानामेति ॥ १ ॥ स्वविर [illegible] नः ॥ को
नमानामसंतानेनपरमेनवनमा स्वयोयत्सवकआपाममगुणाम्प्रशा नगुणातहितमपकस्याताम्नानवामंगयेगे
मस्मपाः तेपिनजग्मुः ॥ पतावंतस्तिपरिगणापावकः भवः शिवः [illegible] पदः प्रसावमग्भोपेवातैः ॥ १४ ॥ रव

इति श्रीप्रथमेसप्तदशः ॥१७॥ ततस्त्वष्टादशेनृपस्य ब्रह्मशापो निरूप्यते ॥ स चानुग्रहरूप एव [illegible] पुनीति
लोनि [illegible] मत्वा पूर्वं [illegible] भावना [illegible] विप्लुष्टो [illegible] ॥१॥ ब्रह्मकोपो [illegible]
न संमुमोह [illegible] प्राणविप्लवः [illegible] मोहः [illegible] भगवत्यर्पित [illegible] ॥२॥ [illegible]
उत्सृज्येति वैयासकेः शुकस्य शिष्यः सन् ॥ विज्ञाताजितसंस्थितिः ॥ संस्थितिः तत्त्वयनस्य [illegible] इत्यादि ॥३॥ उत्तम
श्लोकस्य वार्ता येषु ॥ [illegible] तत्कथामृतं जुषतां संभ्रमो न स्यात् ॥ तस्मिन्न [illegible] नि मम [illegible]

इति श्री भागवते प्रथमस्कंधे सप्तदशोध्यायः ॥ सूतः ॥ यो वै द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टो न मातुरुदरे मृतः ॥ अनु
ग्रहाद्भगवतः कृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥१॥ ब्रह्मकोपोत्थिताद्यस्तु तक्षकात्प्राणविप्लवात् ॥ न संमुमोहोरुभ
याद्भगवत्यर्पिताशयः ॥२॥ उत्सृज्य सर्वतः संगं विज्ञाताजितसंस्थितिः ॥ वैयासकेर्जहौ शिष्यो गंगा
यां स्वकलेवरं ॥३॥ नोत्तमश्लोकवार्तानां जुषतां तत्कथामृतं ॥ स्यात्संभ्रमोंतकालेपि स्मरतां तत्पदांबुजं ॥
४॥ तावत्कलिर्न प्रभवेत्प्रविष्टोपीह सर्वतः ॥ यावदीशो महानुर्व्यामाभिमन्यव एकराट् ॥५॥ यस्मि
न्नहनि यर्ह्येव भगवानुत्ससर्ज गां ॥ तदैवेहानुवृत्तोसावधर्मप्रभवः कलिः ॥६॥ नानुद्वेष्टि कलिं सम्रा
ट् सारंगइव सारभुक् ॥ कुशलान्याशु सिद्ध्यंति नेतराणि कृतानि यत् ॥७॥ श्रीराम ॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्रीराम॥

येनाह ॥४॥ तावदिति अभिमन्योः पुत्रः कराट् चक्रवर्ती ईशः पतिः तावत् ॥ ननु तदा कलेः प्रवेशः प्राप्त एव [illegible]
विष्टोपि न प्रभवेदिति कुतः तत्राह ॥५॥ यस्मिन्नहनि यर्हि यस्मिन्नेव क्षणे गां पृथ्वीमनु [illegible] प्रविष्टः अथ अधर्मस्य प्रभ
वो यस्मात् [illegible] कलिः सर्वं यो [illegible] सिद्ध्यति ॥ यतस्त्वानि कृतानि एव सिद्ध्यति [illegible]
ति ॥ तस्मात्कलिं न हतवान् ॥ [illegible] इत्यादि [illegible] ॥ न यो [illegible]
चित्करत्वादित्याह ॥७॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्रीराम॥

नमस्य इत्यापनति पापनं च गुणो तत्त्वामतदाधिकं वा मस्यनालीमस्या पिपस्नानमेनावता सृवितेनग्रस्पर्पा
मेनकश्चिद्धि स्त्वातो वक्ष्यमाणोतिनदेवाह ॥ स्ततानुब्रमादी स्वाध्यायमानान्द्धि नाविभूतिः श्रीमुनभीष्मोरपिया
णाधिरेणसेवेनश्ति ॥ ९ ॥ अथैनमर्थान्तरेपस्यपादनवोदवसुछनिः सतमपिविदिविनाऽपदृतमसमपितमवोर
कईप्राप्तहितजगत्सनाति विदिविता पहतमेषाच ॥ तयोः प्युपासकत्वमङ्गतस्मान्मङ्गदाग्रतिरितः कोना
मभगवन्यादस्यार्थः ॥ सर्वस्यरस्यर्थः ॥ २ ॥ यत्रयस्मिन्नहरो धीराः सन्तो दृष्टं तत्रैवपरमकाष्ठापन्नतदाद
यस्मिन्नहि स्वाउपपामस्य स्वाभाविकः धर्मः एवस्वभावयममिनयपार्थितो पायोनवक्रमाहम्रहृहीति

एतावता लेतनमृवितेन गुणेरस्माप्यानतिशायनस्य ॥ हित्वेतनाम्मार्थयतो विभूतिर्यस्यां धिरेणं ज्ञायते नमी
प्याः ॥ २ ॥ अथापि पद्मयादनवोवस्त्वं जगद्धि रेवोपहतान्द्रणांभः ॥ सेशपवनामनतमोमृकदाकोनामलोके
भगवत्पदार्थः ॥ ३ ॥ यत्रानुरक्तामहस्सवधीराव्यपापदेहादिषुसंगमरूढ ॥ ब्रजति तत्मारमहस्यमं यस्मिन्नहि
सोपशमः स्वधर्मः ॥ २२ ॥ अहं हि पृष्टोर्यमणो भवद्भिराचक्ष्यआत्मावगमोत्रयावान् ॥ नभः पतंत्यात्मसमंप
तत्रिणः तथा समं विष्णुगतिं विपश्चित ॥ २३ ॥ एकदा धनुरुद्यम्य विचरन्मृगयां वने ॥ मृगाननुगतः श्रान्तः
क्षुधितस्तृषितो भृशं ॥ २४ ॥ जलाशयमचक्षाणः प्रविवेश तमाश्रमं ॥ ददर्श मुनिमासीनं शान्तंमीलितलोच
नं ॥ २५ ॥ विप्रकीर्णजटाछन्नं रौरवेणाजिनेन च ॥ विशुष्यत्तालुरुदकं तथाभूतमयाचत ॥ २६ ॥ ताम०

२२ ॥ ईर्यमाणाः देहस्पोः त्वयीश्वरेयः स्वरूपावानामावगमः सम्यक्तानेतावदाववृष्टेपदवदामि ॥ तथा हि पत्रि
णो नभस्यात्मसमं स्वशक्त्यानुरूपमेवो पतंति नकृत्स्नं तथा विपश्चितो विविधाः ॥ गतिलीलाः समस्त्रमवद
पमेवद्वदंतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ अथवलाणाः स्वपदपदं तपसि इमाश्रमत्तसिरं तिसमीके ॥ २४ ॥ प्रातेवृक्षाः शामस्तनार
इ दयाविनश्रतववोप ॥ तस्यानरयाजमुदादिलक्षणोन्यदैतरीयपदसाध्यस्त वत्रलम्भूतत्वात् ... ॥ २५
विप्रवीर्णाभिर्जटाभिरालन्नं ... विरोमत्स्पष्टर्मणाच ... विविधावाणुध्यतालुः पृ ... ॥ तथाभूत

नं प्रसादे मध्ये भगवान् प्रधानं येषां यस्य सम्भवात्ः शुश्रूषतो हरेश्चरितं [illegible] लाराप[illegible]यस्य मुकुन्दपदीति तं [illegible]
सत्वावृत्ति इत्यर्थः॥१५॥ वैयासकिकेना शुकेन शब्दितेन कथितेन ज्ञानेन साधनेनापवर्गाख्यं [illegible] पद
मूलं भेजे॥१६॥ तत्सम्यक् संहतार्थं यस्मात् तथाख्यानं [illegible] देव निर्दिशति॥ परीक्षितं कथितं पारीक्षितं आख्यानं भागवतं
पुराणं परं पुण्यं सत्वशोधकं [illegible] योगनिष्ठं यस्मिन् अनन्तस्याचरितैरुपपन्नं युक्तं॥ अत एव भागवतानामभिरामं प्रिय
मेतैर्विशेषणैः॥ कर्मज्ञानभक्तियोगप्रकाशकमन्यत्॥ श्रीभागवतमाख्यानेन च प्रसक्तमहत्तमादरेण भाग्यमा
त्मश्लाघते द्वाभ्यां॥१७॥ अहो आश्चर्यं हेति हर्षे वयमिति स्वीयां प्रतिलोमजा अपि॥ अद्य जन्मभृताः सफलजन्मानो स्म

ततो भवान्वै भगवत्प्रधानो महत्तमैकान्तपरायणस्य॥ हरेरुदारं चरितं विशुद्धं शुश्रूषतां नो वितनोतु विद्व
न्॥१५॥ स वै महाभागवतः परीक्षिद्येनापवर्गाख्यमदभ्रबुद्धिः॥ ज्ञानेन वैयासकिशब्दितेन भेजे खगेन्द्रध्व
जपादमूलं॥१६॥ तन्नः परं पुण्यमसंवृतार्थमाख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठं॥ आख्याह्यनन्ताचरितोपपन्नं
पारीक्षितं भागवताभिरामं॥१७॥ सूतः॥ अहो वयं जन्मभृतोद्य हास्म वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः॥
दौष्कुल्यमाधिं विधुनोति शीघ्रं महत्तमानामभिधानयोगः॥१८॥ कुतः पुनर्गृणतो नाम तस्य महत्तमै
कान्तपरायणस्य॥ योनन्तशक्तिर्भगवाननन्तो महद्गुणत्वाद्यमनन्तमाहुः॥१९॥ राम॰ ॥ राम॰

जाताः॥ वृद्धानामनुवृत्त्या सेवया ज्ञानवृद्धाः॥ सूतः तस्यासेवयेति वा ईदृशानेन निमित्तेनाश्राधि स मनः पीडां म
हत्तमानामभिधानयोगः॥ लौकिकोपि संभाषणा ज्वलनः॥ स एवं धोर्विधुनोत्यपनयति॥१८॥ कुतः पुनः किंपुन
र्गृणतो नाम तस्य नाम गृणतः॥ पुंसो [illegible] दौष्कुल्यं विधुनोतीति किंवक्तव्यमिति केवलमेवात्यनंताः
शक्तयो यस्य सोऽनन्तः॥ किंच महान्तो गुणा यस्य स महद्गुणः तस्य भावः तस्माद्गुणतोऽप्यनन्तमाहुः च त

महत्तमाना मपि येषां दौष्कुल्यं वि धुनोतीति यदा नाम गृणतः कु तः पुनर्दौष्कु ल्यमिति यु दाष्कु[illegible] नाम[illegible] तः

श्री
धर्म
शि:
५८

गलेसर्पः कलेवरं यस्येति श्रुत्वा मासः सुमहत्कंठबद्धोरिमर्षः ॥ ६० ॥ अंगिरसगोत्रोद्भवः केनापकारः ॥ कृतः ॥ संविस्तृत्य ।
६१ ॥ अनभिनेस्त्रवाक्यमहो इति वतकेनैतत्पापमहत्या पंकतद्रोहेपरं यदमः दः ॥ ६२ ॥ यो विस्मृतिमात्मा । यस्मात्
नरदेवनभिः समानसमद्भुत ॥ ६३ ॥ अलसमातो ग्रहपृथमानेश्व विवद्दृष्यवतवोयतो कोपिन स्मातिकस्मिन्वर
घ्यां गपाणोविव ॥ ६४ ॥ नहो नाहो नो घोपसलोकस्यतस्य वसो ॥ धनस्याविलपकान चोरादेहतो यत्पापं विद्यतिनदस्य

ततो भृत्यामाश्रमं बालो गलेसर्पं कलेवरं ॥ पितरं वीक्ष्य दुःखार्तो भृशं कंठो करोदहृ ॥ ६६ ॥ सर्वाश्रमगिरसो ब्रह्मन्
मृत्वा समत विलापनं ॥ ६७ ॥ डम्बी स्मशानके नेत्रे दृष्ट्वा चासमतो स्य ॥ ६८ ॥ विमत्पपुत्र पप्रक वत्सक स्माद्धि रोदि
षि ॥ केन वा ते समपकृतमिमृक्षः संपवेद्यत ॥ ७ ॥ निशाम्य पाप्मममतदहे नोद्र स्वतात्सणो नातमजमधुनदत्
अहोवतां हो महद्दस्तावेहते श्रत्यीयसिद्रोहः डकदे मोधनः ॥ ७१ ॥ नवरे मिनरदेवपरात्सेसमानमहस्राव
पक्ष्वद्धे ॥ यतेजसा दर्विषहत्तंग मा विदति भद्राण्यज्ञानो भयाप्रजाः ॥ ७२ ॥ अनलसमानेवदेवतामिर
घ्यांगपाणोवयमंगलोकः ॥ तदाहि चौरप्रचुराविलसन्यर स्वमातोनि वरुथवत्सतामान ॥ ७३ ॥ त
दघनः पापमपेत्य नवयं यन्नश्च नाथस्य वसो विलुपकान ॥ प्रस्वाहेति नापनिवर्ततेपमृत स्त्रियो घ्यां।
सुकृदस्त्रीनतनाः ॥ ७४ ॥ तदार्थ्यधर्मश्च विलीयते नृणां वर्णाश्रमाचारयुतः त्रयीमयः ॥ ततोर्थकाम
भिनिवेशितात्मनां शुनां कपीनामिव वर्णसंकरः ॥ ७५ ॥ धर्मपालो नरपतिः सतु सम्राड्बृहच्छ्रवाः ॥ साक्षान्म
हाभागवतो राजर्षिर्हयमेधयाट् ॥ ७६ ॥ क्षुतृट्श्रमयुतो दीनो नैवास्मच्छापमर्हति ॥ ७७ ॥ राम०
निमित्तलादस्मान्यपोष्यति ॥ अनवद्यं यदेवैव पापं समेवतदेव पापं दशी मति यत्स्यरमितिः सपंतिषपकर्षवदेति मते अपर
इतिपश्या न ऊहदणवः ॥ ७८ ॥ दोहदकृता ॥ ७९ ॥ अपपापमः सदाचारस्य श्रुतेरस्मीनामितरार्थं कामयं देवानिवेशिता
पर्वतजमाहस्य पापानदेव सत्ताप्रसक्ततेविशेषमाहधर्मपालस्तस्य पवेन ॥ ७६ हयमेधयाट् अस्तमेधयाः ॥ ७५ ॥ अस
मतापापन्नामप्रायश्चित्तमहत्वापापमावेदयन्भगवतमार्थयते अश्वमेधीति ॥ ७८ ॥ राम० ३७

नलमांतांणामनभ्रं मिलपत्रे पास्यांमेव येनमः वंशानामार्थीमनेवप्रियवचनं देवनमः ॥ २॥ गता संम्यनं धन कुशावा पानेक्षर्षी
निधानेनातोभिप्रायमास ॥ ३॥ पथकिंम्रमास्लनसं वंद्वियः मनप्रीतिनलोचनः स्थितः यद्वातत्ववंधुगोनौ ... रेवंज
पापवाससमाधिरितिजिता सयेन मध्यः ॥ ३॥ तत्वमुत्रः सृगीनामस्यर्त्तद्ःखे ॥ ३२॥ तमार्गकमम्प्येपालानेवत्तोदं वोपद्धनामः
यमेमेवनिदि ... ॥ सामिनिदासानायदपापापाउणांवतिभुजाकाकानोम्युवेति ॥ दा लदर्शीयतिवासणांशतिय

मूलमतणाभूम्यादिरिसंप्रापायेस्तनः ॥ अवज्ञातमिवात्मानंमम्यमानगुकोपह ॥ २२॥ अभूतपूर्वसहसाह
तदप्रामदिनात्मनः ॥ व्रासणाप्रामभूक्त्वात्सोमम्य रेवह ॥ २८॥ सततमकरवेसे गताखम्वतंकृष्णा ॥ विनि
गिस्कन्नकोमानिधायपुरमागमत ॥ २५॥ मदादिनिधनाघोषकलतोशीलितादाणः ॥ मियाम्रमाधिताहो
स्वितिकिंनःस्यात्तत्ववंधुमिः ॥ ३०॥ तमम्प्रवोतितेजस्वीविहरन्वालकोर्भके ॥ राजावप्रा पिततातेस्मत्वातेदा
मब्रवीत ॥ ३१॥ अहोअधर्मः पालानापीत्रांवतिभुजामिव ॥ स्वामिना यद्दासानांद्वारपानांसुनामिव ॥ ३२॥ ब्रा
सणेत्तववंधुर्हि द्वारपालो निरूपिता ॥ एककपंत हद्दासाः सभाडमोकमर्हति ॥ ३३॥ कश्रगतेभगवतिपास्तद्र
मपगामिनो ॥ तद्भिन्नसेतन्नघाहं शास्मिपशुपतमेवत ॥ ३४॥ इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षोवयस्यानविवालकान्
कोशिकापउयस्त्यूपवाचकन्वं विसृजेह ॥ ३५॥ इतितद्वितमयादःतत्वकः सममेदुनिः यस्यातिसजा
लोगारंवोदितेपेततद्ह ॥ ३६॥ राम ॥ राम ॥

मोडंभोडस्थितेनतत्रतदुनेनतं अहं शास्तिदंदयामि ॥ ३७॥ इतिवयस्यानुक्त्वारोषेणा तामेवःत्रितीयस्यकौशिकीनदीनसाम्र
पःसधिराषःवावस्त्रशाप ॥ ३८॥ इत्येवंसर्पनिद्वेष्येपिताधुस्यतिदंसंभवविष्यतिपाठेनेरथस्यतिमसीकाविष्यतिसेति
पादपुराणे ॥ क्रलस्यागवलस्यमममयातेतनिकस्वमार्थ ॥ ३९॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥ राम ॥

श्री भा ग प्र टी ५७

56

उस्यं चिंतयस्सराजा मुनेः सुतेनोक्तः॥ समस्मेहनि निर्ऋति॥ मत्स्यर्पयामवैतितत्पाभृतोनि प्रामीकप्रेषिता कि
आन॥ स्कंतावसनन्तकस्यविवानिसाधुमेने पेतो विषयेष्वप्रसक्तस्य विरक्तिकारणं॥४॥ अथोनंतरउभेलो
कौपुरस्ताद्गम्यमध्यपदं वहयतपाविचारितोविहाय श्रीकृष्णांघ्रिसेवामेवाधिमन्यमानः सर्वपुरुषार्थो
धिकोज्ञानमप्यायसचपाननस्मितिस्मर्थः नतत्कल्पेनोपाविश्य दितियावत् यदाम्रायमकृष्णायनपुरतोयदा
भवतितत्याममर्त्येनद्यामितितिरिपोमृतोत्स्यफलमात्॥५॥ यागांगालसंतीश्रीपस्पास्तुलस्याः तपाविमिश्रापकृष्णा
घ्रिरेणवःतेरभ्यधिकसमवोनृष्पदवृत्तस्यनेत्रीनद्याहिनीडभयत्रश्वत्तवहिष्पश्चेषान्लोकपालैः सहैतानलार

स चिंतयन्नित्थमथाशृणोद्यथामुनेः सुतोक्तो निर्ऋतिस्तक्षकाख्यः॥ स साधु मेने नचिरेण तक्षका
नलं प्रसक्तस्य विरक्तिकारणं॥४॥ अथो विहायेमममुं च लोकं विमर्शितौ हेयतया पुरस्तात् कृष्णा
ङ्घ्रिसेवामधिमन्यमान उपाविशत्प्रायममर्त्यनद्यां॥५॥ या वै लसच्छ्रीतुलसीविमिश्रकृष्णाङ्घ्रिरेण्व
भ्यधिकाम्बुनेत्री पुनाति लोकानुभयत्र सेशान् कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः॥६॥ इति व्यवच्छिद्य स पाण्
डवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपद्यां॥ दध्यौ मुकुंदांघ्रिमनन्यभावो मुनिव्रतो मुक्तसमस्तसंगः॥७॥ तत्रो
पजग्मुर्भुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः प्रायेण तीर्थाभिगमापदेशैः स्वयं हि तीर्थानि पु
नंति संतः॥८॥ अत्रि [illegible] वसिष्ठश्च्यवनः शरद्वानरिष्टनेमिर्भृगुरंगिराश्च पराशरो गाधिसुतोऽथ
राम उतथ्य इंद्रप्रमदेध्मवाहौ॥ मेधातिथिर्देवल आर्ष्टिषेणो भारद्वाजो गौतमः पिप्पलादो मैत्रेय और्वः

कामुनाति मरिष्यमाणः आसन्नमरणः मरणोत्सानियतकालत्वात्॥६॥ वोपितथाप्रनस्तोके नतैवेन॥६॥ इत
वविश्चयागंगायां प्रायोपवेशं प्रजित्य हेयमिति निश्चित्य पाइवेयः तैनतत्कुलौविनदर्पापाति [illegible] लिन
वोयस्मतः उत्तः प्रानिगतउपवृत्तः मनकृतः मुक्तः समस्तः संगोयेनस॥७॥ तत्रतदात्तदर्शनाय उपजग्मुरुभे
गताः नन्वतीर्थत्वान्नार्थं कृतार्थत्वात् ननुनाहदृशानां मापतीर्थयात्राहशयनैतत्राहप्रायेणोनेत्तीर्थपर्वावी

राजा चेन्न तिष्ठापेद्य धर्मं हि निष्कृतिं विना न तन्न नमं भवति न समद्रा वचनादित्याह ॥ ४७ ॥ तिरस्कृता नि हिता
विप्रलब्धा वञ्चिता शप्ता क्षिप्ता हता अपि नास्य तत्प्रतिकुर्वन्ति तद्भक्ताः प्रभवोऽपि हि ॥ नन्वन्यानीका संकेंदति इत्याह
विप्रकृताः समर्था अपि ॥ ४८ ॥ विप्रकृतः अपकृतः स्वयं अपराधं नाघं चिन्तयत् ॥ पुत्रकृतेन दिनाद ममेत्यय
ति ॥ ४९ ॥ द्वंद्वेषु सुखदुःखादिषु यतस्त्वात्मा नाविश्यत ॥ ५० ॥ श्रीभागवते दीपिकायां प्रथमे भ्रह्मशापो यथा ॥ १८ ॥ प्रये
परिदृष्टं गंगायां गतिं योजनायेते स्म कस्मात् मनमो ॥ नयचैकोनविंशे के मनिस्कंधे सर्पनिदेपणं स्वकृतं
कर्मगनिष्कृतिं तपस्ककर्म नाजात चिंतामाह सार्धद्वाभ्यां महीपतिरिति नीचं पापं यथम तेनापराधिन् ब्राह्मणे ॥

॥ अपापेषु स्वभृत्येषु बालेनापक्वबुद्धिना ॥ पापं कृतं तद्भगवान्सर्वात्मा क्षन्तुमर्हति ॥ ४७ ॥ तिरस्कृता
विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिप्ता हता अपि ॥ नास्य तत्प्रतिकुर्वन्ति तद्भक्ताः प्रभवोऽपि हि ॥ ४८ ॥ इति पुत्रकृता
घेन सोऽनुतप्तो महामुनिः ॥ स्वयं विप्रकृतो राज्ञा नैवाघं तदचिन्तयत् ॥ ४९ ॥ प्रायशः साधवो लोके प
रैर्द्वन्द्वेषु योजिताः ॥ न व्यथन्ति न हृष्यन्ति यत आत्माऽगुणाश्रयः ॥ ५० ॥ इति श्रीभागवते प्र०
स्कं० अ० ॥ १८ ॥ सूत उवाच ॥ महीपतिस्त्वथ तत्कर्म गर्ह्यं विचिन्तयन्नात्मकृतं सुदुर्मनाः ॥ अहो
मयानीचमनार्यवत्कृतं निरागसि ब्रह्मणि गूढतेजसि ॥ १ ॥ ध्रुवं ततो मे कृतदेवहेलनाद्दुरत्य
यं व्यसनं नातिदीर्घात् ॥ तदस्तु कामं ह्यघनिष्कृताय मे यथा न कुर्यां पुनरेवमद्धा ॥ २ ॥ अद्यैव रा

कृतेयद्देवहेलनं ईश्वरावज्ञा पापमित्यर्थः ॥ तस्मान्मे व्यसनं भविष्यति नातिदीर्घकालात् अचि
रादेवास्त्विति नान्यद्रा सा तान्नन्तक्षणादिति ॥ तेन नाघं न कर्तुं स्वस्य कोचत ततः एव प्रार्थयति प्रायो
नं स्वस्य निष्कृताय प्रायश्चित्ताय यथा पुनरेवं न कुर्यामिति च एवं सा व्यापकस्ये वयस्मन् प्रार्थयतः प्राग्वा ॥

श्री
अभा
गी
५८

ग्रन्थवश्यायोनिस्थपः तेन प्रमुक्तः प्राचीनमूलेषु कुशेषु धीर ॥ आसीत् समस्तसन्ततेजन प्रजपेमतं रामयेन ॥ १८ ॥ सदा स्थि
तिरनदेव सर्वथैवो दितानेदृ ॥ १७ ॥ प्रज्ञानगृहे स्थीलं सोपावनं यथैव गतमप्राकमपीतरत्नरूपमकरालिवि ॥ १९ ॥ भवन्त्रपाडंदि
पूर्वेषु येजन्तुरितिसूपा स्थितिरभिप्रायेण पापस्पर्शमनसंयतेमवेश्नि ॥ २० ॥ परंभ्रष्टं लोकतत्रहेतु ॥ विप्रजस्य निर्मापि विश्वइवि
श्लोकयपासाती तिकृत ॥ नत्राह श्रयमिति ॥ २१ ॥ आश्रुतमप्राकर्णपसमपदपातमूमयमधुप्लुत प्रेमतस्तावि [illegible]

इति स्मराजाम्भवसायपृक्तः प्राचीनमूलेषु कुशेषु धीरः उदग्रवोदहित कुलस्यास्तिसमुद्रपत्न्याः सवसतेमत्रभा
वः ॥ २२ ॥ एवंवत स्थिनवदेवदेवप्रायोपविष्टेदिविदेवसद्य ॥ प्र शासमप्रविकरस्मत्तेमेवपुरराडसंपखनेड ॥ २३ ॥
मंहुवयतलसमपागतायेषु शाममाधिमनमोदमाना ॥ सुहृदः प्रज्ञानगृहे स्थीलसायायदं नमस्तोकपशाभि
रूपे ॥ २४ ॥ न वाइदं राजर्षिवर्यचित्रं भवत्सु कृष्णं समनुव्रतेषु ॥ येषां समग्रमजसिद्धिरीक्षसम्पादोजनंभगवत्सामयका
मा ॥ २५ ॥ सर्वेवयत्न वदिहास्महेमकलेवरं यावदसौ विहाय ॥ लोकं परं विरजस्कं विशोकं यास्यत्ययं भागवतप्र
धानः ॥ २६ ॥ आश्रुतदविगणाचरः पतितिसमयमधुमुक्तवाचनीक ॥ आगायेतानभिवन्द्य मूर्ध्ना श्रुत्वा
णः ॥ वीतानिविशो ॥ २७ ॥ समागताः सर्व एव सर्वे वेदा यथा मूर्तिधराः त्रिपृष्ठे ॥ नेहाथ नामुत्र च कश्चनार्थ ऋ
ते परानुग्रहमात्मशीलं ॥ २८ ॥ ततश्च वः पृच्छ्यमिमं विपृच्छे विश्रभ्य विप्रा इति कृत्यतायां ॥ सर्वात्मना म्रियमा
णैश्च कृत्यं शुद्धं च तत्रामृशताभियुक्ता ॥ २९ ॥

ता एवं शृणवतीं कृत्सनं च ॥ ३० ॥ स्वयाणां लोकानामपरिशेषे समस्तलोके वेदाय पयापस्मृतिधरा भवंति तत्र स्माः ज्ञानाति
शायप [illegible] कृपालुताया: इवेहेति ॥ नतोमयो [illegible] नवणार्थग्रहविनानालि [illegible] परार्थः स्वामात्मशीलं स्वभावः
२९ ॥ एवमाप्तवाद्धिभिर्भ्य विप्रा सकलनायवतत [illegible] प्रियमभावः ॥ इति कृमता श्रियसिदिद्येष [illegible] मनास [illegible] व
स्था सकलना विशेषतश्च प्रियमाणोल्प श्रम्य हे पावस्पर्कदरितत्रामशतदि नाय ॥ ३२ ॥ ३५४

अहल्यादयः कोऽपि न विदुर्विशापहेतवः । शिलातां नायाति श्रीदेया नौ अहल्यागावात्रिनेत्रप्रवरानुमेशान [illegible]
मुनवंदे ॥ १ ॥ विशापनार्थं पुनः कृतप्रणामः विविक्ते चेतोयप्राभिः स्वहीनो सचोत्तिमोपापा [illegible] येन सः
महेशानादिस्य विकीर्षितं मुक्तमयुक्तं वेति विशापप्यामास अनन्मोऽस्ते नानुग्रहमालक्ष्य तमानं स्मायुतं अद्य [illegible]
॥ नृपाणामपि महत्त्वमेत्य न ग्रहणीयं शीलं हेतवः पतत्यनात्म मतिरिदं निमित्तं विशिष्टं राजानं पादशौयान्
मुक्तालनोदकान् कृताद्वि वशिष्ठपादाभसिक्तं समुत्सृजेदिति स्मृतेः हा हि गे वि हत्यनेन नो पि हवाइ [illegible]
विशिनत्र अपि विहन्तादेव विपत्ते हि विभक्त अपि स्यात्तममयो [illegible] मयः गतिकर्मदस्य मालानां उद्दहे चाप [illegible] लाभवतां ॥

अनेनैव देवर्षिवरमर्षिवर्यराजर्षिवयोऽनुग्रहाय महा ॥ नानार्थं प्रवरानामेता न मन्देऽस्मानाशिः साधुवं
दे ॥ १० ॥ स लोपविशेष स्यते त्रुभूयः कृतप्रणामः स्वचित्तीकिं यत् ॥ विशापयामास विचिन्त्येता
उपस्थितो गोऽभिरूढी नृपातिः ॥ ११ ॥ राजा ॥ अदो वयं धर्मतमा नृपाणां महत्तमानुग्रहणीयशीलाः
राजां कुलं ब्राह्मणपादशौचाद्याः शाहिवसहं वनगावृत्तिकर्मतत् ॥ १२ ॥ तस्येवमेषमपतवेदशो बाह्मण
विन्नस्य गर्दोषभीत्या ॥ निर्वेदमलो द्विजशापदग्धो यत्र प्रसन्नो भयमापयाते ॥ १३ ॥ तेनोपयातं प्र
तिपत्ति विप्रं गायत्रे देवीं तपसि तमीशा ॥ द्विजो महेशः उरुदः तत्कोपाद्दशानलं गापतविस्र
गाथाः ॥ १४ ॥ प्रतत्त्वम् यामगाद्वयमनेतेऽगतिः प्रसंगाश्च नदाप्रयेयु ॥ महत्त्वापायाम्पयामिस्त्वहिमे

तावदनुग्रहो अस्य शापो पि भगवत्प्रसादादेवमानमाह ॥ १५ ॥ तस्य गार्दभं कर्मणा एव अन्तरेवायस्य पापात्मनो
गहेतुप्रसन्नं शिनपयमे समप्रापयो इति पाठः ॥ पपवगाणां मीशापवद्विजशापनयाबभूव यत्रयस्मिन् ॥ प्रापे सति ग
हेतुप्रसन्नो भयं धनेति शि लोभवर्तियतो निर्वेदमलः वैराग्यमूलं प्राप्तिकारणं यस्मिन् स्वस्य वैराग्यप्राप्तः सन् ॥ तस्यैव
द्विजमलत्वात् तदर्थे द्विजशापं कारितवानित्यर्थः ॥ तामाध्येयनेदाभ्या ॥ १६ ॥ तमामापपात शारणागतं प्रतियन्तदे

श्री
भा
सं
१९

58

विसासानिध्याद्रक्षामि च ॥ १३ ॥ पौः सुतानां प्रियः सुतः [illegible] पचाते घोषेन स्वसैवपानां धीमर्थं यत्ता रासमेत्रालेश्वी
कृतेनाधवंबंधुस्येयं ॥ १४ ॥ सममधा श्रीकृष्णप्रसादं विना श्रुत्नागतिर्यु सैन्यप्रमालालानितराकं यस्मात् ॥ वृत्तपि
तायां वपितावनपितृतमोबन्धीयान ॥ नाप्रोमुदारतेषां मायायापते ॥ इति प्रवर्तक समर्थः ॥ १५ ॥ सम्यविदितुप्रसा
नं कार्यकं तेयोग्य ॥ १६ ॥ कर्तव्यताबयूपकं इति भेदः विपर्यय यां स्मृत्वा यामधुर्यो गिरा स्माभाषितः ॥ प्रध्यात

पवांसम्यालोजंस्संसद्यः स्मृत्वंजितवैगुह्या ॥ किंपुनर्दर्पनस्पर्शपादशौचासनादिभिः ॥ १७ ॥ सान्निध्या
तेम्हायोगि मार्कानिमहामपि ॥ सयोनप्राप्नितेवैकुंसावित्सारिवलेनः ॥ १२ ॥ सघृमेभगवाञ्छ्री
तः लक्षः पांडुसुतप्रियः ॥ येन स्वसीयधीमर्थं तद्धोत्रसात्म्यवाधवः ॥ १४ ॥ ञसमघातेश्यकानंद
श्रानेनः वयनत्वा ॥ नित्यप्राप्तियमात्तोनास संदृश्यवनीयसः ॥ तं तं रक्षामिसैन्यादि योगिनाप
रमंगुरुं ॥ पुत्रस्य सहपत्नापयं प्रियमात्मस्य संदेषाः ॥ १६ ॥ यत्र श्रातनमयोगाययत्नकं तेथ्यनभिः
प्रभो ॥ स्मृतेसंभजनीयवापूर्हि ॥ न पावयपर्यय ॥ १७ ॥ नुनं भगवतो ब्रह्मन् गृहेषु गृहमेधिनां ॥ नलक्ष
तेह्यवस्थानमपिगोदोहनंक्वचित ॥ १८ ॥ एवमाभाषितः पृष्टः स राज्ञा श्लक्ष्णया गिरा ॥ प्रत्य
भाषतधर्मज्ञो भगवान्बादरायणिः ॥ १९ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९

आदिसप्तलर्ष्यनस्यपुनर्दुर्लभत्वादित्युक्तं मेकप्रश्नीयमिमाहन्नमिति ॥ १८ ॥ गोदोहनमात्रकालमपि ॥ १८ ॥
एवमहोश्रमादिकया सत्तयामधुरयागिरा स्माभाषितः प्रभिन्नव्याकृतः पृष्टः ॥ १९ ॥ इति श्रीभावार्थदी
पिकायां प्रथमस्कंधे एकोनविंशः ॥ १९ ॥ समाप्तावेषा प्रथमस्कंधटीका ॥ राम ॥ राम ॥

[illegible]

राम
१९

...स्यः कोऽपि ... विविद्दमानेषु सत्सु पद्धतियागां पर्यंतम् ॥ आसन्नः तत्र गमनं च ग्रामः नलसमा ... दिति

तत्रैषु यागं याग तपोदानादि विविद्दमानेषु सत्सु ... तमिस्रादिना ... स्थित इति नृत्तीयकः केनाच

इतियाम समग्रवरं याजनैः ॥ तत्र ... वाहश्रमो कपोलो गगन ... वाप्रीतो ... यस्मिन्

२४ ॥ हित्वा ... विना ... यस्मिन् ... यस्य कंठं च

उत्तमानाम यस्मिन् ॥ ... वा हि विषमं विना ... यस्मिन् ... त्रिमासेन ... तगप

द्वलोत्र यो ... तः ॥ तत् सुजानैः कंठायस्य ॥ २५ ॥ कंठस्य ग्रथो भागो ... तैः ॥ ... स्थितिं ... मासेन ... यस्य ते ... तग

तत्र यागमनुगता त्वा ... यच्छया गामसमानो नपेत्तः ॥ अलक्ष्य ... निजनाम ... बालैरवधू

तत्र गगन ... कपोलगात्रं ॥ ... यत्ना ... सततं ... भाग

नवेषाः ॥ २४ ॥ ... पादकतो ... वाहू ... कपोलगात्रं ॥ ... दिनं ... विकी

नेकं ... तकंठ ॥ २५ ॥ ... नाभि ... विकी

... कंठ ... नाभि ॥ २६ ॥ पूर्णमस ... योगलक्ष्मी ... मनो ... स्थितेन ॥ प्र

तीके ... वाहुः ... समरो ... माभि ॥ २६ ॥ ... वर्ष्म ॥ २७ ॥ ... गताति ... यतः ...

स्थितानामनयः ... लक्षणा ... प्रविभु ... वर्ष्म ॥ २७ ॥ ... निगताति ... यतस्य ...

यथा ... राजहार ॥ तत्तो निहमासंयुथा ... विवि ... तः ॥ २८ ॥ समर ... महा

... राज ... नानि ... तः ॥ २९ ॥ प्रभातमा

... राजर्षि देवर्षि ... ॥ अरा ... कृतांजलिः ... नामिराह ... तया

सीनमनंत ... भगवतो ... ॥ प्रणम्य ... कृतांजलिः ... ते ... कारितः ॥ ३०

... ॥ ३१ ॥ ... सर्व ... धवः ॥ ... तिथि ... प्रणम्य ... कारिताः ॥ ३१

न ... ॥ ३१ ॥ ... स्थाः ॥ ... वर्ष्म ... वराः

मनेष्व ... विलीन ... यस्य ... नि ... लोमभिः ॥ रथे ... उदर ... पर्व ... वक्त्राः

वितस्त ... यस्य ... वाहू ... मोहनैः ॥ तदादामायस्य ॥ ३२ ॥ ... महातमय

विकीर्णाः कशाय ... वाहू ... श्रेष्ठ ... हनूमोहितैः ॥ तद्दामायस्य ॥ ३२ ॥ सदा ... तम्य

येषा ... लक्ष्मीः ॥ ... तयासद्विर ... स्थितेन ... स्मरन् ... तातं ... कृतवनस्य

धीः ॥ ३३ ॥ ... राजहारं ... कृतवान् ॥ तेन महात्मना ... निह्रस्ताः ... ॥ ३४ ॥ सर्व

... स्थि ... ॥ ३५ ॥ ... सर्व ... प्रभु

गवान् ... हृतः ॥ ... मायाः ... ॥ ३५ ॥ ... सर्वो ... भु

भा॰ शुल्वमत्स्यंछाः पत्र ५८

59

श्री॰ भा॰ स्कं॰ १

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमः ॥ ॐ परमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजन
मानसनिवासाय श्रीरामचंद्राय नमः ॥ ॐ वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि ॥ यस्यास्ते हृदये संवित्तं नृसिंहमहं भ
जे ॥१॥ विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितं ॥ श्रीकृष्णाख्यं परं धाम जगद्धाम नमामि तत् ॥ माधवोमाधवावी
शौ सर्वसिद्धिविधायिनौ ॥ वंदे परस्परात्मानौ परस्परनुतिप्रियौ ॥२॥ संप्रदायानुरोधेन पौर्वापर्यानुसारतः श्री

भागवतभावार्थदीपिकेयं प्रतन्य ते ॥३॥ क्वाहं मंदमतिः क्वेदं मंथनं क्षी
रवारिधेः ॥ किं तत्र परमाणुर्वै यत्र म ज्जति मंदरः ॥४॥ मूकं करोति वा
चालं पंगुं लंघयते गिरिं ॥ यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाधवं ॥ श्री
मद्भागवतं नाम सर्गादिदशला क्षणं ॥ महत्पुराणमल्पं च वपुर्वस्त
क्षणमिष्यते ॥ ६ ॥ तदुक्तं द्वादशा स्कंधे ॥ दशभिर्लक्षणैर्युक्तं पुराणं
णं तद्विदो विदुः ॥ कथितं च वियं धत्ते महत्त्वं च वृथैवेति ॥८॥
ॐ श्रीमद्भागवताभिधः सुरत रुस्तारांकुरः सज्जनिः ॥ स्कंधैर्द्वा
दशभिस्ततः प्रविलसद्भक्त्याल वालोदयः ॥ द्वात्रिंशत्त्रिशतं च य

स्य विलसच्छाखाः सहस्राण्यलं पर्णान्यष्टदशेष्टदोतिसुलभो वरीवर्ति सर्वोपरि ॥९॥ अथ नानापुराणशा
स्त्रप्रबंधैश्चित्तप्रसादमलभमानः ॥ श्रीवेदव्यासस्तत्प्रतिपाद्यपरदेवतानुस्मरणलक्षणं मंगलमाचरति । जन्माद्यस्ये
ति । परं परमेश्वरं धीमहीति ध्यायतेर्लिङि छांदसं ध्यायेमेत्यर्थः । बहुवचनं शिष्याभिप्रायं । तमेव स्वरूपतटस्थ
लक्षणाभ्युपलक्षयति रामायनमः राम॰ राम॰ राम॰ राम॰ राम॰ रामायनमः राम॰

राम॰ १

...भमानः तत्र तत्र परितोषमपश्यन्नारदोपदेशतः श्रीमद्भगवद्गुणवर्णनप्रधानं श्रीमद्भागवतं २

60

60